

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

*0: EK
*1: 2004-2004
*2: 4
*3: WordXP
*4: 4de vergadering
*5: Dinsdag 9 november 2004
*6: 10.00 uur

**

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 73 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Biermans, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Dees, Doek, Doesburg, Dölle, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Engels, Essers, Van Gennip, De Graaf, Hamel, Hessing, Van Heukelum, Hoekzema, Ten Hoeve, Holdijk, Jurgens, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oije, Ketting, Klink, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Leijnse, Lemstra, Van der Linden, Linthorst, Luijten, Maas-de Brouwer, Meindertsma, Meulenbelt, Middel, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Van den Oosten, Pastoor, Platvoet, Pormes, Putters, Van Raak, Rabbinge, De Rijk, Rosenthal, Russell, Schouw, Schuurman, Schuyer, Slagter-Roukema, Soutendijk-van Appeldoorn, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Van Thijn, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Wagemakers, Walsma, Werner, Westerveld, Witteveen, Woldring en De Wolff,

en de heer Bot, minister van Buitenlandse Zaken, mevrouw Dekker, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en de heer Nicolai, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken.

**

De **voorzitter**: Ingekomen zijn twee beschikkingen van de Voorzitters van de Eerste en van de Tweede Kamer der Staten-Generaal houdende:

aanwijzing van de heer R.H. Hessing tot lid van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad in de bestaande vacature voor de fractie van de LPF;

aanwijzing van de heer T.R. Doesburg tot lid van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad in de bestaande vacature voor de fractie van de PvdA.

Deze beschikkingen liggen op de griffie ter inzage. Ik stel voor, deze beschikkingen voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: De overige stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie)

De **voorzitter**: Op 14 september jl. zijn de slotwetten over het jaar 2003 als hamerstuk afgedaan. Verzuimd is toen de Jaarverslagen en de daarbij behorende rapporten van de Algemene Rekenkamer over het jaar 2003 voor kennisgeving aan te nemen en de ministers décharge te verlenen voor het door hen gevoerde beleid. Derhalve stel ik nu aan de Kamer voor, de Jaarverslagen over het jaar 2003 van de ministeries en fondsen en de daarbij behorende rapporten van de Algemene Rekenkamer (29540) voor kennisgeving aan te nemen en de desbetreffende ministers décharge te verlenen voor het door hen gevoerde financiële beheer.

**

Daartoe wordt besloten.

*B

!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het voorstel van Rijkswet Wijziging van de Rijksoctrooiwet, de Rijksoctrooiwet 1995 en de Zaaizaad- en Plantgoedwet ten behoeve van de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen (26568 (R1638));**
- **het voorstel van Rijkswet Wijziging van de rijkswet houdende wijziging van de Rijksoctrooiwet, de Rijksoctrooiwet 1995 en de Zaaizaad- en Plantgoedwet ten behoeve van de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen (29739 (R1767));**
- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet verzelfstandiging Informatiseringsbank in verband met de evaluatie van die wet (29250);**
- **het wetsvoorstel Goedkeuring van de opzegging van de op 6 augustus 1992 te Oslo tot stand gekomen Internationale Overeenkomst inzake het opzetten en de exploitatie van een niet-militair plaatsbepalingssysteem LORAN C in Noordwest-Europa en het noordelijk deel van de Atlantische Oceaan (29627);**
- **het wetsvoorstel van de Wet pleziervaartuigen in verband met de invoering van uitlaat- en geluidsemissienormen voor pleziervaartuigen en uitbreiding van de werkingssfeer van die wet tot voortstuwingsmotoren van pleziervaartuigen en waterscooters (29669);**
- **het wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafvordering in verband met inbeslagneming en doorzoeking door de rechter-commissaris (29252);**

- het wetsvoorstel **Wijziging van het Wetboek van Strafvordering houdende enkele wijzigingen in de regeling van de voorlopige hechtenis (29253)**;
- het wetsvoorstel **Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet op de rechterlijke organisatie in verband met het horen van getuigen en enkele verwante onderwerpen (29254)**;
- het wetsvoorstel **Wijziging van het Wetboek van Strafvordering strekkende tot aanpassing van de eisen te stellen aan de motivering van de bewezenverklaring bij een bekende verdachte (29255)**.

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van GroenLinks wordt conform artikel 121 van het Reglement van orde aantekening verleend, dat zij geacht willen worden tegen de wetsvoorstellen 29253, 29254 en 29255 te hebben gestemd.

*B

!Europadebat!

Aan de orde is het **debat** over de **Staat van de Europese Unie (29803)**.

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Buitenlandse Zaken en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken van harte welkom.

**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Jurgens** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Het publieke debat over Europa is het afgelopen jaar opgeleefd, dankzij de toetreding van tien nieuwe lidstaten, de kandidatuur van nog drie en vooral de kandidatuur van Turkije. Helaas waren degenen die het debat begonnen vooral defensief: Behoren die landen wel tot Europa, tot de Europese identiteit? Wordt de Europese Unie niet te groot? Komen er niet te veel vreemdelingen op onze arbeidsmarkt? Die laatste vraag miskent de aard van de gemeenschappelijke markt, dunkt mij. De vraag of de EU niet te groot wordt om nog een bestuurbare eenheid te blijven is alleszins relevant. Tegenover de critici moeten wij het Constitutioneel Verdrag stellen. Dat is er immers op gericht om de bestuurbaarheid, de rechtsstatelijkheid en de doorzichtigheid van de EU te vergroten. Het is nog niet genoeg, maar het is weer een stap voorwaarts. Het is zo'n stap als vanaf 1956 telkens weer gemaakt is. Hecht aan elkaar verankerd, wil Europa de gruwelijke oorlogen waardoor het tot 1945 werd verwoest onmogelijk maken.

De vraag over de Europese identiteit is veel moeilijker te beantwoorden. De regering, en met name de minister-president, heeft zich tijdens het EU-voorzitterschap ten doel gesteld om in een reeks

conferenties “de aandacht te vestigen op het Europese beschavingsideaal en zijn waarden”. Vandaag is het 9 november. 15 Jaar geleden viel de Muur die 28 jaar Duitsland en ons allen terroriseerde. In 1938, ook op 9 november, vond de Kristalnacht plaats en op 9 november 1918 werd de wapenstilstand voor het einde van de Eerste Wereldoorlog getekend; een slachting van miljoenen soldaten.

Voor iemand die net als ik is teruggekeerd van een reis, georganiseerd door het Auschwitz Comité, naar Auschwitz-Birkenau, Maidanek en Sobibor kost het moeite om dit idealisme, dit Europese beschavingsideaal, als werkelijkheid onder ogen te zien. Voor Helga Deen die in het kamp Vught in 1943, achttien jaar oud, haar zojuist ontdekte dagboek schreef voordat zij met haar lotgenoten in juli 1943 werd afgevoerd en beestachtig vermoord in Sobibor – dat overigens nu ligt aan de uiterste oostgrens van de EU – was van die beschaving en waarden weinig te zien.

Wij moeten ons, zo werd mij opnieuw duidelijk verleden week, geen illusies maken. In 1939 worden er in Polen 3 miljoen joden, nu 2000. De sjoa betekent een ontwaarding aller waarden. Daarover dus geen illusies, voorzitter, laat staan pretenties.

De minister, als hij hier aanwezig was geweest, zal zich het interruptiedebatje herinneren dat ik met hem voerde over de vraag of het begrip “humanisme” in de preambule van het grondwettelijke verdrag al dan niet de joods-christelijke tradities omvat. Naar mijn gevoelens omvat dit begrip, de “humanitas” van Marcus Tullius Cicero en van de 15de eeuwse humanist Aeneas Silvius Piccolomini, de latere paus Pius II, wel degelijk de kernwaarden van onze beschaving. In de 19de eeuw was het onder meer Friedrich von Humboldt die, als neo-humanist, deze humanitas verbreidde. In de naar hem genoemde universiteit in Berlijn hield onze minister van Buitenlandse Zaken dan ook onlangs een rede die de aandacht trok, omdat hij voor Europa een federatie sui generis bepleitte.

Deze humanitas, deze menselijkheid, heeft ten doel de harmonische ontwikkeling van de begaafdheden van de mens, de hoogste ontplooiing van de menselijke cultuur en beschaving en voorts de milde houding tegenover medemens, ja, de hele creatuur die daarbij past. “Menselijkheid”, zei Goethe, “geeft aan genot een ziel en aan verlangen een geest, zij verschaft aan kracht bevestiging en aan gezag een hart”. Menselijkheid is dus het ethos waarnaar wij streven. Het was de Verlichting die dit vertaalde, veelvuldig onder verzet van de georganiseerde religieuze rechtzinnigheid, in mensenrechten, rechtsstaat en democratie en de Franse en Amerikaanse revoluties die het uitdroegen.

Verleden week dinsdag vielen in Amsterdam schoten vanuit een reactionaire wereldvisie die dit humanistische ethos wil ontkennen. Het gaat dus om de Europese identiteit. Zijn dat de waarden, die ik zojuist trachtte te omschrijven?

Artikel 1, lid 2, van het grondwettelijke verdrag, zoals het helaas nog niet geldt maar hopelijk zal gelden, omschrijft de waarden van de Unie: menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, rechtsstaat, mensenrechten. Het wil dat onze samenleving gekenmerkt

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

wordt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid en solidariteit. Dit is een opsomming van de waarden die de EU wil nastreven. Het zijn dezelfde waarden van de menselijkheid, de humanitas, die ik zojuist omschreef.

Vormen zij tevens onze Europese identiteit, zoals de minister-president lijkt te geloven? Kunnen we ze gebruiken om na te gaan waar de grenzen van Europa liggen? Mij dunkt van niet. De Raad van Europa kent 42 lidstaten plus 4 dwergstaatjes. De Kaukasus hoort daarbij, Rusland, de Balkan en Turkije. Juist de Raad van Europa draagt de waarden uit waarover het artikel 1, lid 2, spreekt. Daarom valt het zo op dat in alle officiële stukken, ook in die van de regering, bij het bespreken van het Europese Uniebeleid het bestaan van de Raad van Europa consequent wordt genegeerd. Deze woorden zullen collega Van der Linden zeker aanspreken. Hij hamert daar ook voortdurend op. De EU probeert zelf opnieuw haar waarden te formuleren, terwijl bij een Hof te Straatsburg de burgers van die 46 staten al bescherming kunnen zoeken tegen schending van hun mensenrechten. De regering zou veel uitdrukkelijker de Raad van Europa ten voorbeeld moeten stellen. Dat kan onder meer volgend jaar als er een Europese Top van de 46 plaatsvindt. Het kan ook door veel nadrukkelijker de Raad van Europa, de enige werkelijke pan-Europese organisatie die waarden nastreeft, te steunen en zijn werk te onderbouwen door bijvoorbeeld tijdig het Kaderverdrag minderheden te ratificeren. Niemand kan volhouden dat in die 46 staten die waarden werkelijk gelden. Het is een ideaal waarnaar wij streven, een visioen van een betere wereld. De mensen zelf zullen deze waarden vorm en inhoud moeten geven. De EU en de Raad van Europa, maar ook de OVSE en de NAVO, scheppen de grondvormen waarbinnen dit kan. Dat moet de EU doen, niet zozeer waarden prediken, maar situaties scheppen en structuur geven waarin mensen waarden kunnen beleven. Als stevige statelijk en bovenstatelijke structuren ontbreken, bij wie kan de burger dan immers die medebeslissing en bescherming van zijn rechten opeisen?

Menno ter Braak gaf in 1933 in zijn lezing Wat zijn de goede Europeanen? geen idealistisch antwoord. Hij wijst op de praktisch assimilerende factoren binnen Europa, zoals verkeer, radio en mode. Mijn fractie vraagt de regering niet zozeer waarden als grondslag te nemen, maar praktische factoren die de identiteit van een staat, en dus ook van een samenwerking van staten, sinds het begin van de 19de eeuw hebben helpen bepalen. Er is een grote hoeveelheid literatuur over de vraag waaruit de identiteit van de staat eigenlijk bestaat. Het gezaghebbende boek uit 1991 van Antony Smith over National Identity poneert vijf basiseigenschappen van die statelijke identiteit:

- 1^e. een historisch territorium of Heimat
- 2^e. collectieve mythen en historische herinneringen
- 3^e. een gezamenlijke publieke massacultuur
- 4^e. gedeelde rechten en plichten van alle burgers
- 5^e. een gemeenschappelijke economie met interne mobiliteit voor allen.

Toegepast op de EU, de federatie sui generis, zagen Monnet en Schuman in dat je met die laatste twee moest beginnen, dus met de gedeelde rechten en plichten van alle burgers en een gemeenschappelijke economie met

interne mobiliteit voor allen. Waar wij aan moeten werken is niet een queeste naar waarden, maar aan een analyse van de elementen waaruit een Europees gevoel van saamhorigheid zou kunnen bestaan, aan de vaststelling welke elementen reeds aanwezig zijn en nagaan welke elementen kunnen worden versterkt en welke nooit een rol kunnen spelen, hoewel ze binnen staten wel een functie hebben zoals taal en religie.

Graag krijgt mijn fractie inzicht in de vraag in hoeverre de regering bereid is pretenties over het reeds bestaan van Europese waarden in te ruilen voor een streven, deze te verwerklijken. Mijn fractie wil voorts vernemen in hoeverre de regering onderschrijft dat overheden niet veel meer kunnen doen dat de bovenstatelijke structuren scheppen waarin de mensen zelf die Europese waarden inhoud moeten geven. Tot slot wil mijn fractie vernemen hoe ver de regering is gevorderd met de analyse van de elementen die kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van een Europese identiteit die breder is dan alleen die van een culturele waardengemeenschap. Bij de toelating van met name Turkije tot de EU zal de ontwikkeling van die elementen van grote betekenis blijken, zoals Menno ter Braak al voorzag.

Het lijkt mijn fractie van belang dat wij eerst eens binnen Nederland zelf nagaan wat onze gezamenlijke waarden zijn. Die discussie is sinds verleden week opnieuw opgelaaid. Daarbij kan een actieve rol worden gespeeld door het Nationaal Comité 4/5 mei dat immers poogt om van 5 mei een feestelijke vrijheidsdag te maken, een dag waarop wij de humanistische ethos gedenken, zoals andere landen hun onafhankelijkheid gedenken of de omverwerping van de tirannie, zoals 14 juillet in Frankrijk. Is de regering bereid om de leiding van het waardendebat niet zelf te voeren, maar over te laten aan het 4/5-mei Comité en dit daarbij extra steun te verlenen?

Het past de Senaat om bij een debat als dit zo'n fundamenteel punt voorop te stellen. Daarnaast vraag ik aandacht voor een aantal andere punten. De relatie tussen het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid van de EU tot de WEU zal mijn fractiegenoot Ton Doesburg voor zijn rekening nemen. Ik wil nog iets zeggen over de implementatie van richtlijnen in het Nederlandse recht, de Nederlandse inzet en de rol van de permanente vertegenwoordiging in Brussel, de voortgang van de goedkeuring en ratificatie van het Constitutioneel Verdrag, subsidiariteit, het Europees Parlement en de wijze van benoeming van leden van de Commissie.

Reeds in december 2000 werd in dit huis bij het Europa-debat een motie aangenomen waarvan ik de eerste ondertekenaar was. De aanleiding was de manier waarop de regering meende versnelde implementatie van EG-richtlijnen te mogen doorvoeren in de nationale wetgeving. Bepalingen van wetten zouden door AMVB's en zelfs door ministeriële verordeningen opzij gezet kunnen worden, terwijl wetgeving een taak is van regering en Staten-Generaal. Gevraagd werd een rapport te doen opstellen over de relatie EU-Grondwet. Dat rapport verscheen inderdaad in samenwerking met juristen van de Rijksuniversiteit te Utrecht en de Erasmus Universiteit te Rotterdam in mei 2002. Dat was betrekkelijk snel. Intussen is het eind 2004, het vierde jaar na het aannemen van de motie, en de regering heeft nog steeds niet laten weten hoe

zij de EU en de Grondwet wil integreren. Thans is de hele structuur van de EU, wat Nederland betreft, gebouwd op de artikelen 92 t/m 94 van de Grondwet die voor alle verdragen gelden met direct werkende bepalingen. De Bondsrepubliek Duitsland bijvoorbeeld heeft uitdrukkelijk dan nog artikel 23 waarin staat dat de Bondsrepubliek meewerkt aan verwerking van de EU. Dat is toch met minste wat in onze Grondwet moet staan? Moet onze Grondwet dus ook niet zoiets bevatten plus een procedure hoe richtlijnen snel in Nederlands recht kunnen worden omgezet? Nu zijn wij veelal hekkensluiters, zoals de regering telkens zelf moet aangeven. Hoe staat het met het recente arrest van het Bundesverfassungsgericht in Karlsruhe dat het Grundgesetz hoger plaatst van het EU-verdrag? Wat zijn hiervan de gevolgen? Zou invoering van de toetsing door de rechter aan de Grondwet ook bij ons zulke gevolgen kunnen hebben? De rechter stelt dan vast dat de Grondwet zwaarder weegt dan het Verdrag van de EU, zoals in Karlsruhe is gebeurd. Waarom heeft de regering al sinds 2002 niets laten horen over het rapport De Nederlandse Grondwet en de EU?

Nu implementatie toch aan de orde is: wil de staatssecretaris zich hier verdedigen tegen de aantijging dat hij schromelijk overdrijft wanneer hij volhoudt dat minstens 60% van de Nederlandse regelgeving van Europese oorsprong is? In het Handelsblad, door sommigen de NRC genoemd, van 4 oktober jl. komen de onderzoekers Bovens en Yesilkagit op 23%, terwijl Van Schendelen op 21 oktober in dezelfde krant al die percentages "mythes" noemt. Wil de staatssecretaris zijn 60% blijven verdedigen en wat is het nut van deze getallen? Immers, wij moeten onze verplichtingen in het kader van het EU-Verdrag vervullen.

In het preadvies van professor Geelhoed aan de gemengde commissie uit beide Kamers, welke commissie een procedure moest ontwerpen voor de toepassing van de zogenoemde subsidiariteitstoets door het Nederlandse parlement, staat dat toepassing van deze toets de nationale parlementen uit hun betrekkelijke isolement zal halen, al zal veel van de creativiteit van die parlementen afhangen. Deelt de regering deze mening in die zin dat zij het raadzaam acht om, alvorens in de EU-ministerraad een besluit te nemen over de vraag of een ontwerpbesluit de toets van subsidiariteit kan doorstaan, telkens de beide Kamers te raadplegen? Het is straks mogelijk dat de zogenoemde rode kaart wordt uitgedeeld aan een ontwerp-EU-maatregel. Als de Commissie haar voorstel handhaaft, ondanks het feit dat 17 van de 50 stemmen van de nationale parlementen dit hebben afgewezen, kan het EP naar het Hof gaan, zij het via de regering, merkwaaardigerwijze. Deelt de regering de mening van mijn fractie dat onze regering in ieder geval geen eigen politiek oordeel zal behoren te vellen over de vraag of zij dit beroep namens het parlement bij het Hof zal instellen of niet?

Bij de behandeling van het wetsvoorstel implementatie van de Kaderrichtlijn Water is het mijn fractie opgevallen hoe weinig pro-actief Nederland heeft geopereerd in het voorstadium van de totstandkoming van de richtlijn. Dit gaf in de fractie aanleiding tot discussie over de rol van de permanente vertegenwoordiger bij de EU in Brussel als politiek coördinator van de Nederlandse

inzet. De minister van Buitenlandse Zaken heeft als diplomaat Bot gedurende vele jaren op bekwaame wijze leiding gegeven aan die permanente vertegenwoordiging. Ik wil hem daarvoor alsnog huldigen. Er zijn klachten dat de permanente vertegenwoordiging onderbemand is en te weinig eigen kennis heeft van de materie, zodat de coördinerende rol te wensen overlaat. Heeft de minister voornemens om deze buitengewoon belangrijke post sterker te bemannen? Is het, gezien de politieke gevoeligheid, niet beter om de permanente vertegenwoordiger het ambt van staatssecretaris te geven, zodat hij door het parlement ter verantwoording kan worden geroepen, zoals ik reeds in 1993 in mijn inaugurele rede in Maastricht voorstelde? Dit was helaas vergeefs. Het kan betekenen dat de heer Nicolaï naar Brussel moet verhuizen, maar misschien vindt hij dat een aantrekkelijk perspectief! Acht de regering het aanvaardbaar dat in de persoon van de permanente vertegenwoordiger inmiddels een belangrijke politieke op ambtelijk ambassadeursniveau wordt vervuld? Deze minister van Buitenlandse Zaken zal deze vraag goed kunnen beantwoorden. Een politieke rol behoort door een politiek ambt te worden vervuld en dat politieke ambt behoort verantwoording af te leggen.

Naar het zich laat aanzien zal het Constitutioneel Verdrag voorwerp worden van een door de wetgever uitgeschreven referendum. Hoewel mijn fractie de gedachte dat de bevolking de kans zal krijgen, zich uit te spreken toejuicht, is zij teleurgesteld dat het op deze manier moet gebeuren. Mooier was geweest dat de bevolking vrij de kans had gekregen om te beslissen of zij een referendum wenst of niet. Die mogelijkheid bood de Tijdelijke referendumwet die de afgelopen jaren gold, maar de partijen van deze regeringscoalitie hebben de verlenging van deze referendumwet onlangs in de Tweede Kamer verworpen. Nu wordt een referendum gehouden zonder dat wij weten of – zoals dat bij een referendum hoort – de kiezers dat eigenlijk wel willen door daarvoor handtekeningen te verzamelen. Het is curieus dat de regering stemt voor een opgelegd referendum maar tegen een facultatief referendum. Nog belangrijker is de vraag hoe de regering zich voorstelt zich bij het referendum op te stellen. Hoe denkt zij zich te wenden tot de kiezers? Welke campagne wordt opgezet? Kan de regering ons daarover iets mededelen? Een grote meerderheid is voor het verdrag en dat betekent dat wij samen campagne moeten voeren om te proberen het verdrag aangenomen te krijgen.

Stel, dat in een van de 25 EU-staten het grondwettelijk verdrag wordt verworpen, welk initiatief neemt de regering dan? Is een nauwere samenwerking op grond van artikel 43 EU-Verdrag denkbaar?

Enige jaren geleden is een fatsoenlijke procedure opgezet om te komen tot een onafhankelijke aanbeveling voor de vervulling van vacatures in de internationale hoven waarbij Nederland betrokken is. Het gaat hierbij dus om rechters in die hoven. Te meer valt het op dat zo'n procedure bij het benoemen van leden van de Europese Commissie geheel ontbreekt. Dat de partij waartoe ik behoor al sinds mensenheugenis geen commissaris meer heeft geleverd, is niet de reden dat ik dit stel, al is dit op zijn minst curieus. Zo'n belangrijk politiek ambt zou niet buiten het parlement om moeten worden vervuld. Is de minister bereid er voor de volgende keer voor te zorgen dat

hiervoor een procedure is vastgesteld waarbij de Kamers wel zijn gehoord? Het gaat om een belangrijke politieke functie.

Mijn fractie wil tot slot haar vreugde uitspreken over het feit dat het Europees Parlement de rug recht heeft gehouden inzake de samenstelling van de nieuwe Commissie. Eindelijk wordt het Europees Parlement voor de kiezers herkenbaar, zoals alle parlementen steeds herkenbaar zijn geworden omdat ze in conflict kwamen met het gezag. Zo wordt dit parlement zichtbaar, juist op het moment waarop het in conflict komt met het gezag. Ik wacht met belangstelling het antwoord van de regering af.
*N

De heer **Doesburg** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Er zijn nog twee onderwerpen die mijn fractie in het kader van dit Europa-debat graag aan de orde stelt. Het eerste gaat om de ontwikkeling van het Europees interparlementair overleg. Mede gegeven de beperkte spreektijd zal ik volstaan met het aanduiden van de door ons als wenselijk geziene ontwikkelingen met betrekking tot de zogenoemde tweede pijler alsmede met betrekking tot de Benelux.

Naar het oordeel van mijn fractie is het noodzakelijk om ons te beraden op de volgende vraag. Hoe gaan wij om met de ontwikkeling van de Europese samenwerking op het gebied van terrorismebestrijding, defensie en aanverwante zaken? Op dit ogenblik functioneert de West Europese Unie als gespreksplatform voor parlementariërs uit een groot aantal landen. Enkele daarvan zijn lid van de EU en andere weer niet. De WEU ontstond tussen 1947 en 1954. Oorspronkelijk opgericht als samenwerkingsverband tegen mogelijk nieuwe Duitse agressie werd zij al gauw tot een instelling die zich richtte op het coördineren van de Europese defensie alsmede op het stimuleren van de Europese economische ontwikkeling en samenwerking. De WEU richtte zich met name tegen de Sovjet Unie en anders dan oorspronkelijk gedacht, werd de unie van een tegen Duitse agressie gericht orgaan tot een organisatie die de integratie van West-Duitsland in de Westerse democratische wereld sterk bevorderde. Daarvoor verdient de WEU onze grote waardering.

In de commissie Europese Samenwerkings Organisaties van deze Kamer is meermaals gesproken over de wijze waarop wij vorm willen geven aan de interparlementaire samenwerking in het Europa van de toekomst. Vanzelfsprekend was ook de WEU daar meerdere malen onderwerp van gesprek. Ik nam altijd het standpunt in dat de WEU moest worden opgeheven. Zij moest, wat betreft het beleidsveld van de tweede pijler, worden vervangen door een interparlementair overleg tussen het Europees Parlement en delegaties van parlementen uit de lidstaten om zo het vormen van een Europees beleid ten aanzien van defensie en wat dies meer zij op verantwoorde wijze vorm te geven. Opvallend was dat bij elke bespreking eigenlijk alle aanwezigen van mening waren dat de WEU haar tijd gehad heeft. Als belangrijkste argument om haar niet op te heffen gold: "Het zal nooit lukken zoiets erdoor te krijgen, iets nieuws komt maar heel moeilijk van de grond en als het al lukt dan duurt het jaren."

Deze argumentatie, hoezeer op ervaring gebaseerd, stelt mijn fractie niet tevreden. Mijn fractie

vindt een parlement als belangrijkste taak heeft om noodzakelijke vernieuwingen aan de orde te stellen, zeker als die vernieuwing al enigszins over tijd is. In dit verband noem ik een citaat uit een artikel van professor Devreker uit 1975: "In de loop der jaren is het Pact van Brussel steeds verder uitgehold. De Navo nam het merendeel van de militaire taken over, de Raad van Europa kreeg de sociale en culturele functies, terwijl op economisch terrein de WEU door de OESO en de EG overvleugeld werd. Vooral na toetreding door Groot-Brittannië tot de Europese Gemeenschap lijkt er voor de WEU geen belangrijke taak meer weggelegd."

Ik meen dat deze conclusie terecht was en dat nog altijd is. Met name door de ontwikkeling van de EU, die aanleiding is voor dit debat, gekoppeld aan de veranderde geopolitieke verhoudingen en in het bijzonder de verhoudingen binnen Europa, is de behoefte aan interparlementair debat veranderd. Het gaat nu vooral om het vormgeven van het overleg binnen de Unie. Misschien zal er ooit een Europees Parlement ontstaan dat een Europese regering controleert die een werkelijke Europese defensie bestiert, maar voorlopig is dit niet het geval en zullen de parlementen van de lidstaten direct betrokken willen blijven bij gezamenlijke acties op dit gebied.

Wij kunnen ons daarom voorstellen dat een nieuwe Assemblee wordt opgericht, waarin het Europees Parlement met vertegenwoordigingen van de lidstaten overlegt. Op dit punt heb ik drie vragen aan de regering. Bent u het eens met de stelling dat de WEU haar tijd heeft gehad en, zo nee, welke nieuwe taken ziet de regering voor de WEU? Bent u bereid om opheffing in de Raad van de WEU voor te stellen? Bent u bereid met ons in debat te treden over de door ons gewenste nieuwe vorm van intra-Europees parlementair overleg?

Mevrouw de voorzitter. Zoals blijkt uit de notitie Europees Nabuurschapsbeleid is er voor de Raad van Europa sprake van nieuwe taken, welke liggen in het verlengde van het huidige pakket. De vraag hoe verder met de Raad van Europa is daarom voor ons niet aan de orde. Anders ligt dat met de Benelux. Sedert de oprichting van de Benelux is deze organisatie van onschatbare waarde. De samenwerking in dit verband was een gangmaker en een voorbeeld bij de uitbouw van de politieke en economische eenheid van West-Europa. Evenals voor de WEU, was de waardering hiervoor in vroeger tijden buitengewoon groot, en terecht.

De Benelux is nog iets ouder dan de WEU en het is daarom goed om ons ook ten aanzien van deze organisatie af te vragen of wij door moeten gaan met hetgeen wij doen en, zo ja, hoe. Laat ik beginnen met te melden dat mijn fractie de eerste vraag positief beantwoordt. De reden daarvoor is gelegen in het praktische werk van de Benelux. Dat is voor alle Nederlanders van belang, maar in het bijzonder voor degenen die in de grensstreken wonen. Het gaat dan om enige honderdduizenden. Te denken valt daarbij aan het grensoverschrijdend afstemmen inzake belasting- en sociale wetgeving, het afstemmen inzake medische

hulpverlening, het overleg over infrastructurele projecten enzovoorts. Dat valt in de Randstad niet zo op, maar uit eigen ervaring kan ik u zeggen dat de Benelux voor allen die in een ander Unieland wonen of werken bijzonder veel betekent. Ik woon in Nijmegen. Daar merk je dat voortdurend. Allerlei regelingen die in Beneluxverband zijn getroffen, zijn tussen Nederland en Duitsland ook overeengekomen. Deze zomer moest ik een kleine operatie ondergaan, maar in Nijmegen had men de zogenaamde MRSA-bacterie in de operatiekamers. Binnen twee weken ben ik geopereerd in Kleef. Dat was twintig jaar geleden ondenkbaar, maar dankzij de regelingen die in Beneluxverband zijn getroffen, is dat tegenwoordig volstrekt normaal. Deze samenwerking is dus van buitengewoon belang. Niet zo lang geleden hoorde ik de heer Zalm bij de Vereniging voor Krachtwerktuigen spreken over een in de Benelux ontworpen en uitgetroefde fiscale regeling, welke inmiddels door de EU in een richtlijn is overgenomen. De functie van aanjager en voortrekker bestaat, althans op dit praktische niveau, nog steeds en zij wordt door ons als positief ervaren.

Voorzitter. In een vergrote EU neemt het relatieve belang van Nederland af. Mijn fractie is dan ook van mening dat de koerswijziging van de heer Van Aartsen, die als minister van Buitenlandse Zaken besloot om de samenwerking in de Benelux een lagere prioriteit te geven en om voortaan bij onze belangenbehartiging binnen de EU per geval te bepalen met wie Nederland een coalitie zal smeden, een onverstandige was. Het Nederlandse gewicht binnen de EU is niet van dien aard dat het voor anderen een wezenlijke versterking betekent. Dat ziet er anders uit als de Benelux weer structureel de handen in elkaar slaat. Dan spreken wij van een gewicht dat er toe doet, terwijl een dergelijke samenwerking, naar inmiddels uit veelvuldige verzoeken van buiten is gebleken, ook zeer aantrekkelijk is voor andere kleine lidstaten. In een wereld waarin landen als Duitsland en Frankrijk op zijn best als middelgroot gekenschetst worden, kunnen wij in Den Haag toch rustig een keer zeggen dat Nederland een kleine lidstaat is. Als "grootste van de kleinen" zou Nederland opnieuw een voorttrekkersrol kunnen vervullen en bovendien een andere, nieuwe taak beter kunnen aanpakken. Immers, als wij conform de laatste voorstellen de EU-regelingen op parlementair niveau ter beoordeling aangeboden krijgen, zal het niet eenvoudig zijn om binnen de gestelde termijn van, naar ik meen, zes weken ook internationaal tot afstemming te komen. Het ligt voor de hand dat dat nogal eens wenselijk zal zijn. Mijn fractie is van mening dat de Benelux een goede basis biedt om deze zaken aan te pakken. Het fundament is gelegd. Zowel op het niveau van parlement en regering als op het niveau van ambtenaren bestaat ruime ervaring met samenwerking. Wekelijks worden vergaderingen gehouden van de Interparlementaire Raad. Die vergaderingen kunnen zeer wel dienen voor het internationaal afstemmen van binnen de EU in te nemen standpunten. Vanzelfsprekend zal de organisatie op bepaalde punten aangepast moeten worden, maar de komende verlenging van het Beneluxverdrag -- speelt dat niet in 2008? -- lijkt daarvoor een zeer geschikt moment. Wat vindt de minister hiervan? Is hij bereid om na overleg met zijn Belgische en Luxemburgse collega's

een koerswijziging te overwegen? Kent de minister het initiatief van Couwenberg en Gysels "Naar een nieuwe Benelux" en, zo ja, heeft hij daar een oordeel over?

*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Laat ik beginnen met een constatering van staatsrechtelijke aard. De Eerste Kamer praat een dag eerder dan de Tweede Kamer met de regering over het onderwerp de Staat van de Europese Unie. Binnenkort praten beide Kamer voortaan ook vrijwel gelijktijdig over alle Brusselse voorstellen. Ze bereiden zich gelijktijdig voor, in een gezamenlijke en paritaire commissie subsidiariteit. Als deze Kamer straks het initiatiefvoorstel-Halsema aanneemt, dat na de al bestaande toetsing van wetten aan de Europese verdragen ook toetsing van wetten aan de Grondwet mogelijk maakt, verdwijnt daarmee een van de laatste specifieke kerntaken van de Eerste Kamer.

Wie van ons kan nog aan de indruk ontkomen dat de twee Kamers mede onder invloed van de Europese Unie steeds meer één Staten-Generaal worden, hoezeer de politieke principes van de meerderheid ook met een dergelijke ontwikkeling botsen? De praktijk lijkt zich meester te maken van de leer. Mijn partij is daar overigens niet rouwig om. Het is immers al langer onze wens om beide Kamers te verheffen tot één moderne Staten-Generaal met volledige soevereiniteit. Maar daarover gaan wij het vandaag niet hebben.

Ik ga het ook niet hebben over zaken waarover volgens mij onze fracties uit de Tweede Kamer en het Europees Parlement morgen met de regering willen praten. Dus de discussie over de uitkomsten van de Europese Top van afgelopen week laat ik graag aan mijn collega's Van Bommel en Meijer over. Zij moeten het met de regering ook maar hebben over het gedoe rondom de nieuwe Europese Commissie en de rol die de Nederlandse regering en de Nederlandse kandidaat-commissaris daarbij spelen. Ik wil hier slechts melden dat nu premier Balkenende onze liberale landgenoot Kroes op de post Europese Mededinging heeft weten te houden, hij volgens mij en vele anderen daarmee een Hollandse kat op het Europese spek is blijven binden. Ik wens de kat en het spek veel zelfbeheersing toe.

Ook de bevindingen van de commissie-Kok inzake het Lissabonproces mogen zij morgen voor hun rekening nemen. Ik volsta met me aan te sluiten bij het hoofdredactioneel commentaar in de Volkskrant van vorige week onder de kop "Vergeet Lissabon". Dat vond ik trouwens al toenmalig premier Kok op die Portugese tussentop in 2000 Nederland aan die strategie bond. Daarom liep ik die dag mee in Lissabon om daar met tienduizenden anderen te protesteren tegen het kiezen van die doodlopende weg.

De afspraken inzake de mogelijke toetreding van Turkije tot de Europese Unie liggen vooralsnog ook op de bordjes van mijn collega's. Ze komen overigens binnenkort aan de overkant in een apart Turkijedebat aan de orde. Daarin zal gewogen moeten worden in hoeverre de woorden en daden van de huidige Turkse regering elkaar ontmoeten als het gaat om wezenlijke zaken als

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

democratie, rechtsstaat en mensenrechten. Het antwoord op mijn vraag daarover, dat ik een maand geleden van premier Erdogan kreeg in de Assemblee van de Raad van Europa, heeft mij er zeker nog niet van kunnen overtuigen dat de Kopenhagencriteria in Ankara al verinnerlijkt zijn.

Ik wil het hebben over: de relatie tussen de Nederlandse burger en de Europese Unie, het gebrek aan toegevoegde Europese waarde, de toelaatbaarheid van kritiek op het Europese integratieproces, de prijs van het Europees voorzitterschap, de toekomst van het nieuwe Verdrag van Rome en over de vraag of de regering denkt te kunnen garanderen dat het komende euroreferendum werkelijk "free and fair" zal zijn.

Tot slot heb ik enkele vragen die voortvloeien uit de bespreking eerder dit jaar van de vorige editie van de Staat van de Unie. Ik zie dit soort besprekingen namelijk graag in enig historisch verband.

Volgens de regering is intensivering van de discussie met de burger over Europa van groot belang. Europa, zo zegt de regering het mooi, begint en eindigt immers met de mensen die er wonen. Als wij dat letterlijk nemen, is Europa nauwelijks begonnen en alweer bijna ten einde. Immers, slechts een minderheid van onze bevolking voelt verbondenheid met de Europese Unie. Dat is al jaren zo en het werd eerder dit jaar bij de verkiezingen voor het Europees Parlement nog eens duidelijk uit de opkomstcijfers. Vindt de regering met mij dat een opkomst van minder dan 40%, ofwel de helft van de opkomst bij verkiezingen voor de Tweede Kamer, het gebrek aan betrokkenheid van onze burgers bij de Europese Unie bevestigt?

De regering zegt dat wij afmoeten van de technocratische benadering van Europa ten gunste van een politieke benadering. Wat betekent dat? Wie is er eigenlijk verantwoordelijk voor dat de technocraten blijkbaar de dienst uitmaken in Europa? Geven wij de schuld aan de Europese Commissie, zeg maar de Bolkesteinen, of is er ook sprake van enig eigen falen van de regering? In ieder geval constateert het kabinet in de Staat van de Unie dat burgers in dit land denken dat er besluiten over hen ver boven hen worden genomen in een proces waarbij zij onvoldoende betrokken zijn. Daarom, zo zegt de regering het zelf, keren onze burgers zich af van Europa en zijn besluitvormingsprocessen. Dat zijn grote woorden. Mijn vraag is dan ook of de wal het schip moet keren of dat er nog een andere, minder passieve aanpak mogelijk is, zoals het temporiseren en evalueren van de overdracht van bevoegdheden aan Brussel, het beschermen van nationale, provinciale en lokale zeggenschap en het werkelijk werk maken van met de mond beleden uitgangspunten als subsidiariteit en proportionaliteit.

De regering zegt dat de burger de toegevoegde waarde van de Europese integratie pas zal onderkennen, indien hem betere producten en diensten geleverd worden door dat Europa. Is het evenwel niet zo dat de burger vooral denkt dat hem producten en diensten ontstolen worden vanwege dat Europa? Is dat niet een proces dat al een decennium lang duurt? Immers, was het niet oud-premier Kok die de eerste harde ingrepen in de WAO probeerde te verkopen met de opmerking dat het moest van Europa? Probeerde minister Netelenbos niet het openbaar vervoer in Amsterdam te verkopen met Europa

als dreigement? Wordt ons niet door minister Brinkhorst gezegd dat wij harder en langer moeten werken om in Europa mee te kunnen komen? Haalt minister Hoogvorst ons zorgstelsel niet overhoop en onze solidariteit onderuit met een verwijzing naar Europese ontwikkelingen? Verklaart minister Kamp het verdwijnen van onze zeggenschap over de Nederlandse militairen niet door te wijzen op de noodzaak van militarisering van de Europese Unie? Maken achtereenvolgende regeringen niet stap voor stap gehakt van ons sociale stelsel met een beroep op de veronderstelde noodzaak om Europa te laten concurreren met Amerika en Azië? Met andere woorden: hebben de Nederlandse burgers niet groot gelijk om in meerderheid argwanend te zijn jegens de Europese Unie en de naïeve politici die van links tot rechts de Unie tegen beter weten in blijven aanprijzen als hét toekomstperspectief?

De regering onderkent dat er kritiek is op de Europese ontwikkelingen en zegt dat kritiek niet per se negatief is. Dat is een intrigerende zin. Wordt daarmee bedoeld dat negatieve kritiek niet gepast zou zijn? Zo ja, wat betekent dat dan voor mijn partij die van mening is dat er vanaf de Top in Maastricht in 1991 grote fundamentele en gevaarlijke fouten gemaakt worden in de Europese gelijkschakeling? Immers, wie met oogkleppen op de Europese integratie erdoorheen probeert te jagen, zou wel eens plotseling kunnen botsen op een toenemende hang naar eng nationalisme en xenofobie. Daar zit mijn partij niet op te wachten en daarom is zij op dit punt al zo lang in de conramine.

Veel burgers vinden dat de Europese integratie steeds meer gelijk wordt aan opheffing van Nederland, terwijl wij juist een verheffing van Nederland binnen een door burgers gedragen Europese samenwerking willen zien. In plaats van voortdurend te roepen dat wij er in ons eentje nu eenmaal niet komen in deze harde wereld vol concurrentie en bedreigingen, zou ik de regering veel liever horen zeggen dat wij, overtuigd van onze eigen kracht, bereid zijn om die te bundelen met anderen om internationale samenwerking tot wederzijds voordeel te bevorderen in plaats van nog hardere internationale concurrentie ten koste van anderen, in Europa en wereldwijd. Kan de regering enig begrip voor dergelijke kritiek opbrengen en hoe duidt zij die, als positief of als negatief?

In dit verband is het ook de vraag wat de regering precies bedoelt met de mededeling dat Nederland na afloop van het voorzitterschap weer de volledige vrijheid heeft om de eigen belangen, visie en overtuiging als natuurlijk uitgangspunt te nemen in zijn inbreng in de Unie. Kan de regering aangeven wanneer, hoe en in welke mate het voorzitterschap ons de afgelopen maanden in de weg gezeten heeft en nu nog zit? Zijn daar ook voorbeelden van te geven? Wat is de prijs geweest van de profilering van het duo Balkenende en Bot?

Onder toezien oog van dat duo werd onlangs in Rome het constitutionele verdrag getekend, dat wij gaandeweg ten onrechte de Europese grondwet zijn gaan noemen. Ik was blij dat in ieder geval een van onze collega's ook een graantje bekendheid mee kon pikken van die dag in Rome. Wij hebben René van der Linden in volle glorie als commentator aan de slag gezien en kunnen constateren dat er in ieder geval één Nederlander is die

iedereen in Europa kent. Zo iemand schopt het nog wel eens tot president van de Assemblee van de Raad van Europa, zo voorspel ik hier. Alleen al daarom wil ik graag weten wat de inzet van de regering zal zijn bij de derde top van de Raad van Europa, dat zo miskende orgaan? Wat gaan wij daar volgens de regering bij winnen?

Het nieuwe Verdrag van Rome werd op 29 oktober Europabreed ondertekend door de regeringsleiders. Het is echter zeer de vraag of de Europese burgers ook zo gretig hun handtekening zullen zetten. In veel lidstaten van de Unie komt een referendum. Het lijkt mij sterk dat elke regering gedekt zal worden door haar eigen burgers. Kan de minister aangeven wat er volgens hem dient te gebeuren, als een land niet ratificeert omdat het parlement of het volk dat niet wil? Volgens onze regering is er geen standaardremedie voor een dergelijk gebeuren. Zij zegt ons dat, indien zich in een bepaalde lidstaat een afwijzing voordoet, dit uniek zal zijn en een oplossing zal behoeven die past bij de nationale omstandigheden. De Europese Raad, aldus de regering, zal zich in zo'n geval moeten beraden op de geëigende politieke stappen. Wat voor stappen zullen dat zoal zijn? Moeten die stappen erop gericht zijn om een dergelijk land alsnog in het Europese gareel te krijgen of is het ook denkbaar dat wij ons houden aan het aloude democratische uitgangspunt dat een volk niet aan een verdrag gebonden wordt als het dat niet wil?

Kan, hierbij aansluitend, aangegeven worden wat geëigende stappen zijn die zouden passen bij onze nationale omstandigheden, voor het geval het Nederlandse parlement -- dat is evenwel hoogst onwaarschijnlijk -- of de bevolking van Nederland -- dat is een stuk waarschijnlijker -- in meerderheid "nee" tegen het constitutionele verdrag zegt? Dat kan gebeuren, bijvoorbeeld omdat veel mensen de Europese Unie niet vertrouwen, niets voelen voor een constitutioneel vastgelegde maatschappelijke ordening of niets voelen voor verdere militarisering van de Europese Unie. Dat zijn volgens mijn partij overigens allemaal goede argumenten om het verdrag af te wijzen. Moet met een dergelijke uitspraak van het volk Nederland toch gedwongen worden om zich te voegen? Zo nee, wat dan? Kan de minister kort aangeven hoe hij de gang van zaken rond het Nederlandse euroreferendum voor zich ziet? Zal de regering de kwestie neutraal voorleggen, onder het motto: wat u beslist, voeren wij uit? Of zal zij een campagne voor een ja-meerderheid gaan voeren? En wat worden de mogelijkheden voor mensen en organisaties die er anders over denken, om campagne te gaan voeren voor een nee-meerderheid?

Volgens de regering moeten er nu al maatregelen genomen worden om bij inwerkingtreding van het constitutioneel verdrag de nieuwe structuren direct operationeel te doen zijn. Wordt er zo geen onverantwoorde last op de burgers gelegd door hen voor te houden dat zij weliswaar "nee" mogen stemmen, maar dat wij dan wel een heleboel voorbereidingen, waarschijnlijk met bijbehorende moeite en kosten, voor niets hebben gedaan? Kortom, hoe garandeert de regering dat het referendum "free and fair" zal zijn? Is daar al enig zicht op of moeten wij nu al internationale waarnemers gaan uitnodigen via de Raad van Europa of de OVSE? In Wit-

Rusland en de Oekraïne zit zeker al een aantal gegadigden klaar.

Ik kom tot een drietal laatste vragen en een slotconclusie. Bij de bespreking van de vorige Staat van de Unie vroeg ik hoe het stond met de toetreding van Bulgarije en Roemenië. Wordt die in aparte verdragen aan ons voorgelegd of niet?

Ik sprak bij die gelegenheid ook de zorg uit dat de Europese Unie die momenteel zo veel te zeggen heeft als het om onze democratische en sociale rechten gaat, door de Verenigde Staten van Amerika als een papieren tijger wordt gezien op het terrein van de mensenrechten. Ik gaf de illegale opsluiting van mensen in Guantanamo Bay als voorbeeld. Is Nederland bereid om, gebruikmakend van zijn status als Europees voorzitter, alsnog deze kwestie bij de nieuwe oude president van de Verenigde Staten aan te kaarten en met hem te spreken over deze dubbele standaarden in internationale verdragen?

Kan de regering ook nog aangeven wat er tijdens de afgelopen Europese Raad is gezegd over de wederopbouw van Irak? Wat mag Irak verwachten van Europa, als het gaat om civiele wederopbouw? Is het juist dat er voorlopig geen Europese vertegenwoordiging in Bagdad komt en, zo ja, waarom is dat dan zo? Waarom kunnen wij wel militairen sturen, maar geen hulpverleners?

Na het lezen van de Staat van de Unie zeg ik concluderend dat mijn fractie met de regering van mening verschilt over de richting en het tempo van de Europese integratie. Dat is meer dan een academische kwestie. Naar de mening van mijn fractie hebben wij Nederland en de Nederlandse samenleving in de afgelopen decennia te veel gemodelleerd naar neoliberale Europese eisen. Daarmee hebben wij de noodzakelijke voorwaarden in Nederland geblokkeerd om het integratieproces in eigen land te stimuleren. Wij hebben het emancipatieproces van autochtone en allochtone Nederlanders tot bij elkaar horende Nederlanders eerder gefrustreerd dan geactiveerd, onder druk van Europa. Als een extremist in ons land iemand met vaak extreme meningen meent te mogen vermoorden, als een of meer extremisten in ons land menen gebouwen waar meningen worden gevormd en gegeven, te mogen bedreigen, bekladden of zelfs te bombarderen, en daarmee kerkgangers, ouders en kinderen te traumatiseren, als grote groepen kiezers na en door dit soort schanddaden menen hun vertrouwen te moeten stellen in politici met extreme meningen en goedkope oplossingen, dan is het hoog tijd om de Nederlandse integratie boven de Europese integratie te stellen.

*N

De heer **Ten Hove** (OSF): Voorzitter. Er lijkt schot te zitten in Europa, omdat het grondwettelijk verdrag is ondertekend. De gedachte dat dit door 25 landen geratificeerd moet worden, waarvan een aanzienlijk aantal het aan een referendum zal onderwerpen, stemt misschien iets pessimistischer. Het laatste nieuws is dat er, terwijl de grondwet nog niet eens geldt, op het gebied van justitie meerderheidsbesluitvorming zal gelden en dat er een gezamenlijk asielbeleid komt. Bij dat laatste neig ik ertoe

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

te denken dat dit voor ons land bijna niet anders dan een verbetering kan opleveren, want op dit gebied hebben wij het sociale minimum intussen wel bereikt.

Nog veel belangrijker is dat de trend is gezet dat het Europees Parlement van zich afbijt. Afgezien van de directe aanleiding daartoe, die mogelijk wel wat genuanceerder benaderd had mogen worden dan over het algemeen is gebeurd, is dit wel heel groot nieuws en echte vooruitgang. Dat helpt om straks ook van onze burgers die hun stem over de grondwet moeten of mogen uitbrengen, te mogen verwachten dat zij het belang van Europa en van een werkbare staatsregeling voor Europa zullen inzien. De democratie bestaat van het vertrouwen van de burger in zijn overheden, maar vertrouwen van de overheden in hun burgers is daarvoor net zo essentieel.

Daarbij moeten wij ons natuurlijk wel bewust zijn van het risico wanneer belangrijke beslissingen niet door één volksuitspraak, maar door bijna 20 verschillende volksuitspraken getorpedeerd kunnen worden. In Zwitserland worden veel referenda met "nee" beantwoord. Als er per kanton een blokkerende tegenstem uitgebracht kan worden, wordt er ongetwijfeld nooit meer een "ja" bereikt.

Is de regering bereid om voor zeer ingrijpende beslissingen over Europa te streven naar één referendumregeling, die integraal voor de hele Unie geldt en dus ook maar één uitslag oplevert? Engeland en Denemarken zouden dan zonder twijfel een opt-outregeling moeten hebben, maar ook dan zou dat echte betrokkenheid van de Europese burger bij de grote vraagstukken van de Europese politiek kunnen opleveren.

Europa gaat vooruit, maar het is vaak wel hink-stap-sprong. Neem de financiën, waarbij Nederland telkens duidelijk laat horen dat het nettobetalen is oftewel oneerlijk wordt behandeld. Daarbij wil het wel alles meetellen wat wij afdragen aan Europa, zelfs de door ons aan de Europese buitengrenzen voor de Unie geïnde douaneheffingen. Naar mijn mening is de Europese Commissie in het voorstel voor een "nettobegrenzer" realistischer, door uit te gaan van echte nationale afdrachten, zoals de BTW-afdrachten en afdrachten op basis van het bruto nationaal inkomen. Bij die manier van berekenen is Nederland nog steeds nettobetalen en krijgt het volgens het nettobegrenzer-voorstel van de Commissie geld terug. Dat is ook een stap vooruit, omdat daarmee de anomalie van de Britse uitzonderingspositie eindelijk wordt opgeheven.

Een echte sprong vooruit wordt pas bereikt, wanneer Europa echt en zichtbaar eigen middelen heeft, namelijk middelen die worden voortgebracht door het gemeenschappelijk beleid, zoals de traditionele eigen middelen van landbouw- en douaneheffingen, en daarnaast en wat mij betreft bij voorkeur de opbrengst van een eigen Europese Eurotax, zoals de Commissie ook voorstelt. Dat is pas echt transparant en zal bijdragen aan het gevoel dat Europa er voor ons is en ook door ons betaald moet worden. Tegenover die Europese inkomsten staan dan Europese uitgaven, die hun rechtvaardiging vinden in de beleidsprioriteiten die op Europees niveau worden gesteld.

Dan hoort er geen sprake meer van te zijn dat wij bij alles wat wij afdragen, ook nog precies natellen hoeveel wij ervoor terugkrijgen. De Europese uitgaven belichamen

dan bij uitstek de onderlinge solidariteit. Als er al iets mis gaat, moet dat niet met een nettobegrenzer worden opgelost, maar door in het uitgavenbeleid rechtvaardigheid na te streven.

Hetzelfde verhaal over de eigen belastingen en de uitgaven, waarin gemeenschappelijkheid en solidariteit tot uiting komt, geldt evengoed voor gemeenten en provincies binnen Nederland als voor Nederland binnen Europa. Ik begrijp dat de regering noch voor Europa, noch voor gemeenten en provincies voelt voor een echt, substantieel eigen belastinggebied. De regering ziet de staat Nederland als het enige overheidsniveau waar de afweging tussen baten en lasten voor de burger moet worden gemaakt. Kan de regering uitleggen hoe zij tot een dergelijke gedachte komt?

Europa gaat langzaam vooruit in inhoud en Europa groeit zelfs zeer snel in omvang. De bedoeling is om in 2007 Roemenië en Bulgarije toe te laten als nieuwe leden. De Commissie geeft daarbij met zoveel woorden aan dat zij er van uitgaat dat Bulgarije in 2007 ook echt klaar zal zijn voor toetreding. Bij Roemenië is de Commissie aanzienlijk minder stellig. Voorlopig worden beide landen gelijk behandeld en wordt bij beide de mogelijkheid ingebouwd om op grond van tegenvallende vooruitgang de toetreding een jaar op te schuiven.

Is de regering het met mij eens dat daarmee de mogelijkheid wordt geschapen om beide landen in 2007 niet meer gelijk te behandelen en bijvoorbeeld het ene toe te laten in 2007 en het andere pas in 2008? Vindt de regering overigens dat de mogelijkheid van uitstel met maximaal één jaar in dit geval voldoende zekerheid geeft, als je moet constateren dat in Roemenië het acquis nog lang niet volledig is overgenomen? Nog veel belangrijker is dat voor rechtsstaat en goed bestuur geldt dat zij in ontwikkeling zijn. De verhouding met de Hongaarse minderheid kan nog in de verste verte niet vergeleken worden met de verhouding tussen de Bulgaarse staat en zijn Turkse minderheid.

Het is zinvol om op deze zaken te letten en beide toetreders eerlijk te behandelen. Eerlijk betekent streng maar rechtvaardig. Niet om een van beide buiten de Unie te houden, want natuurlijk horen beide landen bij Europa, zoals overigens ook voor Kroatië geldt. Maar wel omdat wij in overeenstemming met de Europese Commissie, tegen de volgende aanvrager, Turkije, ook eerlijk, streng maar rechtvaardig, willen zijn.

Vindt de regering het eerlijk, als straks voor de eerste keer toetredingsonderhandelingen geopend worden, waarvan al direct wordt gezegd dat zij ook kunnen opleveren dat Europa afziet van toelating? Ook al zal er toelating plaatsvinden, er zal misschien wel nooit vrij verkeer van personen mogelijk zijn. Lange overgangstermijnen kan iedereen begrijpen, maar zullen de Turken ook deze zaken begrijpen? Is de regering het met mij eens, als ik zeg dat afbreken van de onderhandelingen mogelijk moet zijn, als Turkije de gestelde doelen niet kan of wil bereiken, maar dat toetreding het gegarandeerde perspectief moet zijn, als Turkije die doelen wel bereikt? Is zo'n garantie trouwens te geven als er her en der referenda over de Turkse toetreding worden gehouden? Mag je aangegane verplichtingen achteraf nog wel aan een referendum onderwerpen?

Zekerheid dat Turkije over de streep komt, hebben wij natuurlijk niet. Er is nog van alles mis, waarbij de rechtsstaat en de behandeling van minderheden het meest in het oog lopend zijn. Minderheden betekenen hier etnische, maar zeker ook godsdienstige minderheden, waarvoor nog niet de juiste omgangsvorm, zowel sociaal als juridisch, is gevonden.

Over drie weken wordt in deze Kamer het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden behandeld, want Nederland moet dit verdrag nog altijd ratificeren. Kan de regering er werk van maken om Turkije, dat ook lid is van de Raad van Europa, te bewegen tot meedoen aan dit verdrag? Misschien kan er dan tegelijk wat druk worden uitgeoefend op Frankrijk. De Turkse natieopvatting is immers net als de Franse? Frankrijk beschouwt de Basken en Elzassers beslist en uitsluitend ook alleen als Berg-Fransen en hun talen uitsluitend als Frans patois.

Ook met Turkije erbij zal Europa nog niet af zijn. Er zijn binnen Europa velen die de Unie momenteel maar het liefst zo klein mogelijk houden, maar er is aan de grenzen ook heel veel druk om juist tot nog verdere uitbreidingen te komen. Het nabuurschapsbeleid is voorlopig een uitstekend middel om, naast de Middellandse-Zeestaten, ook de oostelijke buurstaten aan de Unie te binden in een voor alle partijen hopelijk zeer vruchtbare samenwerking. Toch zal dat op den duur niet voldoende zijn. Het lijkt mij zinvol dat wij ons nu al realiseren dat de Kaukasische republieken Georgië, Armenië en mogelijk ook Azerbeidzjan op termijn tot Europa zullen moeten behoren, waarschijnlijk meer onontkoombaar dan dat dit geldt voor de Oekraïne en Wit-Rusland. Voor deze landen, op het snijpunt van Russische, Amerikaanse, Iraanse en Turkse belangen, geldt immers dat ze nooit tot enig ander regionaal blok gerekend zullen kunnen worden, zodat het enige alternatief is dat ze als kleine naties geïsoleerd blijven liggen tussen de grootmachten Rusland en Iran. Georgië en Armenië kunnen geen andere kant op. Azerbeidzjan zou dat als Sjjiitische en Turks sprekende natie misschien wel kunnen. Overigens leidt deze constatering ook tot de conclusie dat Turkije zich, omwille van zijn relatie met Europa, ook druk mag maken om goede relaties met deze Kaukasische burens. Tot nu toe schort daar, zeker met Armenië, het een en ander aan. Is de regering het met mij eens dat een historische verzoening tussen deze twee ook een heel uitdrukkelijk Europees belang is en steeds meer wordt, zoals de Frans-Duitse verzoening dat in de begintijd van de Unie was?

Voorlopig zijn er trouwens ook nog genoeg zorgen over burens veel dichterbij, de Balkanlanden met lidmaatschapspectief, zoals ze in de Staat van de Europese Unie heten. Daarvoor geldt dus al een duidelijke uitspraak dat ze zichzelf fundamenteel tot Europa mogen rekenen. De vraag is alleen wanneer er nu eens schot komt in de ontwikkelingen, zodat dat doel ook echt dichterbij komt. In Bosnië, noch in Servië-Montenegro, noch in Kosovo en Macedonië lijkt er ook maar enigszins schot in te zitten. Europa is zeer bij de ontwikkelingen in deze regio betrokken, wat ook weer blijkt uit de grote verantwoordelijkheid die de Unie op zich neemt met de

operatie Althea, de militaire EU-operatie in Bosnië-Herzegovina.

Europa zal moeten doen wat het maar kan om de stabiliteit in de hele regio te bevorderen. Maar – en ik zeg dat met heel veel voorzichtigheid – misschien draagt Europa juist bij tot een instabiel klimaat door de politieke keuzes die het voor dit gebied maakt of in ieder geval ondersteunt. Bosnië-Herzegovina is een federatie van volken tegen wil en dank. Het kan nog zeer veel generaties duren voor hier ooit een door een gemeenschappelijke wil gedragen staat zal zijn. Dat draagt niet bij tot de ontwikkeling van het land, en een investeerder moet wel gek zijn om zijn geld hier te beleggen. Servië en Montenegro leven met de rug naar elkaar toe in een ongewilde en zeer ingewikkelde unieconstructie. Voor Kosovo geldt: standards before status. Maar het ontbreken van een duidelijk uitzicht op de toekomstige status leidt er juist toe dat alle aandacht en emotie juist daarheen gaan, zodat van verzoening, laat staan van ontwikkeling, geen sprake is. Macedonië is waarschijnlijk een wat ander geval.

De grenzen op de Balkan gaan terug op Osmaanse en Habsburgse provinciegrenzen, maar nog meer op de resultaten van de Balkanoorlogen in het begin van de 20e eeuw. Dat maar de helft van de Albanese in de staat Albanië leeft, komt niet door de keuze van de bevolkingen, maar door de machtsverhoudingen in 1913. Misschien moeten wij juist meer aandacht geven aan de keuzes van de bevolking. En misschien houden wij te vast aan het idee dat de grenzen van staten of eventueel voormalige deelstaten beslist niet mogen veranderen, omdat je dan helemaal niet meer weet wat het gevolg wordt. Misschien houden wij wel te strak vast aan het idee dat deze volken maar moeten leren om samen te leven in één staat, omdat wij ethnic cleaning beslist niet willen belonen. Misschien moeten wij weer, net als in 1920, bereid zijn om door middel van volksstemmingen nieuwe grenzen te trekken, en daarbij dan respect voor resterende minderheden eisen. Misschien zou het hebben van meer oog en oor voor de hier en daar zeer duidelijke wensen van de bevolking, van een stagnerend gebied in een sfeer van koude oorlog weer normale naties kunnen maken. Hoe kijkt de regering daar tegenaan? Juist Europa heeft hier een grote verantwoordelijkheid, want dit is Europa.

Staten met in omvang beperkte minderheden kunnen daarvoor met goed beleid een modus vinden. Maar staten waarin meer volken moeten samenleven, blijven meestal ongemakkelijke constructies, zoals zelfs België de laatste tijd weer duidelijk maakt. Trouwens, de ervaring dat multiculti niet eenvoudig is, wordt ook ons al hardhandig bijgebracht.

Dit blijft natuurlijk op eieren lopen, maar één ding is zeker het argument “te klein” kan bijna geen rol spelen. Kleine landjes, en zelfs heel kleine, hebben we al zoveel in de Unie en ook zo succesvol, dat dit argument niet opgaat.

Voorzitter. Ik hoor graag wat de regering op onze vragen wil antwoorden.

*N

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. De Staat van de Unie is helaas meer beschrijvend dan analyserend, terwijl wij juist vorig jaar hebben gevraagd om analyses te

maken van ontwikkelingen binnen de Unie en in de Transatlantische relatie. De conferentie bijvoorbeeld die over Nederland en België is gehouden, zou heel goed terug te vinden kunnen zijn geweest in de analyse van de Staat van de Unie. Mede op verzoek van mijn fractie maakt de AIV op dit ogenblik een rapport over de positie van Nederland in de Europese Unie en andere internationale organisaties. Zeker in de uitgebreide Europese Unie krijgen wij te maken met een ander krachtenveld. De Europese Unie bevindt zich op een scharnierpunt in de tijd. Wij krijgen in ieder geval met een andere Europese Unie van doen.

Op 29 oktober hebben de regeringsleiders het grondwettelijke verdrag in Rome plechtig ondertekend, maar daarmee treedt het nog niet in werking. Wij gaan door een moeilijke en risicovolle periode. Niet alleen, omdat het nu de goedkeuring behoeft van 25 lidstaten, maar meer omdat bij nationale referenda die in minstens negen lidstaten zullen worden gehouden, een mogelijke vermenging plaatsvindt met andere potentieel nationaal politiek gevoelige onderwerpen, bijvoorbeeld Turkije. Dit is zonder precedent in Europa, omdat de meeste van die landen geen of nauwelijks ervaring hebben met referenda. In dit opzicht is mijns inziens het referendum in Frankrijk cruciaal, meer nog dan het referendum in het Verenigd Koninkrijk, omdat dit land toch in een permanente staat van opt out verkeert.

Het verwerpen van de Europese grondwet in een of meer landen is niet denkbeeldig. Dat zou de Europese Unie in een diepe crisis kunnen storten. Ik vraag de minister zich er duidelijk over uit te spreken of terugvallen of Nice een optie kan zijn. De (ontwerp-)grondwet is nodig om de uitgebreide Europese Unie te voorzien van het instrumentarium dat noodzakelijk is om verdieping én verbreding mogelijk te maken. Zonder dat instrumentarium wordt de Europese Unie vleugellam en zal onvermijdelijk verwatering optreden.

In dit verband dient ook het WEU-verdrag gehandhaafd te blijven totdat een definitief besluit over de Europese grondwet is genomen. Het Verdrag van Nice voorziet immers niet in de mogelijkheid van versterkte samenwerking op het gebied van veiligheid en defensie. De West-Europese Unie moet daarom als terugvalpositie vooralsnog gehandhaafd blijven. Deelt de minister deze opvatting?

In de huidige situatie is niet voorzien hoe te handelen indien het proces van ratificatie hapert. De minister schrijft dat dit een oplossing behoeft die past bij de nationale omstandigheden. Wat moeten wij ons daarbij voorstellen? Welke geëigende politieke stappen, waarvan de minister rept, zou de Europese Raad kunnen ondernemen? In zijn Humboldt-lezing in Berlijn stelt de minister dat kopgroepen niet behulpzaam zijn voor de Europese integratie. Ik betwist dat. Het verleden heeft immers laten zien dat juist kopgroepen het integratieproces hebben versterkt en versneld. Het zou in een voorkomend geval in de toekomst wel eens niet anders kunnen zijn. Graag nodig ik de minister uit, hierop in zijn beantwoording nader in te gaan. Aansluitend bij vorige sprekers vraag ik welke plannen de regering heeft om juist het consultatief referendum in Nederland te bevorderen. Zijn er voornemens om maatschappelijke organisaties,

sociale partners, milieuorganisaties, ngo's, ontwikkelings- en samenwerkingsorganisaties en kerken bij dat referendum te betrekken?

Ik zou dat zeer toejuichen en ook zeer willen bevorderen, omdat het zo een draagvlak krijgt, uiteraard vanuit de verantwoordelijkheid van die organisaties zelf.

Voorzitter. In die Humboldt-lezing heeft de minister nadrukkelijk aandacht gevraagd voor de kloof met de burgers. Europa kampt met een gebrek aan draagvlak bij de burgers en er leeft een zeker gevoel van onbehagen. Nu geldt dat niet alleen voor Europa zoals het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft laten zien, want dat gaf aan dat er sprake is van een algeheel onbehagen met overheid en politiek. Dat neemt niet weg dat een van de essentiële vragen voor Europa is hoe de burgers directer bij het Europese integratieproces kunnen worden betrokken. De opdracht van de Top in Laken bevatte ook met nadruk dit element. Zeker, de grondwet houdt een aantal verbeteringen in, zoals versterking van de rol van de nationale parlementen, versterking van de positie van het Europees Parlement, de mogelijkheid van een volksinitiatief, grotere transparantie, vereenvoudiging van regelgeving, maar het is nog maar zeer de vraag of dit wezenlijke veranderingen brengt in de perceptie van de burgers.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Ik vond dat de heer Van der Linden enkele minuten geleden goede suggesties deed voor het referendum dat er gaan komen. Nu spreekt hij over een grotere betrokkenheid van de burgers. Begrijp ik hieruit goed dat hij dat referendum een goede zaak vindt en dat hij er ook voor zal stemmen als dat in deze Kamer aan de orde komt?

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. Ik moet eerlijk zeggen dat ik er persoonlijk wel sympathiek tegenover stond -- ik heb dat ook in mijn fractie kenbaar gemaakt -- maar dat was voordat anderen andere elementen in de discussie inbrachten. Als ik zie welke elementen nu bij die discussie worden betrokken, kunt u erop rekenen dat ik tegen dat referendum zal stemmen. Zo zie je dat bij het referendum in Frankrijk bijvoorbeeld Turkije betrokken wordt en het is niet uitgesloten dat dit ook in België en in andere landen gebeurt als daar een referendum wordt gehouden. Ik vind dat er oneigenlijke elementen in de discussie worden betrokken. Ik heb mij in het verleden er inderdaad positiever over uitgesproken dan ik zal handelen wanneer het referendum in deze Kamer aan de orde komt.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Maar als u roept dat NGO's een actieve betrokkenheid bij dat referendum moeten krijgen -- dat ondersteun ik natuurlijk -- dan kan in de brede maatschappelijke discussie daarover toch duidelijk over het voetlicht worden gebracht waar het referendum nu echt over gaat? Dan kan toch duidelijk worden gemaakt dat al die verborgen agenda's van anderen daar geen rol bij mogen spelen? Dat is toch een kwestie van discussie en bewustwording?

De heer **Van der Linden** (CDA): Maakt u zich geen zorgen: als het referendum er komt, ook al zou ik er hier

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

tegen hebben gestemd, zal ik zeer actief participeren in de discussie in het land. Dat zie ik nadrukkelijk los van elkaar staan!

De heer **Kox** (SP): Het CDA heeft een goede gewoonte om voortdurend te doen aan voortschrijdend inzicht en dat moet het natuurlijk ook wel als het uit zo'n positie komt.

De heer Van der Linden doet net alsof ook bij hem sprake is geweest van voortschrijdend inzicht en zegt nu dat het CDA tegen het referendum is. Zijn fractievoorzitter heeft verleden jaar bij de algemene beschouwingen toch al klip en klaar duidelijk gemaakt dat het CDA tegen een referendum is? Moet de woordvoerder van het CDA dan niet vooral dat zeggen en niet net doen alsof zijn persoonlijke mening door allerlei andere ontwikkelingen na verleden jaar zo geworden is? Het standpunt van zijn fractie stond toch al vast?

De heer **Van der Linden** (CDA): Zeker, maar ik heb gezegd dat ik voorheen in de publiciteit een zekere sympathie heb uitgesproken voor het referendum omdat Europa daarmee hoger op de politieke agenda zou kunnen komen. Ik heb inmiddels de nadelen van een referendum gezien, mede dankzij de gebeurtenissen in een aantal landen om ons heen. Ik sluit niet uit dat dit ook zal gebeuren in discussies die in ons eigen land zullen gaan plaatsvinden.

De heer **Kox** (SP): Maar, voorzitter, mag ik de heer Van der Linden dan voor alle duidelijkheid vragen of zijn resterende betoog het betoog is van de groep-Van der Linden of dat namens zijn fractie? Zijn persoonlijke meningen zijn natuurlijk erg interessant, maar het gaat hier natuurlijk wel om politiek.

De heer **Van der Linden** (CDA): De heer Platvoet sprak mij aan op een persoonlijke positie. Juist omdat ik mij daarover in het verleden publiekelijk heb uitgesproken, vind ik dat hij er recht op heeft om daarover mijn persoonlijke mening te horen.

De heer **Kox** (SP): Het standpunt dat u overigens naar voren brengt, blijft het standpunt van uw fractie?

De heer **Van der Linden** (CDA): Dat is altijd het standpunt van de fractie geweest, ook toen ik wat ruimte vroeg om op dat punt in de toekomst mogelijk een andere positie in te nemen, en dat blijft het natuurlijk dan ook!

Voorzitter. De burgers zien wel dat de nationale staat geen antwoord kan geven op veel problemen, maar constateren tegelijk dat er niets voor in de plaats komt dat de zaken effectief aanpakt. In dezelfde Humboldt-lezing breekt de minister een lans voor de noodzakelijke zelfbeperking van de Europese Unie. Dat pleidooi steunen wij natuurlijk van harte, maar dat moet dan nog wel concreet inhoud krijgen. Zijn het niet juist de nationale regeringen die zich schuldig maken aan het onnodig optuigen van Europese regelgeving? Hoe verklaart hij in dit verband dat de Europese Raad in de ontwerpgrondwet toerisme en sport heeft toegevoegd, terwijl dit toch juist zaken zijn die vooral op het nationale en het regionale niveau thuishoren? In het verleden heb ik met de heer Van

Middelkoop aan de overzijde een motie ingediend om het onderwijs onderdeel te maken van het nationaal beleid om aan te geven dat wij een striktere scheiding moeten maken tussen wat op Europees niveau moet gebeuren en wat op nationaal niveau kan. Ik kom op dat punt nog terug als ik spreek over de financiering van de Europese Unie.

Mevrouw de voorzitter. De Amerikaanse grondwetdeskundige Joseph Weiler constateerde in een interview in de NRC van 23 oktober dat "Europa is gaan lijden onder de paradox van zijn succes. De resultaten mogen er zijn, ondanks alle klachten van nu. Een enorme welvaartsgroei, een sterke euro, vrede en veiligheid, relatief lage werkloosheid. De meeste mensen in Europa leiden een succesvol bestaan." Meestal heb je mensen van buiten Europa nodig om te laten vertellen hoe Europa kan worden gezien. Tegelijkertijd constateert hij: "Er heerst langzamerhand grote vermoeidheid op dit continent over het Europese project." Of, om het met koningin Beatrix in haar speech voor het Europees Parlement te zeggen: "Er is weinig meer te bespeuren van de bevologenheid van toen." De CDA-fractie juicht in dit verband het initiatief van premier Balkenende toe om een breed debat te voeren over de politieke identiteit van Europa. Europa is meer dan markt, Europa is ook een gemeenschappelijke waardengemeenschap!

Staatssecretaris Nicolaï pleitte op de opiniepagina van de NRC van 27 mei 2004 ervoor om het idealisme van de beginjaren te vervangen door pragmatisme. Welbegrepen eigenbelang moet de leidraad zijn, zo stelde hij. Ligt het belang van Nederland niet juist in een sterk Europa? Wordt het nationaal belang, het belang van onze burgers, niet op de eerste plaats gediend door een sterk Europa? Moet er naast een op zich begrijpelijke zakelijke benadering juist niet plaats blijven voor een stuk idealisme en enthousiasme voor het unieke vredesproject Europa? Maar daarnaast zal Europa moeten laten zien dat het slagvaardig kan handelen. Juist op het voor de burgers zichtbare en aansprekende terrein als de economie -- zie het Lissabon-proces -- en het buitenlands en veiligheidsterrein toont Europa te veel zijn onmacht en onvermogen. Mijn vraag aan de minister is of wij hier ook niet een van de oorzaken van de kloof met de burgers moeten zoeken.

Mevrouw de voorzitter. Zelden is een voorzitterschap met zoveel problemen tegelijk geconfronteerd. Het valt samen met een buitengewoon moeilijke periode in de Europese Unie. De overgang van de oude naar de nieuwe Commissie, de uitbreiding van 15 naar 25 leden, een overwegend vernieuwd Europees Parlement en een botsing tussen Europees Parlement en beoogde Commissie. De laatste probleem lijkt nu spoedig tot het verleden te behoren. In het gevecht tussen het Europees Parlement en de Commissie wreekt zich de wijze waarop de voorzitter van de Commissie wordt benoemd -- door de Raad -- en de individuele leden door de lidstaten worden aangeleverd. Het is uitgegroeid tot een strijd om de macht van het Europees Parlement ten opzichte van de Commissie en meer nog de Raad. Het Europees Parlement heeft zijn politieke positie versterkt en dat moet ook gezien worden als een signaal aan de Raad om kandidaten scherper te selecteren. Terecht hebben de leden van het Europees Parlement zich niet door de eigen

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

regeringsleiders in het gelid laten zetten. Ik betwijfel of het de positie van de voorzitter van de Commissie uiteindelijk zal versterken. Dat zal mede afhangen van het optreden van de Commissie als geheel en de individuele leden ervan. Toch wil ik hier niet voorbijgaan aan wat inmiddels is gaan heten de kwestie-Buttiglione. Die stelt de vraag naar scheiding tussen geweten en wet, tussen moraal en recht. Raakt dit niet de essentiële zaken als gewetensvrijheid? Dat staat los van het dragen van politieke verantwoordelijkheid waar getoetst en afgerekend wordt op het beleid en naleving van het internationale of nationale recht en op de vraag of Buttiglione de sferen van private moraal en religie enerzijds en politiek en recht anderzijds zelf zou zijn gaan vermengen. Kan, zo vraag ik, een roker in de toekomst nog wel minister van Volksgezondheid worden, of een pacifist minister van Buitenlandse Zaken, of iemand die voor het zelfbeschikkingsrecht van mensen over leven en dood is minister van Justitie?

Er kan zeker de vraag worden gesteld of het beleid geloofwaardig kan worden uitgevoerd, maar moet deze vraag niet onderworpen worden aan een politiek oordeel over de daden van betrokkenen? De Europese Unie moet toch ook gaan over het beschermen van morele verscheidenheid binnen een overigens gemeenschappelijk juridisch kader. Het is toch geen toeval dat internationaal gezaghebbende bladen, zoals de Frankfurter Allgemeine, The Economist, The Wall Street Journal en andere op dit punt kritiek hebben gehad op het optreden van het Europees Parlement.

Op het gebied van justitie en binnenlandse zaken wordt sinds een aantal dramatische externe gebeurtenissen -- ik denk aan die in New York, Madrid, Istanbul en andere -- opvallend veel vooruitgang geboekt. Hiermee loopt men vooruit op de toepassing van de grondwet. Ook onder het Nederlands voorzitterschap gaat dit proces door en raakt daarbij in een stroomversnelling met het "Den Haag"-programma, waarvoor een groot compliment. Het betreft hier een voor de burgers essentieel onderdeel van het Europees beleid, waarover wij in deze Kamer een separaat debat met de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken wensen te voeren. Ik wil op dit punt volstaan met de regering een compliment te maken voor het feit dat zij erin geslaagd is om voor de meeste onderwerpen op het justitierrein vanaf volgend jaar het vetorecht op te heffen. Dat is een substantiële vooruitgang die de Europese Unie slagvaardigheid kan bieden, ook al blijft het Verenigd Koninkrijk mogelijk nog even aan de kant staan. Gaan de EU-ambassades in de toekomst de visa-aanvragen voor de Europese Unie regelen? Kan een oordeel gegeven worden over de voortgang van het werk van Gijs de Vries? Hij zou hiermee natuurlijk extra pushing power krijgen.

Mevrouw de voorzitter. In vier jaar is op het punt van het Lissabonproces niet een wezenlijke stap vooruit gezet, terwijl Europa aan positie inboet. De Europese Raad heeft in 2000 in Lissabon een uitstekende strategie uitgezet om de concurrentiekracht van Europa te versterken, maar daar is het dan ook bij gebleven. Terwijl de economische groei in de wereld fors is gestegen, komt deze in Europa, met uitzondering van de nieuwe lidstaten, niet van de grond. Dat is alleszeggend.

De heer **Kox** (SP): U zegt: vier jaar geleden is een voortreffelijke strategie uitgezet en vervolgens heeft die niets opgeleverd. Wat doet u vermoeden dat die strategie voortreffelijk was? In het leger kom je op deze manier niet ver. Je hebt er niet veel aan als je zegt: de strategie was uitstekend, maar ik heb de oorlog verloren. Er wordt nu toch vastgesteld dat die Lissabonstrategie een luchtballon was, dat die niets heeft opgeleverd, dat die ons eigenlijk alleen maar terug in de tijd heeft geworpen en dat wij alleen maar aan fantoomdenken hebben gedaan. De heer Kok is in zijn rapport net zo somber als nu ik. Waarom spreekt u toch van een goede strategie als iets in vier jaar tijd totaal geen effect heeft? Volgens mij is dan een slechte strategie gevolgd.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wellicht heb ik het verkeerde woord gebruikt. Het ging mij om de doelstelling van het Lissabonproces en die was uitstekend. De inzet was ook uitstekend. Alleen, het heeft ontbroken aan een goede strategie om die doelstelling te implementeren.

De heer **Kox** (SP): Maar er zijn vijftien landen vier jaar lang bezig geweest zonder iets van die doelstelling waar te maken. Wat doet u dan zeggen dat die doelstelling zo goed was? Men heeft zich met die doelstelling nogal ambitieus opgesteld. Europa wilde de meest concurrerende kenniseconomie van de wereld worden. Was dat eigenlijk niet een enorme arrogante denkfout?

De heer **Van der Linden** (CDA): Absoluut niet. Ik zal aangeven waarom het proces onvoldoende gestalte heeft gekregen. Met mijn betoog was ik daar juist aan toe.

De achterblijvende economische groei in Europa toont de zwakte die de geloofwaardigheid van de Unie bij de burgers aantast, en dan hebben wij het ook over de kloof met de burgers. Dit mag je de Unie zelf niet aanrekenen, maar wel de regeringen en de nationale parlementen. Op de Top in Brussel kwam de verdeeldheid van de lidstaten bij de presentatie van het rapport-Kok weer duidelijk naar voren. Het kabinetsbeleid is overigens in lijn met het urgentiegevoel dat Kok aan de dag legt. Ook de richting spoot. Wat mogen we hiervan nog verwachten? Levert dit wel de beoogde slagvaardigheid en daadkracht op? Moet niet gevreesd worden dat een nieuwe discussie over het stabiliteitspact de kop op steekt?

Voorzitter. Ik wil vervolgens enkele opmerkingen maken over het nabuurschapsbeleid. Ik sluit mij op dit punt aan bij alles wat is gezegd over de Raad van Europa door de collega's Jurgens, Kox en anderen. Het is duidelijk dat het nabuurschapsbeleid in politiek opzicht van zeer groot belang is voor de Europese Unie. Met dit beleid trekt de Europese Unie duidelijke grenzen tussen landen die in de voorzienbare toekomst lid kunnen worden en landen die daar niet voor in aanmerking komen. Deelt de regering deze zienswijze? De koppeling van Turkije aan de Oekraïne is alleen al om die reden niet aan de orde. Het betreft een zeer heterogene groep waarop onderscheiden instrumentaria van toepassing zijn. De Europese Commissie maakt in haar eigen berichten uitgebreid gebruik van de rapportage van de verschillende monitoringmechanismen en van de expertise die binnen de

Raad van Europa aanwezig is. Dit geldt voor zowel de kandidaat-lidstaten als voor de nabuurschapslanden. Meer en betere samenwerking met de Raad van Europa, die een geïnstitutionaliseerde structuur heeft met een uniek samengestelde parlementaire assemblee en langjarige ervaring op het punt van democratie, rechtsstaat en mensenrechten, zal ook het EU-nabuurschapsbeleid een hechtere politieke verankering geven. De erkenning van de Raad van Europa als politieke partner, de toetreding van de EU tot het EVRM en een nauwere samenwerking tussen het EP en de Assemblee van de Raad van Europa, waaraan gewerkt wordt, zouden een belangrijke stap vooruit zijn in de architectuur van Europa waarbij nieuwe, dure structuren worden voorkomen.

De minister schrijft in zijn brief aan de Eerste Kamer dat de samenwerking met de Raad van Europa gezocht moet worden waar de Europese Commissie nog geen permanente vertegenwoordiging heeft gevestigd. Dat is buitengewoon afhoudend en gaat voorbij aan de juist dieperliggende overwegingen om die samenwerking niet te continueren maar juist aanzienlijk te versterken. Het gaat er niet om om de tijdelijke leemte van de Europese Unie op te vullen, maar om volop de jarenlange ervaring op de kernterrainen en de bestaande goed werkende instituties van de Raad van Europa, zoals het Hof, het ECRI, het CPT, ESCR, de Venice Committee en de unieke pan-Europese Assemblee, als toegevoegde waarde in het EU-beleid te incorporeren. De betekenis van de Raad van Europa en de Assemblee is groot, met name in de juridische en culturele sfeer. Ook op het gebied van de interculturele en interreligieuze dialoog. Met de nieuwe Europese Grondwet wordt het mogelijk gemaakt dat de EU als zodanig tot de ondertekenaars van de Raad van Europa Conventies gaat behoren. In ieder geval is de Raad van Europa vaak de voorloper van ontwikkelingen die later in een communautaire vorm worden verankerd. Een goed voorbeeld daarvan wordt gevormd door de politieke criteria van Kopenhagen. Bovendien is het creëren van een grote rechtsruimte in Europa van doorslaggevend belang in de strijd tegen mensenhandel, criminaliteit en terrorisme. Dit beleid moet niet alleen door de regeringen, maar vooral door de parlementen in die landen gedragen worden en juist via de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa kan de democratisch parlementaire dimensie in die landen worden versterkt.

Nederland heeft een goed voorzitterschap van de Raad van Europa afgesloten, waarbij zeker de actieve en stimulerende rol van PV Landman vermelding verdient. Tijdens dat voorzitterschap heeft de voorbereiding van de derde Top op 19 en 20 mei 2005 in Warschau vastere vorm gekregen. Wat is tegen de achtergrond van de hierboven gegeven uiteenzetting het oordeel van de minister over de voortgang van de derde Top? Interessant in dit verband is overigens de uitspraak van de leider van de Russische delegatie, tevens voorzitter van de Commissie Buitenlandse Zaken van de Doema, Kosajev, die de Assemblee voor hen de school van de democratie noemde. En daarmee kom ik toe aan mijn opmerkingen over Rusland.

De betrokkenheid van Rusland bij Europa en vice versa verdient hoge prioriteit. Onlangs heeft de minister in een aantal toonaangevende bladen in Europa hiervoor

opnieuw een lans gebroken. Wij delen zijn visie dat Rusland en de Europese Unie elkaar nodig hebben en aanzienlijk meer in elkaars betrekkingen op economisch, politiek, cultureel, wetenschappelijk vlak moeten investeren. Ook al erkennen wij met de minister de complexiteit van het land. Wij kunnen niet voorbij gaan aan een aantal zorgelijke ontwikkelingen op het gebied van democratie en rechtsstaat, waarbij het gevaar van een restauratie met de Oekraïne en Belarus niet denkbeeldig is. Hoe beoordeelt de minister de huidige ontwikkelingen? Wegens gebrek aan vooruitgang is de voor 11 november geplande EU-Rusland Top uitgesteld. Wie heeft hiertoe het initiatief genomen? In de geannoteerde agenda werd nog duidelijk gezegd dat deze Top zou worden gehouden. Op welke punten zit het vooral vast? De ondertekening van het Kyoto-protocol door Rusland moet toch als een positief signaal worden gezien. Ook in dit verband merk ik op dat de Raad van Europa belangrijker wordt naarmate er meer behoefte bestaat om Rusland en de CIS meer bij Europa te betrekken zonder hen als lidstaten tot de EU toe te laten.

Mevrouw de voorzitter. Ten aanzien van Bulgarije en Roemenië constateert de Commissie nog veel tekortkomingen, maar zij verwacht dat deze in 2007 zijn weggewerkt. Voor beide landen geldt dit ten aanzien van de hervorming bij justitie en politie en voor de aanpak van de georganiseerde criminaliteit en de corruptie. Terwijl de Commissie meldt dat de wetgeving in Roemenië ter bestrijding van de corruptie zich goed ontwikkelt, laat Transparency International, dat jaarlijks een rapport presenteert over corruptie in de wereld, een ernstige waarschuwing aan het adres van Roemenië en nu ook Kroatië horen. Ten aanzien van Roemenië meldt de Commissie voorts dat er een aanzienlijk tekort aan implementatiecapaciteit is, dat de landbouwstructuur nog niet gereed is voor Europese concurrentie en zij plaatst voorts vraagtekens bij de ruimte die de pers krijgt bij het uitoefenen van de vrije meningsuiting. De regering verwacht dat de Europese Raad op 17 december besluit om de toetredingsonderhandelingen met beide landen formeel af te sluiten. Welke betekenis heeft dan de stellingname van de regering dat een belangrijk ijkpunt voor de afronding van de onderhandelingen de Draft Common Position ten aanzien van de hoofdstukken justitie en binnenlandse zaken is? De gesignaleerde tekortkomingen kunnen toch niet in twee maanden worden weggewerkt. Wat kan het monitoren van de implementatie opleveren als er geen opschortende werking mogelijk is? Welke nadere politieke conclusies zou de Raad aan de beoordeling kunnen verbinden?

Voorzitter. Ik kom toe aan mijn opmerkingen over Turkije en begin met groot compliment aan het adres van de Turkse regering voor haar inspanningen en de vooruitgang die zij daarbij heeft geboekt. Dit had niemand verwacht en deze vooruitgang kent eigenlijk zijn weerga niet. De verbeteringen staan voor een gigantisch veranderingsproces, ook in mentaal opzicht. Wij willen ons constructief en kritisch opstellen, streng maar rechtvaardig. Dat wil zeggen: geen compromissen bij het doorvoeren en het toepassen van de Kopenhagencriteria. In de praktijk en in mentaal opzicht heeft Turkije nog een lange weg te gaan. Wij stemmen graag in met de introductie van een nieuw toetredingsinstrument door de

Europese Commissie, te weten monitoring van voortgang van dit proces met eventueel opschortende werking. Dit is overigens iets waarmee de Raad van Europa al jaren ervaring heeft. Bij de start van de onderhandelingen dienen de politieke criteria, in combinatie met de monitoring, onderdeel van het proces uit te maken. Het kabinet heeft inmiddels besloten in te stemmen met het starten van de onderhandelingen. Is dit juist? De CDA-fractie stemt met dit besluit in onder de voorwaarde dat kwesties als martelingen, vrijheid van godsdienst, opleiding en het stichten van kerken op de agenda blijven en dat op die punten concrete vooruitgang wordt geboekt. Wat dat betreft deel ik de opvatting van de andere woordvoerders.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Een paar maanden geleden hebben wij ons in het debat over de nieuwe toetreders nogal druk gemaakt over het feit dat de regering arbeidsmigratie uit Polen wil tegengaan. De Kamer vond dat in strijd met de geest en de praktijk van de Europese Unie. Wat vindt de heer Van der Linden van het feit dat de regering in haar brief de Europese Commissie volgt in haar opvatting dat het mogelijk moet zijn om permanente vrijwaringsclausules bij de mogelijke toetreding van Turkije in te bakken? Aan de opmerking over de vrijwaringsclausules voegt de Europese Commissie toe: zoals het vrije verkeer van personen. Is de heer Van der Linden het met mij eens dat je nu dezelfde opvatting moet hebben als die wij hadden bij de bespreking van de beperkende maatregelen inzake de arbeidsmigratie uit Polen? Vindt hij dus ook dat je niet voor zo'n vrijwaringsclausule moet kunnen en willen zijn? Is het ook niet heel erg voorbarig om nu al een waarschuwingsschot te lossen aangezien het gaat om een toetreding over tien, elf jaar?

De heer **Van der Linden** (CDA): Vrijwaringsclausules op onderscheiden gebieden zijn niet ongebruikelijk bij toetredingsonderhandelingen. Zij zijn opgenomen bij de toetreding van Spanje en Portugal. Zelfs zijn die toegepast bij de toetreding van het Verenigd Koninkrijk.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): In dit geval gaat het om een permanente vrijwaringsclausule.

De heer **Van der Linden** (CDA): Je kunt permanente vrijwaringsclausules hanteren zonder ze toe te passen. Ik zou echter niet graag Polen met Turkije vergelijken. U weet dat wij bij de toetreding van Polen kritiek hadden bij het sluiten van de grenzen van Nederland en de rest van Europa voor Poolse werknemers. Daarvoor hadden wij meerdere redenen. De eerste reden was dat bij de toetredingsonderhandelingen met Polen ook de vorige regering de toezegging hadden gedaan dat er een vrij verkeer van werknemers zou zijn op het moment waarop de toetreding zou plaatsvinden. Op die toezegging is men teruggekomen. Overigens is niet alleen Nederland daarop teruggekomen, maar ook andere landen.

Verder wijs ik erop dat het al dan niet gebruik maken van vrijwaringsclausules pas aan de orde is op het moment waarop de toetreding aan de orde is. Ik vind het uitstekend dat de mogelijkheid wordt opengehouden, maar

om nu al te zeggen dat die in bijvoorbeeld 2020 of 2018 zullen worden toegepast, vind ik wat ver gaan. Collega Jurgens begon zijn betoog met de opmerking: vandaag vijftien jaar geleden is de muur gevallen. Niemand in en buiten deze zaal had de dag ervoor kunnen bevroeden wat de komende vijftien jaar zou gebeuren. Ik durf nu niemand te vragen: kunt u mij vertellen hoe Europa er in 2018 uitziet? Met andere woorden, ik wil niet op die situatie vooruitlopen. Laat het maar gebeuren. Misschien zeggen wij in 2018: wij hebben ze hard nodig. Ik weet het niet. Ik wil hierop geen antwoord geven.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik ken u als een groot voorstander van de Europese Unie. Elke keer spreekt u over de waardegemeenschap die deze Unie zou zijn en dat die waardegemeenschap wordt geconcretiseerd met een aantal uitgangspunten, zoals het vrije verkeer van personen. Dan is een permanente vrijwaringsclausule daar toch mee in strijd.

De heer **Van der Linden** (CDA): Als je die permanent zou toepassen wel, maar als in verdragen vrijwaringsclausules staan opgenomen, kan dat voor bepaalde producten gelden. Ik wil daarom niet vooruitlopen op ontwikkelingen in de periode tot 2018 of 2020.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Maar de regering geeft expliciet één voorbeeld en dat betreft het vrije verkeer van personen.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Wij kunnen inderdaad niet in de toekomst kijken. Wij kennen wel het verleden. Toen wij de NAVO oprichtten hebben wij gezegd dat de verdediging het belangrijkste criterium was en dat daarom ook landen die absoluut niet onze kijk op democratie hadden hiervan lid konden worden. Als het om de Europese Unie gaat hebben wij dergelijke landen echter altijd buitengesloten. Dat is met het stellen van de Kopenhagencriteria nog een keer bevestigd. Kunnen wij, gelet op het verleden, nu wel zeggen dat Turkije nooit lid kan worden van de Europese Unie zolang daar wantoestanden heersen en mensen in politiecellen en gevangenis worden gemarteld? Doet het er daarbij wel iets toe of Turkije in 2020, 2030 of 2200 zal toetreden? Het gaat om de gezamenlijke norm. Dat schot voor de boeg mogen wij toch wel lossen. Die conditio sine qua non mogen wij hier toch wel nadrukkelijk uitspreken.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dat mogen wij niet alleen hier doen, voorzitter, maar ook elders. Wij hebben deze voorwaarde in de Raad van Europa uitgesproken. Die wordt in het Europees Parlement uitgesproken en die spreken wij hier uit. Dit is een nadrukkelijke voorwaarde. Ik heb ook gezegd: daar kun je niet mee sjoemelen. Als mensen worden gemarteld kun je niet zeggen: wij passen de voorwaarden maar een beetje toe of doen dat incidenteel. Zoiets mag niet gebeuren. Dat is evident.

De heer **Kox** (SP): Dus zelfs als wij straks een ander land hard nodig hebben, dan nog zal dat "hard nodig hebben" -- die woorden gebruikte u -- nooit iets af kunnen doen aan de onmogelijkheid om lid te worden van de Europese Unie

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

als dat land martelingen op politiebureaus en in gevangenissen toestaat. Het is belangrijk om dat vast te stellen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Voor mij is het volkomen overbodig om dit vast te stellen. Het is evident dat het respecteren van de mensenrechten een prealabele voorwaarde is om volwaardig lid van de Europese Unie te worden.

De heer **Kox** (SP): Fijn om het op dit punt met u eens te zijn.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dit verrast mij niet. Het CDA heeft altijd deze lijn gevolgd en het zal dat blijven doen. Deze kwestie raakt namelijk het hart van de democratie en van de rechtsstaat.

De **voorzitter**: Mijnheer Van der Linden, u kunt u betoog voortzetten.

**

De heer **Van der Linden** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Het is van het grootste belang, met name ook voor Europa, dat het europeaniseringsproces in Turkije door gaat. Dat belang onderschrijven ook de tegenstanders van lidmaatschap van Turkije. Wij kunnen instemmen met een "open end" ten aanzien van de toetredingsdatum, maar als Turkije aan het eind van het proces volledig voldoet aan de criteria qua wetgeving en praktische implementatie is wat de status betreft, zeg ik ook tegen de heer Kox, niet meer sprake van een open end. Dan spreken wij gewoon over een lidmaatschap. Daarover moet geen misverstand bestaan. In het debat in Brussel gisteren vroegen mijn goede CDU- en CSU-vrienden: kan Europa dit wel dragen? Ik vind dit niet relevant. Als Europa de komende vijftien jaar niet in staat is om te verdiepen, om voor zichzelf een draagvlak te creëren en om in de globaliserende wereld echt een factor van betekenis te zijn, ligt de oorzaak bij de Europese Unie. De toetredende landen mag je dan geen verwijt maken. Ik wil er ook nog op wijzen dat met het oog op de energievoorziening wij een stabiele factor in de Kaukasus en in het Midden-Oosten buitengewoon hard nodig hebben.

Als een belangrijk aandachtspunt noemt de Commissie terecht de zorgen en de percepties die leven onder de bevolking van zowel de EU als Turkije. Hoe stelt de regering zich de intensivering van de politieke en culturele dialoog voor? Mogen wij verwachten dat deze kwestie en de kloof met de burgers in "Communicating Europe" een duidelijke aanpak krijgen met concrete acties? Is ook in een offensieve campagne in het onderwijs voorzien? In dit verband is het verheugend om te constateren dat er grote behoefte bij burgers is en dat zij nieuwsgierigheid zijn, getuige het succes van Geert Mak's boek "In Europa".

Laat ik hier nog een keer vermelden dat het mij grote deugd doet dat er zo veel belangstelling is voor dat fantastische boek dat een beschrijving geeft van de Europese ontwikkeling en dat tot conclusie heeft dat Europese integratie noodzakelijk is. Ik kan het iedereen aanbevelen om dit boek te lezen.

Het hoofdstuk over de financiën van de Europese Unie wordt erg gedomineerd door de woorden "nettobetalen" en "nettopositie". Het heeft mij getroffen dat jongeren uit de 25 lidstaten op het congres van de Nederlandse jeugdraad van 15 tot 18 juli in Den Haag, zoals de Volkskrant het in een artikel van 19 juli omschrijft, verder in de toekomst kijken dan de bestuurders in grijze pakken die het in Europa voor het zeggen hebben. Om die reden heb ik vandaag maar een blauw pak aangetrokken. Verder staat in dat artikel: "Een werkgroep had een idee hoe de interesse van de bevolking voor Europa te vergroten: draag een deel van de btw rechtstreeks af aan Brussel. De mensen willen dan weten wat er met hun geld gebeurt. Dat verhoogt hun betrokkenheid." Dat is nu precies het systeem van eigen middelen dat Commissie, Parlement en Raad destijds voor ogen stond: de btw als aanzet voor een Europese belasting die burgers rechtstreeks merken en betrekken. Mede daarom is de btw-grondslag geharmoniseerd. Dat transparante systeem is door het "I want my money back" van Thatcher aangetast. Later kreeg ook het denken in nettoposities meer en meer aanhang en ging het begrip "nettobetalen" ook in ons land het denken domineren.

Het akkoord van Berlijn in 2000 heeft in termen van een transparante EU-financiering met betrokkenheid van de burgers het systeem van de eigen middelen verder aangetast. Dat creëert een verkeerde perceptie. Dat roept het beeld op dat Europa alleen maar geld kost en veroorzaakt op ongerechtvaardigde gronden een vervreemding van Europa. Dat maakt van Europa een centenkwesie en is fnuikend voor de beeldvorming. De begroting van Europa voor 450 miljoen burgers is een derde van de begroting van Nederland met 16 miljoen burgers. Ook kan gesteld worden dat de Europese burgers een paar uur parkeren in Amsterdam betalen voor de toetreding van tien nieuwe lidstaten. Wij hebben evenwel een beeld gecreëerd waardoor de burgers volkomen op het verkeerde been zijn gezet.

De heer **Kox** (SP): Deze rekensom krijg ik nu al van de heer Van der Linden zo lang ik hier van hem college mag krijgen. Die klopt natuurlijk ook. Wil hij hier echter aan toevoegen dat Brussel, los van dat geld, ook nog 20%, 30% of zelfs 60% van onze wetten bepaalt en ons daarvoor laat betalen? Het bedrag dat de heer Van der Linden noemt, is dus buitengewoon arbitrair. Brussel beïnvloedt namelijk ook nog al onze begrotingen via de Europese wetgeving die wij bij ons moeten implementeren. En dan kom je op een veel en veel groter bedrag uit.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik denk dat u dit verkeerd ziet. Als wij het goed doen, hebben wij vervangend beleid. Kijkt u eens naar het onderzoek in Europa. Daarvan vindt 85% plaats op nationaal niveau en 15% op Europees niveau. Van die 85% wordt een groot gedeelte dubbel gedaan. Daar zouden wij dus op kunnen besparen, als wij het samen zouden doen. Hetzelfde geldt voor defensie en nog vele andere terreinen. Het landbouwbeleid is bijvoorbeeld ook vervangend beleid. Als wij dat weer terughalen naar de nationale lidstaten, zal het aanzienlijk duurder worden.

De heer **Kox** (SP): Dat zijn kwalitatieve oordelen. Waar het mij om gaat, is dat het niet waar is dat Brussel ons, zoals u het zegt, maar een klein zakje met geld kost, vergelijkbaar met de kosten van een uur parkeren in Amsterdam. Brussel bepaalt een groot deel van onze wetgeving en daarmee de financiële gevolgen van die wetgeving. Hierdoor is Brussel veel belangrijker dan u in uw vriendelijkheid doet voorkomen. Ik denk althans dat wij dat toch wel kunnen vaststellen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Die conclusie deel ik niet. Ik ben het er wel mee eens dat het gaat om belastingcenten van de burgers. Politici op het Europese en het nationale vlak moeten er goed op toezien dat die centen in Europa net zo adequaat besteed worden als in het eigen land. Ik kan u verzekeren dat ik aan de overkant jaar in jaar uit daarop gehamerd heb en dat ik als een van de weinigen tegen het Edinburg-akkoord was, omdat daarmee goed geld naar kwaad geld gebracht werd. Met andere woorden: ik sta hier niet te proclameren dat wij meer geld naar Brussel moeten brengen. Ik wens echter niet te accepteren dat de beeldvorming en de perceptie die bij de burgers over Europa worden neergezet, volkomen onrecht doen aan de betekenis van Europa voor diezelfde burgers.

Door het verlaten van de financiële transparantie wegens het dominerend financiële denken bestaat het levensgrote gevaar dat de betrokkenheid van de burgers veel minder kans krijgt. Ik weet dat dit niet zo maar teruggedraaid kan worden, maar de uitspraak van het jeugdtraadysymposium in 2004 met jonge deelnemers uit de 25 lidstaten inspireert mij om dit onderwerp onder ogen te nemen. Bovendien is dit een van de thema's die naar voren zijn gebracht op de ministeriële conferentie over Communicating Europe, waardoor burgers directer betrokken raken bij Europese zaken. Dat neemt niet weg dat het noodzakelijk is dat, zoals ik al eerder gezegd heb, ook binnen de Europese Unie regelmatig reshuffling van beleid plaatsvindt. Wij mogen niet schromen om bij nader inzien zaken terug te brengen op het nationale niveau. Europa mag niet te groot worden qua beleidsonderdelen die dwingend zijn. Zo is een verschuiving van de structuurfondsen van zuid naar oost dringend noodzakelijk. Wij moeten ons concentreren op de zwakste regio's en de zwakste landen. Welke kans van slagen hebben wij evenwel om met name Spanje zo ver te krijgen, nu de unanimitétsregel ook met steun van Nederland van toepassing is gebleven? Is het inbouwen van een horizonbepaling, een eindigheid, ook in de nieuwe lidstaten niet wenselijk?

De Europese Unie heeft in tegenstelling tot de lidstaten nooit de volledige ruimte van 1,24% benut. Integendeel, in de afgelopen decennia is de Europese Unie daar ver onder gebleven en zijn de betalingskredieten onder de vastleggingskredieten gebleven. Dat moet tot voorbeeld strekken voor de nationale lidstaten waar grote financieringstekorten zijn ontstaan als gevolg van politieke keuzes. Wat heeft de regering ertoe bewogen om met enkele lidstaten de Commissie op te roepen om de begroting te houden binnen 1% van het EU-bbp?

Ik kom tot slot op de agentschappen. Op 27 juni 2003 adviseerde de regering in Kamerstuk 22112, nr. 280 nog tot terughoudendheid ten aanzien van de instelling van

Europese regelgevende agentschappen. Ook uitte de meerderheid van de lidstaten in een reactie op het witboek "Governance" twijfels over de oprichting van regelgevende organen op EU-niveau. Terwijl in de Nederlandse politiek de twijfel over vergelijkbare uitvoerende organisaties groeit, dendert de trein in Brussel door. Dit roept een aantal indringende vragen op. Dreigt dit proces zich niet te onttrekken aan de subsidiariteits- en vooral ook de proportionaliteitsstoets? Dreigt hier niet een wild vertakte boom te ontstaan met bovendien de neiging in de lidstaten om schaduwagentschappen op nationaal niveau op te richten? Is het gevaar van ongecontroleerde nieuwe bureaucratie en regelgeving niet reëel en komt het parlement nolens volens niet op afstand te staan, ook al krijgt het daar wel een toezichthouder bij? Worden geen doublures met goed functionerende bestaande Europese instellingen, bijvoorbeeld het agentschap voor de mensenrechten in Wenen, en een waste of money veroorzaakt? Met name waar het gaat om het agentschap voor de mensenrechten, vraag ik de minister welke waarborgen ingebouwd worden om duplicatie en het hanteren van uiteenlopende normen in Europa te voorkomen. Ik hoor hier graag een nadere reactie op.

*N

De heer **Schuyter** (D66): Voorzitter. Na dertien jaar als plaatsvervanger te hebben gefungeerd voor de Commissie voor Europese Samenwerkingsorganisaties is het mij nu eindelijk gelukt om een plaats te bemachtigen in deze imposante commissie. Dat resulteert vandaag in een bijdrage aan het Europadebat. Zo ik iets ben, ben ik Hagenaar en Europeaan, om een bekende frase van Louis Couperus te parafraseren.

Als lid van een generatie die de gevolgen van de oorlog op het netvlies heeft en behorend tot een bevolkingsgroep waar de bezetter speciale aandacht voor had, om oud-minister Pais te citeren, heb ik van kinds af aan de integratie binnen Europa gevolgd en hartstochtelijk toegejuicht. Toen enkele jaren geleden de euro in ieders portemonnee kwam, was dat een bijzondere dag. Dat draai je niet zo maar even terug. Tegelijkertijd heb ik beseft dat het maken van een Europese Unie iets is wat je met mensen van onze generatie moet regelen. Immers, de generatie na ons zit wat glazig te kijken als je het hebt over het voorkomen van oorlogen in ons werelddeel. De heer Jurgens gaf daar in de eerste alinea's van zijn bijdrage van vandaag een treffend voorbeeld van. De nieuwe generatie zegt dat de Europese Unie niet democratisch en niet sociaal genoeg is en dat wij daar eerst iets voor moeten regelen, voordat wij verder gaan.

Hoe waar zulke vaststellingen op zichzelf ook zijn, het kunnen nooit argumenten zijn om voorlopig maar niets te doen, al klinkt dat voor die generatie weer niet erg overtuigend. Dat Keulen en Aken niet op één dag gebouwd zijn, is een boodschap die kennelijk niet aankomt. Met stijgende verbazing en eerlijk gezegd ook verbijstering heb ik het euroscepticisme zien ontstaan en groeien. Als die ontwikkeling niet energiek wordt bestreden, dan gaan wij in Europa met de referenda over het verdrag dat de grondwet voor Europa genoemd wordt, een onzeker avontuur tegemoet. Wij moeten onder ogen zien dat de

nieuwe generatie niet meer wordt overtuigd door de motivatie die de oprichters van de Europese Gemeenschap en velen na hen heeft beziel. Vrij verkeer van personen en goederen of het gegeven dat je voor een groot aantal landen in Europa geen vreemde valuta meer hoeft te kopen, zijn voor deze generatie vanzelfsprekende zaken. Valt er dan nog een argument voor Europese integratie te bedenken dat de mensen van nu en later kan overtuigen? Ik denk van wel.

Konden de oprichters van de Europese Gemeenschap nog uitgaan van drie grote blokken in de wereld -- Amerika, de Sovjet-Unie en Europa -- de bevolking van vandaag kent een andere indeling: Amerika, China, India/Pakistan, Brazilië en Japan. Europa kan aan dat rijtje worden toegevoegd, als het erin slaagt om een coherent blok te vormen met bijvoorbeeld de Lissabon-doelstellingen over de kenniseconomie hoog in het vaandel. Slaagt Europa daar niet in, dan wordt ons werelddeel op het internationale toneel zonder enige twijfel gemarginaliseerd. Zoiets zou voor Europa weliswaar een geheel nieuwe ervaring zijn, maar ook een uiterst onwenselijke. En dat kan niemands bedoeling zijn. Waar het gevaar van marginalisering al geldt voor landen als Engeland, Spanje, Italië en Duitsland, geldt het voor Nederland met zijn ruim 16 miljoen inwoners uiteraard in bijzonder sterke mate. Er is voor Europa dan ook geen weg terug. Nederland moet zich buigen over de vraag hoe het binnen de Unie maximale invloed kan uitoefenen.

Het is jammerlijk dat het niet goed lukt om in Benelux-verband een Europees beleid te ontwikkelen. De Benelux zou binnen de Europese Unie een invloedrijke positie kunnen innemen. Willen de bewindslieden eens ingaan op de vraag of de Nederlandse regering er wel alles aan heeft gedaan en doet om die positie te bereiken? En willen zij dan ook ingaan op de vraag waarom het maar niet lukt?

Bekijk je de Europese Unie vanuit het perspectief van de dreigende marginalisatie, dan dringen zich ook over de uitbreiding van de Europese Unie enkele duidelijke gevolgtrekkingen op. Een viertal landen staat hierbij de komende jaren in het licht van de politieke schijnwerpers: Roemenië, Bulgarije, Kroatië en Turkije. Voor de fractie van D66 horen deze vier landen bij de Europese familie. Ten aanzien van Turkije wordt daar, historisch gezien, door velen een vraagteken bij gezet. Nu is de geschiedenis altijd op veel manieren te duiden. Maar wie het meesterlijke boek "De Zwarte Zee" van Achesson leest, kan in ieder geval niet heen om de constatering dat Turkije de blik altijd naar Europa heeft gewend: soms in oorlogssituaties, voor Venen of Budapest, soms met de bedoeling om godsdienst te verspreiden, maar die hebbelijkheid had het land dan weer gemeen met veel andere Europese landen. In Turkije heeft het bewind van Atatürk staat en godsdienst strikt van elkaar gescheiden, en ook vandaag wordt deze scheiding, bijvoorbeeld als het gaat om het dragen van religieuze symbolen, radicaler doorgevoerd dan in ons land. Er zijn, met andere woorden, waarachtig wel argumenten te bedenken die verder gaan dan de overweging dat het land om geopolitieke redenen bij Europa dient te worden betrokken, ook al is er met die vaststelling op zichzelf ook niets mis.

Ondanks dit alles kan de weg naar een volwaardig lidmaatschap nog lang zijn. Turkije kampt, evenals de andere kandidaat-lidstaten, met een grote discrepantie tussen de wettelijke regelingen en de dagelijkse praktijk. Ook dat verschijnsel laat zich gemakkelijker herkennen als wij ons de discussie over het Rekenkamerrapport "Tussen beleid en uitvoering" even in herinnering brengen. Natuurlijk telt zo'n discrepantie zwaarder, beslissend zwaarder, als de mensenrechten en de democratie ermee gemoeid zijn. Daarom is het zinvol om de opmerking te memoreren die oud-collega Kohnstamm vorig jaar heeft gemaakt, namelijk dat de besprekingen met Turkije kunnen worden geopend, maar ook moeten kunnen worden stopgezet als de uitvoeringspraktijk daar aanleiding toe geeft. Wij zouden het op prijs stellen als de minister, van wie bekend is dat hij voorstander is van de toetreding van Turkije, eens aangeeft hoe hij die ontwikkelingen precies ziet. Ook vernamen wij in dit verband graag zijn reactie op de brief van de Federatie Armeense Organisaties Nederland. De Armeense genocide is niet te ontkennen. De conclusie waartoe de schrijvers van deze brief komen, namelijk dat de beslissing over het starten van onderhandelingen met Turkije moet worden uitgesteld, achten wij niet terecht. Wel vinden wij dat in de besprekingen nadien het vraagstuk van de omgang met het verleden, ook voor Turkije, niet kan worden genegeerd.

Door alle aandacht voor Turkije, terwijl de beslissing daarover nog wel even op zich laat wachten, is er in de nationale parlementen te weinig aandacht voor beslissingen die voor de deur staan, te weten over de toelating van Roemenië en van Bulgarije. Ook in deze landen gaapt er een gat tussen theorie en praktijk. Zijn de waarschuwingen aan deze landen over de voortgang bij de verwezenlijking van de Kopenhagen-criteria wel duidelijk genoeg? Is de boodschap dat het de EU ernst is en dat de kans op uitstel van toetreding niet moet worden onderschat, overgekomen? Graag hoor ik hierop een reactie, want de tekst op bladzijde 51 van de Staat van de Europese Unie is wel erg summier.

In de tweede pijler van Maastricht wordt expliciet genoemd dat het buitenlands beleid van de Unie gericht dient te zijn op de ontwikkeling en versterking van de democratie en de rechtsstaat. Dit spreekt wat ons betreft voor zichzelf. De Europese Unie kan, door deze doelstelling actief na te streven, zich als eenheid een uitstraling verwerven in Afrika, Latijns-Amerika en delen van Azië.

De heer **Kox** (SP): Voordat de heer Schuyer doorgaat met zijn betoog over de rest van de wereld, wil ik nog even terugkomen op Roemenië en Bulgarije. Begrijp ik het goed dat hij met mij van mening is dat de regering moet doen wat wij hier begin dit jaar hebben afgesproken, namelijk afzonderlijke verdragen voor Bulgarije en Roemenië aan ons voorleggen? Wij vinden namelijk dat er, om alles goed op zijn merites te kunnen beoordelen, geen sprake mag zijn van koppelverkoop.

De heer **Schuyer** (D66): Ik zou daarvoor pleiten.

De heer **Kox** (SP): Kunnen wij hierover samen een uitspraak van de Kamer vragen, als de regering zich daar

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

in haar termijn niet toegeeflijk over uitlaat, opdat de regering echt goed weet wat wij vinden?

De heer **Schuyer** (D66): Laat ik eerst de regering maar even aan het woord laten.

Steun aan democratische ontwikkelingen is te beschouwen als een nieuwe vorm van ontwikkelingssamenwerking, een respectvoller woord dan ontwikkelingshulp. Ook dit kan een EU-doelstelling zijn die een jonge generatie kan aanspreken. Op bladzijde 6 van de Staat van de Europese Unie worden over nieuwe vormen van democratische standpuntbepaling wel functionele opmerkingen gemaakt, maar deze beperken zich tot het Europese niveau. Het wordt niet gepresenteerd als een terrein waarop ook aan de Derde Wereld handreikingen kunnen worden gedaan. Zou Nederland dit aspect tijdens de resterende weken van het voorzitterschap niet nog meer kunnen benadrukken, bijvoorbeeld door instellingen als het Instituut voor Meerpartijdemocratie te ondersteunen, vooral in de beleidsuitvoering?

Op dezelfde bladzijde wordt ook ingegaan op terugtreding van Europa ten gunste van de nationale staat. Het grondwettelijk verdrag biedt die mogelijkheid expliciet. Dat punt zou in de aan het referendum voorafgaande voorlichtingscampagne nadrukkelijk de aandacht moeten krijgen. Onze minister van Buitenlandse Zaken heeft het thema ook in zijn Humboldt-lezing uitgewerkt. Het is een fascinerend idee om nationale parlementen EU-voorstellen vooraf te laten beoordelen op de noodzakelijkheid van een regeling op Europees niveau. De terechte opmerking dat deze Kamer daarbij een specifieke positie inneemt, vormt een argument te meer om nu serieus te bezien of bij Europese verdragen en dergelijke geen versterking van de Verenigde Vergadering past. Hoe zien de bewindslieden dat?

In de Europese grondwet wordt ook geregeld hoe landen de Unie kunnen verlaten. In een andere tijd is daar door de zes oprichters van de Europese Gemeenschap geen aandacht aan besteed. In het Nederlandse parlement was er indertijd zegge en schrijve één stem van de KVP'er Van Rijckevorsel tegen het Verdrag van Rome, met als motivatie dat je bij verdragen ook moest regelen hoe je eruit kon komen.

Daar werd toen niet over nagedacht. Het enthousiasme was volledig. Men zou dit definitief maken en men zou er niet uitgaan. Nu is er een grondwet in de maak, waarin dat wordt geregeld. Nu het wel wordt genoemd, verdient dat ook in de voorlichting aan de burgerij bepaald nadruk. Zij die sceptisch staan tegenover de Europese integratie, zoals de Socialistische Partij, zouden er goed aan doen om eerst voor die grondwet te stemmen en pas daarna voor uittreding te pleiten.

De heer **Kox** (SP): Mijn partij verzet zich niet tegen Europese integratie en ook niet tegen een Europese grondwet, maar wij verzetten ons tegen de inhoud van deze grondwet. Het zou wel heel raar zijn om voor te stemmen, als je het met de inhoud oneens bent, om vervolgens iets te bepleiten wat wij niet willen, namelijk om wij uit de Europese Unie te gaan. Ik ben het ermee eens dat iedereen propere voorlichting moet geven. Ik zeg toe dat er in de voorlichting van mijn partij wordt gezegd

dat er ook in komt dat je uit de Unie kunt treden. Vervolgens zullen wij zeggen waarom wij dat niet moeten doen, maar wel tegen de grondwet moeten stemmen. Als u dat in uw voorlichtingscampagne ook doet, en ook aangeeft wat u vindt van de inhoud van die grondwet, zijn wij het weer eens en gaan wij geen verhaaltjes over elkaar vertellen.

De heer **Schuyer** (D66): Ik kan u verzekeren dat ik ook actief zal meedoen in het kamp van de mensen die voor die grondwet willen stemmen, maar dat zal u op basis van dit betoog niet verbazen.

Dit debat vindt plaats op een uniek moment voor Europa. Ik doel op de reactie van het Europees Parlement op de presentatie van de nieuwe Europese Commissie. Ook deze assertieve opstelling van het Europees Parlement is een zaak die in de voorlichting voor het referendum vermeld moet worden. Wat men van de zaak zelf ook vindt, het betekent een stap naar betere democratische verhoudingen in de Unie. Tevens roept het gebeurde de vraag op of de bevoegdheid van het Europees Parlement niet in die zin moet worden gewijzigd en uitgebreid dat ook over individuele leden of kandidaat-leden van de Commissie een uitspraak kan worden gedaan in plaats van uitsluitend een oordeel over de hele Commissie. Hoe ziet de regering dit?

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): In een tussenzinnetje zei de heer Schuyer: wat men ook van de zaak mag vinden. Wat vindt de heer Schuyer, als democraat, van die zaak?

De heer **Schuyer** (D66): Daar kan ik vrij duidelijk antwoord op geven. Wij hebben hierover in eigen kring uitvoerig gesproken. Wij hebben aanvankelijk nadrukkelijk het pleidooi gevoerd dat ieder lid dat zich daar presenteert, persoonlijke opvattingen mag hebben zoals hij wil en beoordeeld moet worden op zijn uitvoeringspraktijk. Aanvankelijk werd er dus voor gepleit om te zeggen dat er geen reden was om een nee-stem aan Buttiglione te geven. Die opvatting is gewijzigd, doordat kon worden aangetoond dat Buttiglione die vermenging van zijn persoonlijke opvatting en zijn uitvoeringspraktijk in het verleden in de Italiaanse politiek heeft gepresenteerd. Alles afwegende, was dat voor de liberale fractie in het Europees Parlement, de ELDR, de reden om er uiteindelijk "nee" tegen te zeggen, maar daarbij zijn wij bepaald niet over één nacht ijs gegaan.

Als hij het advies van de heer Dehaene had gevolgd en had gezegd: luister eens, dit zijn particuliere opvattingen, ik zit hier om een opvatting te geven over het beleid dat ik ga voeren, dus ik geef daar geen antwoord op, dan was de zaak nooit zo hoog opgelopen. Dat advies van Dehaene kwam wel na afloop, helaas.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik ben het met de heer Schuyer eens wat betreft het eerste deel, maar ik moet zeggen dat ik zijn nadere toelichting gevaarlijk vind. Dan vraag ik mij af of oud-communisten in Oost-Europa in de toekomst nog wel een functie kunnen vervullen, omdat zij dat verleden met zich dragen. Dan vraag ik mij af waarom een man als Fini wordt afgerekend op het verleden van zijn

partij, heel lang geleden, terwijl hij een uitstekende rol heeft vervuld in de Conventie. Ik moet eerlijk zeggen dat ik dat onderdeel een beetje gevaarlijk vind.

De heer **Schuyer** (D66): Ik kan mij dat voorstellen, maar de heer Van der Linden zal het met mij eens zijn dat er een verschil is tussen mensen die in een vrije democratie hun opvattingen kunnen geven in relatie tot hun uitvoering, en de situatie achter het IJzeren Gordijn waar geen vrijheid van meningsuiting in die vorm was. Ik geef wel toe dat er een spanningsveld zit, laat daar geen misverstand over zijn, maar ik zie hier toch wel een kleine nuance.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik heb de tekst van Buttiglione gelezen, die in dit opzicht haarzuiver was. Dat zou ervoor hebben gepleit dat het Parlement tegen de voorzitter van de Europese Commissie had gezegd: wij zijn gewaarschuwd en u wordt door ons gewaarschuwd; wij zullen deze Commissaris nauwlettend volgen op zijn daden en wij zeggen toe dat u van ons de opdracht krijgt om hem naar huis te sturen, als hij over de streep gaat op dit punt, maar wij beoordelen hem op zijn daden. Wat nu is gebeurd, vind ik een buitengewoon gevaarlijke route, moet ik zeggen. Om daaraan toe te voegen in het Europees Parlement dat hij niet geschikt is voor de Commissie, komt neer op een beroepsverbod voor de Commissie, en dat gaat mij helemaal te ver. Ik heb het niet over de inhoud, maar puur over de staatsrechtelijke zuiverheid.

De heer **Schuyer** (D66): Het is de vraag of dit een vraag aan mij was. Als het Parlement de macht heeft om individuele leden naar huis te sturen, zou deze vorm van debatteren niet meer hoeven.

Er is over Europa veel meer te zeggen. Op blz. 11 van de Staat van de Europese Unie worden een reeks punten genoemd die in het verdrag worden geregeld. De ondertekening van het verdrag, vorige week, was een belangrijk moment in de Europese geschiedenis. Op onderdelen ervan kan men kritiek hebben, maar het is een geweldige prestatie om zaken als gekwalificeerde meerderheid, het volksinitiatief, de rol van de nationale parlementen, de bevoegdheden van de Commissie en van het Europees Parlement en de regels over het voorzitterschap in consensus te regelen. Ik noem er een aantal, maar er zijn er meer. Dat is een geweldige prestatie. Niemand kan dan ook volhouden dat er geen voortgang is bij die aspecten van de Unie, die ook dringend verbetering behoeven, zoals democratisering. Het is te hopen dat dit in de nabije toekomst ook zal gelden voor de sociale agenda.

Het boeiende van de Europese agenda is dat de echte Europeanen vrijwel voor elkaar kunnen spreken. Dat was vandaag ook weer het geval. Ik ben begonnen met te zeggen dat het mij eindelijk is gelukt om het woordvoerderschap te verwerven. De afgelopen jaren heb ik geboeid en met instemming geluisterd naar de woordvoerders uit andere fracties, of dat nu de VVD'er Van Eekelen was, de socialist Wöltgens of de christen-democraat Van der Linden. Op de middelbare school had ik een leraar Engels die stelde dat een zinvol debat alleen kan plaatsvinden onder gelijkgezinden rondom één thema. De Europese discussie is daar een fraai voorbeeld van. Ik wacht de beantwoording met belangstelling af.

*N

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Aan het Europese front veel nieuws, om maar eens te variëren op de overbekende boektitel van Erich Maria Remarque. Geen oorlogsnieuws gelukkig, maar politiek nieuws. Dat onze bewindslieden, thans geroepen tot het voorzitterschap van de Unie, vaak aan de basis staan van die nieuwsontwikkeling, is voor de fracties van de ChristenUnie en van de SGP reden om hen kracht, wijsheid en volharding toe te wensen. Wie de laatste tijd goed luistert, hoort de adrenaline door het departement jagen.

In de Staat van de Europese Unie, een document dat inmiddels volwassen is geworden, schrijft het kabinet dat het Europese integratieproces in de fase van overgang is. Ik meen dat dit niet de meest adequate kwalificatie is. Overgang waarnaar, zo kan men vragen. Ik zou het niet weten, zo kort na de grootschalige uitbreiding en de ondertekening van het grondwettelijk verdrag.

De bedoelingen van de bewindslieden worden wat duidelijker en ook acceptabeler, als zij vervolgens opmerken dat de in de achter ons liggende jaren behaalde resultaten moeten worden geconsolideerd en waar nodig gecompleteerd. Alleen al daarom zou men niet verder moeten gaan met alweer een gewichtige uitbreiding. Er is een grens aan de absorptiecapaciteit van de Unie, maar ook van de burger, maar daarover later.

In de staat van de Unie staat een zin die ik graag onderschrijf: "Een verschuiving van informatie naar communicatie en debat: Europa meer politiek en minder technocratisch". Ik citeer dat met enige voldoening, evenals de heer Kox, want sinds jaar en dag loop ik aan tegen een herkenbare technocratische en te zakelijke benadering van de Europese integratie in de Nederlandse politiek. Deze doet geen recht aan de aard van het proces en maakt ons argeloos, wat ten koste kan gaan van onze belangen en zelfs van onze centen, zoals we na de Top van Edinburgh tot onze schade hebben ondervonden. Ik kan mij de verbazing nog herinneren dat ik de heer Van der Linden toen in de Tweede Kamer voor het eerst kritisch hoorde praten over Europa.

Ik moet helaas constateren dat van die erkenning dat de legitimatie van de Europese integratie een politieke spits moet krijgen, weinig overblijft. Een paar alinea's verder wordt op de oude manier gesteld dat de burger moet worden duidelijk gemaakt dat de integratie hem "betere producten en diensten" levert. Alweer het Europa van de economen dus.

Ik kies bij de bespreking van enkele actuele thema's daarom liever en ook gerechtvaardigd de invalshoek van de politieke legitimatie van de Unie, want dat is wat wij de burger verplicht zijn. Een week of twee geleden waren de regeringsleiders te gast bij Berlusconi om het grondwettelijk verdrag te ondertekenen. Dat was weer goed voor mooie plaatjes.

Over dit verdrag zegt de regering in de staat van de Unie dat zij het ten volle zal verdedigen. Dat is consequent. Even consequent zijn de kritische opmerkingen die vervolgens worden gemaakt over referenda terzake. Als deze Kamer zo onverstandig is om het wetsvoorstel goed te keuren dat het grondwettelijk

verdrag ook in ons land aan een referendum wil onderwerpen, en daar ziet het helaas naar uit, heeft de regering een probleem.

Onze mening is dat het onverantwoord is om na vijftig jaar Europese integratie het eindresultaat, namelijk het grondwettelijk verdrag, als het ware in de groep te werpen en materieel de indruk te vestigen dat de bevolking nu ineens het laatste woord krijgt. Dat moet zeker voor deze minister van Buitenlandse Zaken een volstrekt onaanvaardbare abdicatie van verantwoordelijkheden betekenen. Daarom wil ik juist uit zijn mond hierover een helder oordeel horen. Ik denk dat ik hem mag vragen om hier leiding te geven, of anders geformuleerd om op te komen voor de Europese zaak, want dat is nodig. Hij zal het misschien vreemd vinden om dat juist uit mijn mond te horen, maar wij zullen niet om opportunistische redenen plotsklaps het referendum omhelzen. Dat hebben wij immers nooit gedaan.

De heer **Kox** (SP): Dat begrijp ik en dat is consequent. Stel dat er niet naar u wordt geluisterd en dat het referendum er komt, wat gaat uw politieke richting dan adviseren aan de kiezers? Of legt u de zaak blanco voor?

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Daar moeten wij intern nog eens over praten. Ik vind het wat curieus, omdat de burger nu juist het woord moet krijgen bij het referendum. Als wij onszelf misschien wat overdreven serieus zouden nemen, zouden wij nu juist onze mond moeten houden en afwachten wat het advies van de burger is. Onszelf kennende lukt ons dat natuurlijk niet. De bekende kritische positie van onze fracties tegenover het verdrag zal ongetwijfeld meewegen, als de burger vraagt om richting te geven. Het is een wat lastige positie.

De politieke legitimatie van Europa tegenover de burger speelde op de achtergrond ook een rol bij het conflict tussen het Europees Parlement en de Commissie, dat is opgelost door beoogd commissaris Buttiglione met pek en veren naar huis te sturen.

Eerst nog dit. De Nederlandse regering mag tevreden zijn dat mevrouw Kroes niet mede is geslachtofferd. Ik heb geen behoefte haar kwaliteiten voor een commissarispost te betwijfelen, maar ik begrijp niet welk Nederlands belang is gemoeid met het verkrijgen van de zware post van het concurrentiebeleid, zoals ik voortdurend hoor. Ik heb de inzichtgevende biografie van de Belgische socialist Karel van Miert, die in het midden van de jaren negentig dezelfde post bekleedde, nog eens doorgebladerd, maar kwam er zelfs nog geen begin van een notie van een Belgisch belang tegen. Dat ligt voor de hand, want wie in Brussel verantwoordelijk wordt voor het hart van de interne markt, zal ver uit de buurt van elk nationaal belang dan ook willen en moeten blijven. Wat is het Nederlandse belang bij de benoeming van mevrouw Kroes op deze post? Die vraag zou ik ook hebben gesteld als het iemand anders was geweest. Het gaat niet om mevrouw Kroes.

Nu het conflict zelf. Dat een parlement zijn tanden laat zien, roept bij mij als parlementariër natuurlijk weinig bezwaren op, maar dat maakt mij nog niet onkritisch over de inhoud van het conflict en de afloop. In elk geval heeft dit het gezag van de nieuwe Commissie

geen goed gedaan, en dat zou het Europees Parlement toch ook een zorg moeten zijn.

Het onverkwikkelijke en vanuit democratisch standpunt zelfs onaanvaardbare van het schervengericht tegen Buttiglione is dat iemand om reden van zijn persoonlijke standpunten, die tot dan op geen enkele wijze tot een politieke operationalisering hebben geleid, naar huis is gestuurd. Je hoeft niet orthodox rooms-katholiek te zijn om Europa zo van je te zien vervreemden. Een grote groep burgers bleef buiten het Europees "contrat social", waarover de minister op 2 juni in zijn zogenaamde Humboldt-rede sprak.

De heer **Jurgens** (PvdA): De heer Van Middelkoop gaat tekeer tegen een meerderheid van het Europees Parlement, onze collega's. Ik wil niet treden in de vraag of het Europees Parlement inhoudelijk gelijk had of niet. De heer Van Middelkoop zal zich uit zijn ervaring in de Tweede Kamer herinneren dat ministers vele malen zijn heengezonden om redenen die inhoudelijk nergens op leken, maar omdat zij het vertrouwen niet meer hadden van de leden van de Tweede Kamer. De reden waarom dat vertrouwen ontbreekt, is vaak een psychologische waardering waarvoor niet altijd exacte argumenten kunnen worden aangevoerd. Als hij zegt dat dit een extreme situatie is, raad ik hem aan om te kijken naar het aftreden van een reeks Nederlandse ministers, die om de een of andere reden, soms niet begrijpelijk voor de buitenwereld, niet meer het vertrouwen van de Kamer hadden. Dat was hier het geval. Ik raad hem af om te treden in het bijzondere punt waar voortdurend op is gehamerd, want dat was natuurlijk niet de eigenlijke reden.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik voel mij als parlementariër geheel vrij om uitspraken te doen over wat een ander parlement heeft gedaan, zeker als het een parlement is waar wij nauw bij betrokken zijn. De voorbeelden die de heer Jurgens mij voorhoudt, ontleend aan onze eigen parlementaire geschiedenis, over ministers waarin het vertrouwen is opgezegd, zijn niet helemaal adequaat. Het ging hier niet om het aftreden van een Commissaris, maar hij kwam sowieso niet aan de bak, dus zijn aantreden werd tegengehouden. Misschien is het meest belangrijke punt dat ik het aardig had gevonden als de heer Jurgens, die ik ken als een vrijdenker, om dat woord een keer in positieve zin te gebruiken, in dit debat kritisch had gesproken over datgene wat onze collega's in het Europees Parlement hebben gedaan. Wat mij opviel, is dat hij aan de zaak zelf bijna geen aandacht besteedde en mij vervolgens voorhoudt dat ik er ook mijn mond over moet houden. Zo ken ik de heer Jurgens niet, als het gaat om onderwerpen waar hij zich druk over maakt.

De heer **Jurgens** (PvdA): Dat is ook niet wat ik zei. Ik zei dat het een normaal verschijnsel is dat parlementen om redenen die misschien uiterlijk onvoldoende zijn, toch ministers naar huis sturen. De situatie in Straatsburg is niet te vergelijken, omdat ministers zich daar van tevoren aan het parlement moeten presenteren. Dat dit in Nederland niet het geval is, is mede te danken aan het standpunt van partijen zoals van de heer Van Middelkoop, dat ministers door de Kroon moeten worden aangewezen en zich niet

vooraf, voordat zij aantreden, hoeven te verantwoorden. Er zijn ook verschillende debatten van tevoren gehouden. Ik wijs bijvoorbeeld op het vijfde kabinet-Colijn dat is heengezonden, nog voordat het een dag had geregeerd. Die dingen gebeuren gewoon. Daar gaat het mij om. Overigens ben ik graag bereid tot een debat of dit een redelijke grond is om iemand heen te zenden. Misschien komen wij zelfs nog tot overeenstemming.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Dat vind ik een mooi slot. Ik laat het bij het onderlijnen van de laatste zin, want anders zouden wij in herhalingen vervallen. Het is voor mij geen reden om een andere positie te kiezen. Maar goed, het gaat niet om mij en zelfs niet om de heer Jurgens. Waar het mij in dit debat om gaat, is dat ik in deze hele affaire niets heb vernomen van het Europees voorzitterschap en dus van de Nederlandse regering. Het is toch wat wrang dat Nederland op het ene moment een conferentie op Europese schaal organiseert over het thema “waarden en normen”, terwijl het Europees Parlement vrijwel gelijktijdig zonder enig weerwoord zich de allure van een libertijns tribunaal mag aanmeten om een beoogde Eurocommissaris niet te beoordelen op zijn politieke daden, maar om hem bij voorbaat uit te sluiten. De raad, als orgaan dat door zijn recht op voordracht direct betrokken was, had daarom niet mogen zwijgen. Kortom, waar was Nederland als voorzitter? Waarom dit schuldig stellende stilzwijgen? Op dit punt hoor ik graag een reactie van de minister.

De regering heeft niet langer willen zwijgen over haar standpunt over het in december tijdens de Europese Raad te nemen besluit om met Turkije toetredingsonderhandelingen te beginnen. De regering is daarvan een voorstander, zo liet zij vorige week weten. Dat standpunt was geen verrassing, want de gretigheid bij de eerstverantwoordelijke ministers (Balkenende en Bot) viel al geruime tijd op. Ik stel voorop dat het hier om een complexe zaak gaat, die niet met gemakkelijke antwoorden is op te lossen. Dat zeg ik ook tegen mijzelf. Ik constateer echter dat de innerlijke overtuiging bij de Europese Unie om daadwerkelijk Turkije een plaats te geven in de Unie zeer gering is, een feit dat ook de Turken niet ontgaat. Ik constateer verder dat er op dit moment helaas geen Europees leiderschap beschikbaar is om conceptueel en strategisch leiding te geven. Het resultaat is dat deze uiterst belangrijke beslissing administratief lijkt te worden afgehandeld, dus door de Europese Commissie. En dat kan niet.

Ik wil de regering met het oog op het in december te nemen besluit enkele vragen stellen. In het verleden zijn alle toetredingsonderhandelingen gestart in de zekerheid dat na verloop van tijd toetreding zou volgen. De achterliggende zekerheid was altijd dat de landen waarom het ging, van Portugal tot Estland, er als het ware bij hoorden. Ze waren al Europa, maar nog niet opgenomen in de Gemeenschappen van destijds en de Unie van nu. Daarom was er altijd vertrouwen in de afloop. Welnu, dat vertrouwen ontbreekt nu. Is de regering dit met mij eens? Hoe rechtvaardigt de regering overigens tegenover Turkije het voorstel van de Commissie om, voor het eerst in de geschiedenis van de Unie, in het onderhandelingsproces een zogenaamd noodremmechanisme op te nemen? Zit

daar het wantrouwen niet bij voorbaat in? De politiek misschien wel meest fundamentele vraag van dit moment is: op grond van welke overwegingen en argumenten is de regering kennelijk bereid steun te geven aan het starten van een onderhandelingsproces, terwijl mislukking daarvan een reëel risico is en de negatieve gevolgen van mislukking niet zijn te overzien? Op die vraag wil ik in dit debat graag een antwoord.

Onze fracties vinden een positief besluit onverantwoord. Nu is al zichtbaar, bijvoorbeeld in opiniepeilingen, dat grote delen van de bevolkingen van de lidstaten geen Turkse toetreding willen. En het ontwerpverslag dat rapporteur Camiel Eurlings in het Europese Parlement heeft voorgelegd, is doortrokken van eenzelfde scepsis. Wil de Unie haar legitimiteit behouden dan moet daarmee rekening worden gehouden. Aan de andere kant is er niet zoveel fantasie voor nodig om te voorzien dat er op enig moment in Turkije een terugslag komt. Dat zagen wij destijds ook bij landen als Polen en Tsjechië. Er komt zeker een moment dat grote delen van de Turkse bevolking en van de politieke klasse om redenen van zelfrespect zullen afhaken. Dat komt doordat het impliciete beschavingsoffensief, dat het weinig uitgesproken oogmerk is van de Unie, niet alleen hoogmoedig zal blijken te zijn, maar ook uitgaat van een maakbaarheid van de Turkse staat en samenleving die de stoutste dromen te boven gaat.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): In de conceptresolutie die is opgesteld naar aanleiding van het rapport-Eurlings staat onder andere dat het goed zou zijn als op enig moment de Europese burgers zou worden gevraagd wat die vinden van toetreding van Turkije tot de EU. Wat vindt u daarvan?

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Nog afgezien van onze algemene bezwaren tegen referenda moet ik zeggen dat ik een dergelijk referendum even onzinnig en onverantwoord vind als het referendum dat wij vermoedelijk eerdaags in Nederland gaan houden over het grondwettelijk verdrag. Daarover zou u ook eens moeten nadenken. Het is toch onverteerbaar om na een jaar of zeven onderhandelen op een soort tussenmoment tegen de Turken te zeggen: blijft u even in Ankara, wij gaan nu peilen wat onze bevolking ervan vindt. Die bevolking heeft natuurlijk al bij tal van nationale verkiezingen mogelijkheden om er iets over te zeggen. Wij weten allebei, mijnheer Platvoet, dat er allerlei risico's bestaan van populistische onderstromingen enzovoort en dat het mogelijk is dat die bevolking in meerderheid zegt: nee, maar niet. Dan moeten de politiek verantwoordelijken in Ankara gaan melden: wij stoppen ermee, het is afgelopen. U mag straks in uw betoog uitleggen waarom u dat eventueel verantwoord vindt. Ik vind het volstrekt onverantwoord.

Onze vrees is dat er in december op de Europese Raad met de medewerking van de Nederlandse regering een onverantwoord en onverstandig besluit zal worden genomen. De Unie heeft zich in de nesten gewerkt, eigenlijk al vanaf 1963, en had andere oplossingen moeten zoeken. Want dat Turkije ook voor de Europese Unie een belangrijk land is, staat buiten kijf. Mijn conclusie kan derhalve moeilijk anders dan somber zijn, al wil ik nog

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

wel rekening houden met de mogelijkheid dat er in Brussel plotsklaps een andere wind gaat waaien. Dan hoop ik wel, dat daarbij ook onze regering een positief partijtje meeblaast, maar daar ziet het op dit moment helaas niet naar uit.

Terug naar meer vertrouwde zaken. Volgend jaar moet er een politiek akkoord komen over de zogenaamde Agenda 2007, waarin de nieuwe financiële perspectieven worden opgenomen. Over de Nederlandse inzet wil ik een paar vragen stellen. Met vijf andere lidstaten heeft Nederland de Commissie voorgehouden dat de Europese begroting binnen 1% van het EU-BBP moet blijven. Het lijkt alsof wij nu ook in Europa te maken krijgen met de antifiscale houding tegenover het federale uitgavenbeleid, zoals dat in Amerika altijd het eerste programmapunt van elke politicus lijkt te zijn. Bij de burger valt het altijd goed en dat is nooit weg. Nu is een dergelijk voorstel alleen serieus te nemen, als ook wordt aangegeven welk verouderd beleid kan worden vervangen door nieuwe initiatieven. Want dat, zo lees ik in de Staat, willen de zes briefschrijvers. Daarom vraag ik nu aan de regering waar zij de bezuinigingen wil zoeken. Als een Tweede-Kamerlid een amendement voorstelt dat geld kost, moet hij altijd aangeven waar hij de dekking vandaan haalt. Welnu, die vraag mag nu gesteld worden aan de regering.

Vervolgens vindt de regering dat een oplossing moet worden gevonden voor de excessieve netto-betalingspositie van Nederland. Ooit heb ik voorgesteld om een koppeling te maken tussen het al dan niet handhaven van het veto bij het vaststellen van de financiële perspectieven en de introductie van een netto-begrenzer. De staatssecretaris reageerde toen wat afhoudend. Ik constateer nu dat het veto is gehandhaafd en dat er in de stukken wel degelijk een koppeling wordt gelegd. Misschien is het zuiverder om te stellen, dat het veto is gehandhaafd om ingezet te kunnen worden voor een netto-begrenzer. Zie ik het goed, dat ziet het er voor Nederland vooralsnog niet goed uit. In het verslag van de RAZEB van 11 en 12 oktober lees ik dat er nog slechts één land is dat een voorstel voor een netto-begrenzer op tafel wil houden. Ik neem aan dat dit Nederland is. Klopt deze waarneming? Staan wij echt alleen? Is er te weinig gedaan om terzake bondgenoten te krijgen? Die moeten toch te vinden zijn. En zal de regering echt de moed hebben om het veto te gebruiken wanneer er onvoldoende steun komt voor een netto-begrenzer? Ik hoop dit kabinet niet duidelijk te maken dat met dit onderwerp, zowel in het binnenland als in Europa, nogal wat nationaal prestige, en natuurlijk ook euro's, is gemoeid.

Nog een korte vraag over de financiën die ik ontleen aan de mededeling van de Commissie over de financiële vooruitzichten. Sprekend over het zogenaamde Lissabon-proces wordt voorgesteld een fonds voor groeiaanpassing in het leven te roepen. Nu weet ik niet of de commissie-Kok dat ook voorstelt en of het inmiddels door de Europese Raad is overgenomen, maar ik meen dat als het gaat om nieuwe fondsconstructies enig wantrouwen niet ongerechtvaardigd is, zeker vanuit de Nederlandse optiek. Daarom verneem ik graag de zienswijze van de regering.

Tenslotte. Hoe gaat het met de heer Gijs de Vries? Die vraag heeft natuurlijk niet betrekking op zijn

gezondheid, al hoop ik uiteraard dat die goed is. De vraag is allereerst hoe en wanneer op zijn werk enigerlei vorm van parlementaire controle mogelijk is. Die vraag raakt ook, en misschien allereerst, de nationale parlementen, want de functie van de heer De Vries is via de heer Solana opgehangen aan de Raad. Van Europarlementariërs hoorden wij vorige week dat eerdere voorstellen slecht ingang vinden – dat hij daarvoor niet zelf verantwoordelijk is, moge duidelijk zijn -- maar dat nieuwe alweer op de rol staan. Wat zorgen baart, is dat zijn functie betrekking heeft op zaken die rechtstreeks de rechtspositie van burgers kunnen raken, maar dat ze op nauwelijks te controleren manier worden ontwikkeld. En dat geeft een ongemakkelijk gevoel. Graag ook hierop een reactie.

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

*N

De heer **Hoekzema** (VVD): Mevrouw de voorzitter. De Staat van de Europese Unie 2005 geeft de VVD-fractie de gelegenheid een aantal onderwerpen te bespreken met de regering. Allereerst stel ik het grondwettelijk verdrag aan de orde.

Op 29 oktober is in Rome het grondwettelijk verdrag plechtig ondertekend. Dat is inderdaad een historische gebeurtenis, maar nu moet de eigenlijke afronding nog gebeuren: de ratificatie. Dat zal niet eenvoudig zijn. In steeds meer landen zijn in dit verband referenda afgekondigd als onderdeel van die ratificatie, ook in Nederland. Dat zal een grote inspanning vergen om de bevolking het belang van de Europese Unie en het grondwettelijk verdrag duidelijk te maken, en wel door krachtig en helder de voordelen voor de burgers in Nederland en de Europese Unie als geheel over het voetlicht te brengen. Dat betekent dus een stevige voorlichtingscampagne. Dat is een verantwoordelijkheid van het parlement en dus van de politieke partijen, alsook van de regering. Op welke wijze denkt de regering deze campagne in te richten, opdat de burger zich bij dit referendum daadwerkelijk richt op het ene onderwerp, het grondwettelijk verdrag van de Europese Unie, en de bevolking er dus geen beoordeling van het algemene beleid van de regering van maakt of de positie van Turkije erbij betreft?

De heer **Kox** (SP): U pleit terecht voor een duidelijke voorlichtingscampagne. Ik kan mij ook voorstellen dat de regering daarin het voortouw neemt, zoals u bepleit. Van de voorlichting zullen ook deel moeten uitmaken geluiden van mensen die zeggen dat men er om die en die reden niet voor moet stemmen. Horen die stemmen ook bij de campagne en moet het uitdragen van die zienswijze ook door de overheid worden bekostigd of moeten die mensen het zelf maar uitzoeken?

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik heb zojuist al gezegd dat niet alleen de overheid, de regering, die campagne voert, maar dat ook het parlement dit zal moeten doen en dan met name de politieke partijen die in het parlement zijn vertegenwoordigd. Uiteraard zullen ook andere organisaties die zich betrokken voelen bij dit onderwerp campagne moeten voeren. Het zal duidelijk zijn dat deze

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

activiteiten door de betreffende organisaties moeten worden bekostigd.

De heer **Kox** (SP): Mag de regering middelen van ons allemaal inzetten om haar visie naar buiten te brengen? Wij krijgen dan erg ongelijke, ik zou bijna zeggen onliberale, verhoudingen.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik denk het niet. De regering is in feite de hoeder van het algemeen belang en zal als zodanig deze activiteiten kunnen bekostigen uit de algemene middelen. Voor de partijen ligt dat tegenwoordig iets anders sinds deze worden gesubsidieerd, maar ten principale is natuurlijk de opvatting van de VVD-fractie dat een eigen bekostiging hiervoor aan de orde is.

De heer **Kox** (SP): Het luistert natuurlijk nauw. Daarom noemde ik het ook in mijn termijn. Wij kijken graag hoe dingen in andere landen gebeuren en of deze wel democratisch genoeg gebeuren. Een referendum is voor ons iets nieuws, maar wordt in andere landen nogal eens gehouden, bijvoorbeeld in de Oekraïne. Wij zeggen vanuit Nederland: je kunt niet als regering of minister zeggen welke kant het precies op moet, maar je moet free and fair een keuze voorleggen. Nederland heeft er geen ervaring mee. Ik denk dat wij serieus moeten nadenken over de vraag hoe wij ervoor zorgen dat een referendum free and fair wordt, want een referendum is iets anders dan een verkiezing. Als u zegt dat de overheid algemene middelen mag gebruiken voor haar campagne, dan denk ik dat men in de Oekraïne zegt: jullie doen nu iets wat jullie ons hebben verweten. Volgens mij was dat verwijt niet ten onrechte.

De heer **Hoekzema** (VVD): De regering en de meeste politieke partijen steunen deze activiteit zeer om tot een Europese Unie te komen. Dat is een zaak die ook in het belang is van Nederland in de totaliteit van de Europese Unie. Ik zie niet in waarom de regering die campagne niet uit de algemene middelen zou kunnen betalen.

De heer **Kox** (SP): Volgens mij dacht de regering van de Oekraïne er ook zo over en zei die, net als in Wit-Rusland bij het referendum gebeurde, dat wat er werd voorgesteld in het belang was van het hele volk. Gelukkig waren er onafhankelijke opiniepeilers die zeiden dat het volk er iets anders over dacht en gelukkig waren er waarnemers van de Raad van Europa en de OVSE om er te kijken en vast te stellen dat het zo niet ging. Waarom verwijten wij die landen iets dat wij ons zelf wel zouden toestaan? Dat politieke partijen het erover eens zijn, ontslaat ons niet van de verplichting om een free and fair referendum te organiseren.

De heer **Hoekzema** (VVD): Wij hebben er met ons allen voor gekozen om in een Europese Unie verder te leven en te wonen. Daartoe willen wij een grondwettelijk verdrag hebben. Ik zou die situatie niet willen vergelijken met de situatie die wij in de Oekraïne hebben meegemaakt en nog meemaken.

Ik kom bij de verdere uitbreiding van de Europese Unie. Op 6 oktober jl. verschenen de voortgangsrapporten

van de Europese Commissie over respectievelijk Bulgarije, Roemenië en Turkije, een issues paper over Turkije en het strategiedocument van de Commissie met het traditionele overzicht van het uitbreidingsproces. Verder kwam er een voorstel van de Commissie voor een onderhandelingskader en een preaccessiestrategie voor Kroatië. Mijn fractie is van mening dat op basis van de voortgangsrapportages niet kan worden geconcludeerd dat de toetreding in 2007 van Bulgarije en Roemenië een uitgemaakte zaak is. Bovendien loopt Roemenië nog weer achter bij Bulgarije. In de brief van de regering wordt ingegaan op deze uitbreidingen. Wij lezen daarin dat wij ons er met name ten aanzien van Roemenië zorgen over moeten maken of er voldoende wordt geïmplementeerd inzake het aanpakken van de corruptie. Wij lezen bijvoorbeeld ook dat het personeelsbestand en de opleidingscapaciteit dienen te worden vergroot om aandacht te kunnen besteden aan de voltooiing van de overname van het JBZ-acquis alsmede aan het implementeren van het herziene wettelijke kader en het verder versterken van de bestuurlijke capaciteit. Nog meer zorgen baart dat er een aanzienlijk tekort is aan implementatiecapaciteit op de terreinen van juridische samenwerking, bestrijding van georganiseerde misdaad en grensmanagement. Verder moet ik constateren dat de situatie van minderheden en zwakke groepen, zoals weeskinderen, psychiatrische patiënten en de Roma, op zichzelf wel is verbeterd, maar dat er nog schrijnende situaties blijven bestaan. Het minderhedenbeleid zal de voortdurende aandacht van de Roemeense regering vergen. Dat zijn termen waarvan mijn fractie vindt dat je er een beetje "doorheen moet kijken". Wij vinden dan ook dat wij niet de situatie moeten krijgen, zoals bij de laatste tien toetreders het geval was, dat van te voren moet vaststaan dat beide staten gelijktijdig toetreden. Dus geen koppeling. Het jaar van toetreding voor beide staten zal afzonderlijk afhankelijk moeten worden gesteld van het daadwerkelijk voldoen aan de Kopenhagen-criteria.

Zoals het er nu naar uitziet, zal Roemenië er harder aan moeten trekken om de nodige hervormingen in te voeren en te implementeren om zicht te krijgen op toetreding. Gaarne een reactie van de regering op dit punt.

Wat Kroatië betreft stelt mijn fractie volledige medewerking aan het Joegoslavië-tribunaal als voorwaarde voor het openen van de toetredingsonderhandelingen. Ook op dit punt gaarne de mening van de regering.

Met betrekking tot Turkije ligt de situatie ingewikkelder. Bij de oprichting van de voorlopers van de EU -- EGKS, EEG en EURATOM -- is bepaald dat lidmaatschap van deze organisaties openstaat voor alle landen van Europa. In 1963 is de EEG een associatieverdrag aangegaan met Turkije, dat is uitgemond in de douane-unie van 1966. Hiermee is onomkeerbaar besloten dat Turkije een Europees land is. In 1999 heeft de Europese Raad van regeringsleiders Turkije de status van kandidaat-lid gegeven. Hiermee heeft Turkije het recht om tot de EU toe te treden als het voldoet aan de Kopenhagen-criteria. Dat betekent, als Turkije een democratische rechtsstaat is met een functionerende vrije markteconomie, die de Europese regelgeving, het zogenaamde acquis

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

communautair, niet alleen ingevoerd heeft, maar ook toepast. De VVD heeft lidmaatschap van de EU nimmer afhankelijk gesteld van de religie, waartoe een meerderheid van de bevolking zich bekent. Gegeven de geboekte vooruitgang op politiek, economisch en juridisch gebied is er geen reden om Turkije zijn status van kandidaat-lid te ontnemen. De VVD-fractie heeft geen principiële bezwaren tegen een lidmaatschap van Turkije, maar zal streng, kritisch, doch rechtvaardig zijn ten aanzien van de eventuele toetreding. Voor mijn fractie geldt dan ook de vraag of Turkije op het gebied van de democratische rechtsstaat voldoende vooruitgang heeft geboekt. Vanuit deze positie benaderen wij het rapport van de Europese Commissie over het openen van de toetredingsonderhandelingen. De Commissie blijkt in haar rapport in het algemeen gematigd positief over Turkije en kiest voor een behoedzame benadering. De aanbeveling aan de Europese Raad om op 17 december a.s. het besluit te nemen de onderhandelingen eventueel te starten is geclausuleerd. Zo raadt de Commissie de lidstaten aan de houdbaarheid en de onomkeerbaarheid van de hervormingen nauwkeurig te volgen en daarover jaarlijks te laten rapporteren met de mogelijkheid van opschorting van de onderhandelingen indien er de komende jaren sprake zou zijn van een "serieuze en persistente inbreuk" op de principes van vrijheid, democratie, respect voor de mensenrechten, fundamentele vrijheden en de rechtsstaat. Ook worden lange overgangsperiodes voorzien voor het vrije verkeer van werknemers. De Commissie is van mening dat, als besloten wordt onderhandelingen te beginnen, deze mede zullen dienen om het proces van hervormingen zeker te stellen, lang zullen duren en moeten worden aangegaan zonder te voren vaststaand resultaat of datum van afronding. Van belang in dezen is ook dat de mensenrechtenorganisaties in Turkije unaniem stellen dat het openen van de onderhandelingen zal bijdragen aan verbetering van de mensenrechten, waaronder de rechten van vrouwen en minderheden.

De andere kant van de medaille is dat de EU er ook klaar voor moet zijn om het nog arme Turkije met over tien jaar meer dan 80 miljoen inwoners, met veel werkloosheid en een grote zwak georganiseerde landbouwsector financieel op te kunnen nemen. Immers, bij ongewijzigd gemeenschappelijke landbouw- en structuurbeleid dat nu al kostbaar is zal dit -- zo las ik in Elsevier Magazine van 2 oktober jl. -- binnen de Europese Unie 14 miljard euro extra per jaar gaan kosten en voor Nederland als contributieland 1,6 miljard extra. Het zal duidelijk zijn dat dit het draagvlak in de EU niet zal vergroten. De (financiële) absorptiecapaciteit heeft zijn grenzen. Dus het kostbare landbouw- en structuurbeleid zal drastisch gesaneerd moeten worden! Het is duidelijk een zaak met twee kanten: Turkije doet zijn best om te voldoen aan de Europese waarden, Europa zal het in de totaliteit van de Europese Unie mogelijk moeten maken om Turkije op te nemen.

Mevrouw de voorzitter. Mijn fractie vraagt de regering om in de Europese Raad van 17 december vast te leggen dat de Europese Unie Turkije alleen als lidstaat toelaat, indien de Unie over voldoende financiële absorptievermogen beschikt om Turkije op te nemen. Dat betekent wat eenvoudiger gezegd dat de Unie haar

landbouw- en structuurbeleid drastisch hervormd dient te hebben.

Het Commissie-rapport spreekt nu slechts van de mogelijkheid om vrij personenverkeer uit te sluiten. Mijn fractie vraagt de regering te bevorderen dat vastgelegd gaat wordt dat bij daadwerkelijke toetreding van Turkije na de toetredingsonderhandelingen een expliciet besluit wordt genomen over het vrije personenverkeer tussen Turkije en de Europese Unie. Dat expliciete besluit zal op basis van de sociaal-economische situatie in Turkije én de Europese Unie van dat moment het vrije verkeer aan overgangstermijnen dienen te binden. De eventuele risico's mogen het absorptievermogen van de EU niet te boven gaan.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): In navolging van de Europese Commissie laat de regering ook de mogelijkheid open voor een permanente vrijwaringsclausule. Volgens mij kan dat ook een permanente beperking van dat vrije personenverkeer inhouden. Bent u het eens met die mogelijkheid?

De heer **Hoekzema** (VVD): Mijn fractie is het daar niet mee eens. Ik heb heel duidelijk gesteld dat het moet worden gekoppeld aan de situaties in beide gebieden. U kunt daar niet uit opmaken dat het een permanente beperking zou kunnen zijn.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik niet, maar de regering noemt die mogelijkheid wel in haar brief!

De heer **Hoekzema** (VVD): Ja!

Mevrouw de voorzitter. Onze derde vraag handelt over een passage in de brief van de regering aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 8 november jl., waarin zij schrijft: Zij -- de regering dus -- koestert de gerechtvaardigde verwachting dat voorafgaand aan de daadwerkelijke start van de onderhandelingen in Turkije nog een zestal wetten in werking treedt, waardoor Turkije in voldoende mate beantwoordt aan de politieke Kopenhagen-criteria." Mijn fractie vraagt de regering om welke wetten het hier gaat en wat dat betekent voor het moment waarop de toetredingsonderhandelingen kunnen beginnen. Betekent dit dat het nog onzeker is of die in de tweede helft van 2005, zoals de minister van Buitenlandse Zaken verwachtte, kunnen starten?

Ik kom tot een wezenlijk punt dat ik maar aanduid met: Na verbreding nu verdieping. Een wezenlijke vraag bij de ontwikkeling van de Europese Unie is in hoeverre de lidstaten willen integreren en in welk tempo. Een Europese Unie van 25 en meer lidstaten zal zich noodgedwongen moeten hervormen. Dat betekent minder regelgeving vanuit Brussel (subsidiariteit), minder gedetailleerde regelgeving uit Brussel (proportionaliteit), sanering van het gemeenschappelijk landbouw- en structuurbeleid en meer aandacht voor echte prioriteiten, zoals veiligheidsbeleid -- bestrijding van internationaal terrorisme, grensbewaking, gemeenschappelijk asiel- en immigratiebeleid, GBVB/EVDB in nauwe samenwerking met Verenigde Staten en de NAVO -- en niet te vergeten de Lissabon-agenda. Ik kom hier later nog op terug.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Van wezenlijk belang is het besef dat de Europese Unie een unie van de burgers moet zijn. Na een periode van grote uitbreidingen zal nu een periode moeten aanbreken dat de lidstaten met elkaar aan de slag gaan om de instellingen en de besluitvorming zodanig in te richten dat het te volgen is voor de burgers, dat zij zich betrokken voelen. Mijn fractie is van mening dat de Europese Unie zich kritisch zal moeten bezinnen op wat werkelijk op Europees niveau geregeld moet worden en wat dichtbij de burgers in de nationale staten geregeld kan worden. Minister Bot heeft in zijn rede op de Humboldt Universität gesproken van zelfbeperking, waarbij hij het voorstel heeft gedaan "om in de toekomst niet alleen bepaalde beleidsterreinen te reserveren voor het nationale niveau, maar ook om via het proces van zelfreflectie te onderzoeken of sommige beleidsterreinen niet beter van het Europese niveau zouden kunnen worden teruggeheveld naar het nationale niveau." Mijn fractie vraagt de minister: Wordt dit in het nog te ratificeren constitutioneel verdrag voldoende geregeld via de subsidiariteitstoets en de rol van de nationale parlementen daarbij, of is daar in zijn ogen meer voor nodig?

In dit verband vraagt mijn fractie ook aan de regering of zij het eens is met de stelling van de heer Bolkestein dat de Europese Unie een "Vielvölkerunion" is, waarbij het gevaar bestaat dat te veel landen te snel toelaten neerkomt op het importeren van instabiliteit en dat daarom bij ieder voorgenomen besluit over nieuwe toetreders moet worden nagegaan of binnen de Europese Unie voldoende draagvlak en solidariteit aanwezig is om de toegenomen instabiliteit te kunnen opvangen.

De heer **Jurgens** (PvdA): De heer Hoekzema stelt een vraag aan de regering en ik zou die graag aan hem willen voorleggen. Wat vindt zijn fractie van die opmerking van Bolkestein? Wellicht wordt het dan voor de regering wat gemakkelijker om die vraag te beantwoorden.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik kom daar nog op!

Mevrouw de voorzitter. Deze stelling komt uit een toespraak van de heer Bolkestein op 6 september aan de Universiteit van Leiden. Namens mijn fractie wil ik de regering nog vragen of dan ook de consequentie dat Wit Rusland, Oekraïne en Moldavië voorlopig buiten beeld moeten blijven en of dit dan ook niet geldt voor de West-Balkan-staten Bosnië, Servië- Montenegro, Albanië en Macedonië.

De gedachte van de Vielvölkerunion is overgenomen van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie en is een gedachte waaraan naar onze mening toch wel enige analogie is te ontlenen. Het wordt van het grootste belang om de burgers meer bij de verdere ontwikkeling van de Europese Unie te betrekken, om niet van bovenaf allerlei regels op te leggen waarvan de burger het gevoel heeft dat die zijn vrijheid beknotten. Ik zie ook een nadrukkelijke samenhang met hetgeen de minister in zijn Humboldt-rede heeft gezegd, namelijk dat het van het grootste belang is om vooral meer op nationaal niveau te gaan doen wat op nationaal niveau kan worden gedaan, dat de burgers niet het gevoel moet worden gegeven dat zelfs culturele zaken, onderwijszaken, enz. vanuit Brussel moeten worden aangedragen. Dat zou een volstrekt verkeerde benadering zijn en zou de burgers

in hun vrijheidsgevoel beknotten. Ik denk dat wij daar goed op moeten letten.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. De heer Hoekzema noemt de Vielvölkerunion om een voorbeeld te geven van een systeem waarmee men niet van bovenaf iets oplegt, maar waarmee men de burgers zelf laat beslissen.

De heer **Hoekzema** (VVD): Juist niet.

De heer **Jurgens** (PvdA): Wat is dan uw bedoeling met het voorbeeld van de Vielvölkerunion?

De heer **Hoekzema** (VVD): Het feit dat gesproken wordt over de Vielvölkerunion is in wezen de waarschuwing dat men niet alles van bovenaf moet opleggen. Dat blijkt uit het functioneren van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie. Die heeft geleerd dat het dan echt fout gaat.

De heer **Jurgens** (PvdA): U legt de opmerking van de heer Bolkestein zo uit dat hij waarschuwde tegen iets als een Donaumonarchie. Zo heb ik zijn toespraak niet gelezen.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik wel. Ik heb die nadrukkelijk zo gelezen dat een voorbeeld wordt gegeven van het feit dat als je buitengewoon snel verschillende volkeren tot één geheel maakt en dat van bovenaf voortdurend verder ontwikkelt, je in feite het vrijheidsgevoel van de burger zodanig aantast dat dit een gevaar wordt voor die union.

De heer **Jurgens** (PvdA): Wij krijgen nu een interessante discussie met interpretaties van de toespraak van de heer Bolkestein, voorzitter. Ik zal die discussie maar niet voortzetten. Ik meen evenwel dat nu niet is gesproken in de geest van de heer Bolkestein.

De heer **Ten Hove** (OSF): Ik vroeg mij ook af wat dit verhaal te maken heeft met de situatie in de Habsburgse monarchie. Dat was geen Vielvölkerunion, maar een Vielvölkerstaat, waarin een aantal naties gedwongen was om samen te leven, terwijl zij geen enkele kans hadden op inspraak. Hier spreken wij echter over een Union waar men zich vrijwillig bij kan aansluiten en over volken die hun rechtssysteem behouden en alles wat daarbij hoort. Dan kunnen wij over die Union toch niet op deze manier spreken.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik wijs er wel op dat de ontwikkeling van de Europese Unie in het verleden aantoonde dat die Unie door een elite is gevormd. Daarvoor hadden zij buitengewoon goede motieven. Ik was zelf destijds zeer bevlogen en ik ben dat nog steeds. Echter, de vorming van de Unie gebeurde grotendeels buiten de burgers om. Nu krijgen wij echter een andere situatie en door beide heren wordt nadrukkelijk gezegd: ga bij de komende ontwikkelingen meer rekening houden met de burger. Betrek die meer bij het beleid.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik kan het niet nalaten in te gaan op de het exposé van de heer Hoekzema. Hij spreekt over situaties die een voorbeeld voor ons kunnen

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

betekenen. Wil hij ook eens het Ottomaanse Rijk in aanmerking nemen? Dat was eigenlijk een Europese Unie die eeuwenlang bestond als veelvolkerenstaat en die het blijkbaar erg lang kon uithouden. Waaraan geeft de heer Hoekzema de voorkeur, aan dat liberale Ottomaanse Rijk of aan de degen Donaumonarchie?

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik geef de voorkeur aan de Europese Unie die zich nu zou moeten ontwikkelen. Ik meen dat wij het systeem van beiden staten niet moeten overnemen, maar daarvan moeten leren.

Mevrouw de voorzitter. Het is interessant om in verband met de Europese integratie een blik te werpen op het Sociaal en cultureel rapport 2004. Onder de kop "Groei civil society blijft achter bij bestuurlijke en economische integratie" zegt het rapport dat een verdere intensivering van de samenwerking binnen de EU wel in de rede lijkt te liggen. Er staat: "Dat vergroot het risico van negatieve effecten van de EU op de nationale democratie en van de democratische gebreken op EU-niveau. Naast institutionele hervormingen zijn versterking van de betrokkenheid van de burgers bij Europa en een sterke oriëntatie van maatschappelijke organisaties op Europa van belang. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat in de periode tot 2020 de Europese politiek voor de gemiddelde burger echt gaat leven. Ook de groei van een transnationale publieke sfeer lijkt achter te blijven bij de bestuurlijke en economische integratie." De vraag van mijn fractie op grond van de gevoelens geuit in dit rapport is: hoe denkt de regering bovenop de verbeteringen in het Grondwettelijk Verdrag de burger meer te betrekken bij het integratieproces in Europa?

Om met de woorden van minister Bot uit zijn Humboldt Universitätsrede te spreken: is een sociaal contract rond 2020 te bereiken en wat is daarvoor nodig?

Ik kom op de punten die ik zojuist al heb genoemd. Het eerste is de bestrijding van het internationale terrorisme. Nu wij in ons land door de moord op Theo van Gogh hard geconfronteerd zijn met de dreiging van terrorisme, wil ik een aantal opmerkingen maken over de bestrijding van het internationale terrorisme. In juni van dit jaar heeft de antiterrorisme-coördinator Gijs de Vries aan de Europese Raad een werkprogramma aangeboden dat is vastgesteld. De geweldige inzet van de heer De Vries wordt niet erg beloond met sprekende resultaten. De gegevensuitwisseling, onder andere via Europol, loopt niet. Nauwere samenwerking tussen nationale politiekorpsen bestaat alleen op papier. Welke acties neemt Nederland als voorzitter van de EU om die situatie te verbeteren?

De heer **Kox** (SP): U zegt dat wij met het terrorisme zijn geconfronteerd door de moord op Theo van Gogh.

De heer **Hoekzema** (VVD): Met de dreiging van terrorisme.

De heer **Kox** (SP): Ja, ik ben het daar helemaal mee eens. Ik denk evenwel dat het zuiverder is om vanaf nu te zeggen dat wij daarmee geconfronteerd zijn door de moord op Theo van Gogh en het bombardement van een islamitische school in Eindhoven. Daarmee kunnen wij duidelijk maken dat wij geen voorkeuren of extra afkeuren hebben.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik neem dat onmiddellijk over en voeg daar nog aan toe: en alle nare, extreme situaties die daarop kunnen volgen.

Ik kom op het gemeenschappelijke asiel- en immigratiebeleid. Mijn fractie complimenteert de regering dat onder haar voorzitterschap de Europese Unie het asielbeleid gaat coördineren. Daarbij is besloten dat in 2010 een gemeenschappelijk asielbeleid tot stand moet zijn gebracht. De Unie zal vanaf 1 april bij gekwalificeerde meerderheid gaan over asiel, illegale immigratie en grensbewaking.

Mijn fractie wil het in dit Europadebat ook hebben over de parlementaire dimensie van het Europese veiligheids- en defensiebeleid. Het EVDB heeft een intergouvernementeel karakter. Dus de uitoefening van parlementaire controle op het EVDB is een verantwoordelijkheid van de nationale parlementen. Het Europees Parlement wordt periodiek geïnformeerd en geconsulteerd over de ontwikkelingen op het gebied van het Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, inclusief het EVDB. Het Europees Parlement kan tevens vragen en aanbevelingen tot de Raad richten en keurt de GBVB-begroting goed. Het EVDB wordt grotendeels gefinancierd uit de nationale begrotingen, met uitzondering van de civiele missies. Mijn fractie is van mening dat, aangezien de nationale ministers het GBVB en het EVDB in de Raad formuleren, de parlementaire controle vooraf dient te geschieden middels de gebruikelijke controle op de inbreng van de nationale regeringen. Met de goedkeuring van de GBVB-begroting door het Europees Parlement is er op dat niveau geen controle achteraf van het EVDB. Er is dus sprake van een gebrekkige democratische controle van het EVDB. Dit vraagt om een praktische oplossing, waarbij nationale parlementariërs en europarlementariërs zijn betrokken. In COSAC-verband zou periodiek, bijvoorbeeld één keer per kwartaal, interparlementair overleg moeten worden georganiseerd. Gaarne hoor ik hierop een reactie van de regering en de collega's.

Volgens de afspraken op de EU-Top van 2000 in Lissabon moet de Europese Unie de meest concurrerende economie ter wereld worden met volledige werkgelegenheid en behoud van sociale cohesie. Halverwege de rit constateert mijn fractie dat dit een totale mislukking is geworden. De zaak zit in het slop en ingrijpen is noodzakelijk. Er is dan ook een werkgroep onder leiding van oud-minister-president Wim Kok ingesteld met de opdracht om met aanbevelingen tot verbetering van de aanpak te komen. Het rapport van deze high level group is op 4 november jongstleden gepresenteerd aan de Europese Raad. Het bevat de volgende hoofdpunten: nadruk op economische groei en werkgelegenheid; iedere lidstaat moet tweejaarlijkse actieplannen opstellen, inclusief tijdspaden;

de Europese Commissie moet jaarlijks rapporteren over de voortgang en achterblijvers publiek kapittelen.

Mijn fractie vindt het realistisch dat in het rapport prioriteit wordt gelegd bij groei en werkgelegenheid en dat het proces in handen wordt gelegd van de lidstaten middels nationale actieplannen, waarbij de Commissie jaarlijks bijhoudt hoe ver zij daarmee zijn gevorderd. Op deze manier zullen de vrijblijvende wensen in de huidige strategie worden omgezet in een meer dwingende aanpak, met tijdpaden, benchmarking en peer pressure.

De VVD-fractie is van mening dat het bewaken van de voortgang van de vernieuwde Lissabon-strategie en het aanjagen ervan een speerpunt moeten zijn voor de nieuwe Europese Commissie. De Europese Unie wordt nu eenmaal breed herkend en gevolgd door grote projecten. Wat het project van de interne markt, gericht op 1992, was voor de Commissie-Delors, moet het Lissabon-project zijn voor de Commissie-Barroso. Het moet een plan zijn met concreet omschreven doelen, met een heldere omschrijving van iedere te nemen maatregel, met een duidelijke aanduiding wie ervoor verantwoordelijk is, met een tijdpad en nauwkeurig monitoren, zodat vertragingen snel en openlijk worden gesignaleerd. Dat is wat mijn fractie voorstaat. Gaarne hoor ik de reactie van de regering hierop. Op welke wijze gaat Nederland, als voorzitter, deze aanpak daadwerkelijk introduceren?

Het is duidelijk dat het succes van de vernieuwde Lissabon-strategie staat of valt met een stringente toepassing van de regels van het Stabiliteits- en groeipact. Daarin past niet het oprekken van de regels zoals Frankrijk en Duitsland willen, door de uitgaven voor defensie respectievelijk de uitgaven voor Oost-Duitsland buiten het begrotingsbeeld te houden. Ook de voorstellen van de Commissie-Prodi tot versoepeling van het Pact om meer mogelijkheden te creëren om straffeloos excessieve tekorten te laten bestaan zijn zonder meer slecht voor de geloofwaardigheid en dus voor het vertrouwen in de Economische en Monetaire Unie en de euro.

Voor een land met een open economie als Nederland ligt in de voorstellen van de Commissie-Prodi geen gunstig compromis besloten tussen economische deugdelijkheid en politiek realisme. Ook voor de vernieuwde Lissabon-strategie is dit geen goede zaak. Er is veel geld voor onderwijs en innovatieontwikkeling nodig, naast de gevolgen van de sterke vergrijzing in de eurolanden. Ik hoor gaarne de visie van de regering hierop, en dan niet als voorzitter van de Europese Unie, want besluitvorming tussen de lidstaten is voorzien in de eerste helft van 2005.

In samenhang met datgene wat ik namens mijn fractie heb gezegd over verdieping versus verbreding, wil de VVD-fractie dat de Europese Unie zich nu eerst concentreert op het integreren van de tien nieuwe lidstaten en het opnemen van de vier kandidaat-lidstaten. Dat betekent dat de Balkanstaten, Bosnië, Servië-Montenegro, Albanië en Macedonië, zich eerst ontwikkelen naar politieke stabiliteit om politieke en economische groei in de richting van de voorwaarden voor toetreding tot de Europese Unie mogelijk te maken. Hetzelfde geldt voor Oekraïne, Wit-Rusland en Moldavië. De VVD-fractie is voorstander van goede nabuurschap met de landen rond de Middellandse Zee en in de

Kaukasus zonder toetredingsperspectief. Wel moeten aan de Associatieverdragen strengere voorwaarden worden gesteld, zoals medewerking bij de bestrijding van het internationaal terrorisme, terugkeer- en overnameregelingen afgewezen asielzoekers, democratisering en respect voor de mensenrechten.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Hoor ik de heer Hoekzema nu zeggen dat Wit-Rusland en de Oekraïne perspectief op toelating hebben wanneer ze tot stabiliteit zijn gekomen en de Kaukasische staten niet?

De heer **Hoekzema** (VVD): Die conclusie kunt u niet uit mijn woorden trekken. Van het allergrootste belang is dat wij er eerst helderheid over krijgen hoe deze staten zich ontwikkelen, of deze een zodanige stabiliteit hebben dat zij er zicht op krijgen enigszins te kunnen gaan in de richting van de Kopenhagen-criteria. In mijn verhaal staat al dat de Europese Unie staat voor Europese staten. In het geval van de Kaukasus-landen is geen sprake van Europese landen.

Tot slot de impasse rond de nieuwe Europese Commissie.

Op 1 november had de nieuwe Europese Commissie moeten aantreden. Zoals wij allen weten, heeft het Europees Parlement geen goedkeuring aan de samenstelling van de nieuwe Commissie willen geven. Hier heeft het Europees Parlement zijn rol versterkt. Barroso zei bij het intrekken van zijn voorstel in het Europees Parlement dat de laatste dagen hebben bewezen dat het parlement een vitale rol in het bestuur van Europa speelt. Dit is democratische winst in de Europese Unie; een stap naar verkleining van het democratisch tekort in de Unie. De Nederlandse regering heeft als voorzitter druk op de zaak gehouden, opdat Barroso zo snel mogelijk uit de impasse zou komen. Dat is een goede zaak, want er moet veel gebeuren.

*N

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Het is nu eenmaal een feit in het leven dat iemand de laatste moet zijn. Dat ben ik deze keer. Ik zal mij namens de fractie van GroenLinks naar eer en geweten van mijn taak als laatste spreker kwijten. Ik wil aandacht besteden aan drie thema's: de internationale positie van de Europese Unie, de uitbreiding van de Unie en de eurosceptis.

Ik begin met een relevant onderdeel dat eigenlijk nog niet zo in het debat aan de orde is geweest: de internationale positie van de Europese Unie. Want de keuze van de meerderheid van de Amerikaanse kiezers voor Bush – ik kan niet nalaten even te melden dat er eigenlijk geen sprake kan zijn van herverkiezing, omdat vier jaar geleden de meerderheid van de kiezers voor een ander (Gore) koos – maakt de internationale politiek er niet gemakkelijker op. Bush negeert de Verenigde Naties, maakt het Internationaal Strafhof in Den Haag belachelijk, ziet als Texaanse olieboer niets in het Kyoto-verdrag en negeert de Geneefse oorlogsconventie. Om nog maar te zwijgen van internationale verdragen over het terugdringen van allerlei wapentuig, waarbij Bush meent dat hij elke afspraak kan schenden. De oorlog in Irak van de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en enkele meelopers, waaronder Nederland, was en blijft een

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

splijtzwaam in de Europese Unie. De oorlog tegen terrorisme heeft, zo zou je kunnen zeggen, alleen maar het terrorisme aangewakkerd: in Irak is het speelveld voor islamitisch terrorisme ruimer dan ooit, terwijl Bin Laden vanuit zijn grot ongestoord videobrieven de wereld in kan blijven sturen.

Wat is de positie van de Europese Unie in deze internationale situatie, die je wat apocalyptisch als een internationale puinhoop kunt schetsen? Het antwoord is pijnlijk voor de believers in de Europese Unie: die positie is er niet. De EU is tot op het bot verdeeld en naar mijn waarneming heeft ook het Nederlandse voorzitterschap daaraan helemaal niets kunnen veranderen. Dat is ook niet zo verwonderlijk, want Nederland is onderdeel van de coalitie in Irak; de coalitie waarnaar Bush in zijn verkiezingscampagne zo graag verwees als bewijs voor zijn internationale steun. Je kunt nu eenmaal onmogelijk tegelijkertijd deel van het probleem én van de oplossing willen zijn.

Toch blijf ik nieuwsgierig naar de feitelijke inspanningen die Nederland zich als voorzitter van de Europese Unie heeft getroost om de verdeelde Europese Unie in de Irak-kwestie meer op één lijn te krijgen, welke lijn dat dan zou zijn, wat er is gedaan met bijvoorbeeld initiatieven om de civiele wederopbouw na eerlijke en vrije verkiezingen in Irak -- zo die er ooit mogen komen -- te kunnen realiseren en wat er is gedaan om de Alleingang van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk te stoppen. Ik zou hier graag wat concrete informatie over krijgen.

De oorlog tussen Israël en Palestina is een van de belangrijkste oorzaken van de internationale spanningen. Dat wordt door Jan en alleman erkend, maar ook dit conflict heeft de Amerikaanse president niet dichterbij een oplossing gebracht, integendeel. Israël gaat zijn gang en danst nu al op het graf van Arafat. Wat houdt "de solidariteit met het Palestijnse volk" concreet in, die minister Bot verleden week volgens Engelse kranten schijnt te hebben uitgesproken op de Europese Top? Houdt die solidariteit bijvoorbeeld ook in dat Nederland er bij Israël aandringt om enig respect op te brengen voor de gerechtvaardigde wens met betrekking tot de plek van het graf van Arafat als hij eenmaal overleden zou zijn? Wat is er terecht gekomen van de agenda voor het brede Midden-Oosten, een van de onderwerpen die in het voornemen van Nederland als voorzitter staat? Welke initiatieven heeft Nederland genomen om vanuit de Europese Unie meer initiatief tentoon te spreiden om in het Midden-Oosten tot een begin van een oplossing te komen?

Over de uitbreiding van de Europese Unie is al het een en ander gezegd. Die blijft de gemoederen bezighouden, niet alleen in de oude lidstaten, maar ook in lidstaten die er wellicht aan komen, zoals Roemenië. Staatssecretaris Nicolăi, in het buitenland minister van Europese Zaken, was enkele weken geleden in Roemenië op bezoek en kwam vrij positief terug, al lijkt op cruciale onderdelen dat er behoorlijk wat moet veranderen, vooral met betrekking tot de afhankelijkheid van de rechterlijke macht, het intimideren van journalisten, het gebruik van geweld op politiebureaus en de ver doorgewoekerde corruptie. Het jaarrapport van Amnesty International liegt er niet om. De Europese Commissie heeft op 6 oktober een strategy paper gepubliceerd, waarin de verdere strategie

met betrekking tot de toetreding van Bulgarije en Roemenië wordt uiteengezet. Ook dit rapport is kritisch, maar ziet een voortdurende verbetering van de situatie in Roemenië. Spoot dit met de bevindingen en conclusies van de staatssecretaris na zijn bezoek?

Het rapport van de Commissie gaat ook uit van een zo vroeg mogelijke ondertekening van een toetredingsverdrag in 2005 en een lidmaatschap in 2007. Wat is de opstelling van de regering als dit in december tijdens de Europese Top aan de orde komt?

Ook over Turkije is al veel gezegd. De algemene opvatting is dat de Turken nog veel obstakels hebben te overwinnen. De Duitse minister van Buitenlandse Zaken Fischer heeft daarover de interessante uitspraak gedaan dat toetreding van Turkije niet mogelijk is zonder een grondwet van de Europese Unie. Deelt onze minister van Buitenlandse Zaken deze stellige opvatting?

De erkenning van het historische feit van een massamoord op de Armenen en -- voeg ik eraan toe -- een waarheidsvinding van de strijd tegen de Koerden is voor ons noodzakelijk voor een meer ontspannen omgang met de eigen Turkse geschiedenis en natuurlijk ook voor een goede relatie met een buurland en een deel van de eigen bevolking. Is de regering bereid deze elementen in te brengen in de onderhandelingen die er gaan komen?

In de brief van de regering aan de Staten-Generaal blijkt dat zij het rapport van de Europese Commissie inzake Turkije steunt en gaat zij expliciet in op de mogelijkheid van een overgangsregeling c.q. een permanente vrijwaringsclausule waarbij als enige voorbeeld wordt genoemd het vrije verkeer van personen. In interruptiedebatjes met twee collega's heb ik hierover al gesproken. Toen het ging om Polen hebben wij deze discussie ook gevoerd.

Wij vinden dat het hanteren van permanente vrijwaringsclausules indruist tegen alles wat in de propagandataal over en door de Europese Unie wordt geroepen. Als de Nederlandse regering echt zou menen dat het opnemen van permanente vrijwaringsclausules in de rede ligt om zo de veronderstelde instroom van Turkse arbeidsmigranten te kunnen stoppen, moet zij eigenlijk ook tegen toetreding van Turkije tot de Europese Unie zijn. Misschien kan de regering deze opvatting nuanceren. Dat hoop ik dan maar.

Het publieke en daarmee het politieke debat over de toetreding van Turkije heeft zich natuurlijk verplaatst naar de vraag of Turkije, dat weliswaar een seculiere staat is maar waar de bevolking voornamelijk de islam aanhangt, wel deel kan uitmaken van de Europese Unie. De tienduizenden pagina's aan acquis en Kopenhagencriteria kunnen in zekere zin niet tegen die discussie op. Zij geven op dit punt namelijk geen uitsluitsel.

De opstelling van GroenLinks in dezen is helder. Wie gelooft in de dialoog, in wederzijdse beïnvloeding en in multiculturaliteit -- dat doen wij -- met inachtneming van de onwrikbare kaders van de democratische rechtsstaat, de democratie en de mensenrechten, kan ja zeggen tegen het Turks lidmaatschap. Dat doen wij dus ook, uiteraard op voorwaarde dat aan alle criteria wordt voldaan. Het voorbeeld dat Turkije als gesecuraliseerde

democratie kan geven aan de rest van de islamitische wereld is voor ons van grote waarde. Laat ik duidelijk stellen: zover is het nog niet. Wij kunnen dan ook de lijn die de Commissie voorstelt, volgen.

Over Kroatië is weinig gezegd. Wij zijn niet overtuigd van de duurzaamheid van de democratie, het handhaven van de mensenrechten en de rechtsstaat daar. Daarvoor ligt de periode-Tudjman nog niet lang genoeg achter ons. De Commissie stelt een pretoetredingsstrategie voor. Die is zo voorzichtig geformuleerd dat wij daar wel mee kunnen leven.

De heer Van der Linden heeft gesproken over de Top Europese Unie-Rusland. Die Top is afgelast las ik in de krant. Daarmee is opnieuw een streep gezet door het ambitieuze programma van Nederland als voorzitter van de EU. Graag krijg ik hierover meer informatie. Ik ben benieuwd naar de opvatting van de regering over het voornemen van Rusland, Wit Rusland en de Oekraïne om tot een soort samenwerkingsverband te komen. Wat vindt de regering hiervan?

De Top van de Raad van Europa komt eraan. Rusland is geen lid van de Europese Unie, maar wel lid van de Raad van Europa. Wat wil de regering op Europees niveau doen om de relatie met Rusland te verbeteren?

Vervolgens wil ik iets zeggen over de eurosceptis. Die blijft natuurlijk bestaan, al was er terechte en positieve opwinding over de rol van het Europees Parlement bij het samenstellen van de nieuwe Commissie. De naderende val van Buttiglione deed wel even de stoel van commissaris Kroes wankelen, maar uiteindelijk mocht zij blijven. Wij vonden het wel jammer dat Balkenende zijn grote vriend Berlusconi niet een handje hielp door Kroes in de aanbieding te doen. Zo leert men in de nood zijn vrienden kennen. Toch menen wij dat haar positie verzwakt is en haar geloofwaardigheid, ook buiten de kringen van GroenLinks, verder is aangetast. Minister Van Ardenne had gelijk met haar bewering dat de Italiaan ongeschikt is voor de positie van Eurocommissaris. Zij kreeg voor de opmerking indirect een schrobbering. Deelt de minister van Buitenlandse Zaken deze beoordeling nu ook of vindt hij dat Barosso in het Europees Parlement zijn rug recht had moeten houden?

Ik verbaas mij overigens over de positie van de heer Middelkoop. Ik meen dat zijn politieke beweging zegt dat je datgene wat je vindt politiek moet vertalen. Dat is een consequente opstellen een daarmee handelt men ook logisch. Zijn beweging vindt dat het verkeerd is om privé iets anders te zeggen dan je politiek naar voren brengt. Als je dat wel doet en daarmee doorgaat, zou je rijp zijn voor de psychiatrie. Mijnheer Middelkoop, dat wens ik niemand toe.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voorzitter. Misschien kunt u de heer Platvoet nog eens uitleggen dat mijn naam Van Middelkoop is.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dat kunt u ook uitleggen. Ik heb het begrepen.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Daarvoor ben ik echter niet naar de interruptiemicrofoon gekomen. Ik

wil even kort reageren op uw interessante vraag. Ik ben zelf ook ongelukkig met die merkwaardige cesuur tussen privé-opvattingen en politieke opvattingen. Dat is heel ongezond. U hebt er ook helemaal gelijk in dat het geestelijk ongezond is, als je dat lang moet volhouden. Het gaat erom dat je bepaalde opvattingen hebt -- het doet er helemaal niet toe of die privé of publiek zijn -- dat je die vervolgens tot gelding wilt brengen en dat je je ten slotte hebt neer te leggen bij de geldende parlementaire regels, te weten de meerderheidsregels. Onze fracties hebben zich destijds met kracht verzet tegen de introductie van het homohuwelijk, maar niemand heeft ons verweten dat wij verkeerde persoonlijke opvattingen zouden hebben. Iedereen heeft heel goed begrepen dat het een volkomen legitiem politiek debat was en dat wij met elkaar gemeen hadden dat wij ons bij de meerderheidsregel hadden neer te leggen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ja, maar u bent parlementariër. Wij hebben het hier over een commissaris, laten wij zeggen een minister, die geacht wordt om beleid uit te voeren waar hij het principiële en consequent niet mee eens kan zijn. Volgens mij is dat geen goede zaak. Dat is niet geloofwaardig en dat is ook niet goed voor zijn eigen geestelijke gezondheid.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Nu gaat u alweer een stapje terug. Ik waardeer dat, zeker gezien het optreden van uw collega Buitenweg in het Europees Parlement. U zegt nu: het is niet zo verstandig geweest om zo'n uitgesproken figuur op die portefeuille te zetten. Daar kan ik mij wel iets bij voorstellen. Dan blijven wij evenwel uit de buurt van het schervengericht, het niet accepteren van iemand omdat hij bepaalde persoonlijke opvattingen zou hebben. Dat vind ik zelf het meest wezenlijke punt. Als ik u zo ver weet te krijgen, is mijn dag goed.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Daar denk ik even over na.

De heer **Van der Linden** (CDA): Normaal bent u heel snel met uw oordeel.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dat ligt eraan hoe intelligent de interruptie is.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het was dus een goede interruptie.

Ik wil u vragen of u de tekst van het Europees Parlement hebt gelezen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik heb de Engelse tekst van de hoorzitting gelezen. Doelt u daarop?

De heer **Van der Linden** (CDA): Ja. Als een kandidaat-commissaris expliciet verklaart dat het enige uitgangspunt voor hem wordt gevormd door de rechtsregels van de Europese Unie en nadrukkelijk nog een keer zegt dat hij staat voor het schragen van de fundamentele rechten die in de constitutie zijn opgenomen, wat blijft er dan nog over?

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dan blijft over dat zijn particuliere opvatting een principieel en substantieel andere is. Ik vind dat je het iemand dan niet kan aandoen om op die post te gaan zitten.

De heer **Van der Linden** (CDA): Als dat zo is, vind ik dat ik er recht op heb om in de toekomst de privé-opvattingen te kennen van een persoon die ik kandideer. Anders loop ik namelijk het risico dat ik voor de gek gehouden word en dat ik achteraf merk dat betrokkene een privé-opvatting heeft die de mijne niet is en die ik ook niet kan delen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Het gaat niet om privé-opvattingen over allerlei curiosa of trivialiteiten. Het gaat om een privé-opvatting over iets wat in zijn portefeuille een centraal element had moeten vormen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dan kom ik terug op wat ik zojuist zei. Dan wil ik, als er een nieuwe minister van Justitie komt, van te voren weten of hij of zij voorstander is van het zelfbeschikkingsrecht van personen bij euthanasie en abortus, hetgeen in strijd is met het Europees verdrag voor de rechten van de mens. Hij of zij kan zich er dan niet van afmaken door te zeggen dat zijn of haar privé-opvatting daarover zijn of haar eigen zaak is. U toetst een commissaris nu niet op zijn politieke verantwoordelijkheid, maar op zijn persoonlijke gewetensopvatting, terwijl hij die strikt persoonlijke opvatting zegt te zullen scheiden van wet- en regelgeving en aangeeft dat hij zich in de politieke praktijk zal houden aan wetten en verdragen, zoals die goedgekeurd zijn.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Als de methode die nu in het Europees Parlement wordt gehanteerd, namelijk een soort hoorzitting, in Nederland zou worden toegepast -- wij zijn daar voorstander van, maar tot nog toe is het niet gebeurd dat een Nederlandse regeringsploeg daarvoor een gang naar de Tweede Kamer maakt -- dan zou een kandidaat-minister van de ChristenUnie op de post van Justitie in een kabinet van PvdA, GroenLinks, SP en ChristenUnie moeten aangeven dat hij ten aanzien van bijvoorbeeld het abortusdossier permanent een andere opvatting zal innemen. Ik denk niet dat dit een realistische en wenselijke situatie is. Ik blijf er dus bij dat het niet zo maar een privé-opvatting is, maar dat het gaat om een wezenlijk bestanddeel van de portefeuille die de kandidaat-commissaris had moeten innemen.

Nu maakt Nederland zich als voorzitter zorgen over het imago van de Europese Unie. Dat lijkt mij terecht. Hierover is vorige maand een conferentie georganiseerd in Amsterdam. De heer Nicolaï was daarbij. Het was ook geagendeerd voor de Europese top van de afgelopen week, maar ik heb niets gehoord over wat het resultaat was op dit punt. Kunnen wij hierover geïnformeerd worden?

GroenLinks pleit voor een realistische benadering van het project dat Europese Unie heet. Of het nu een individu, een partij of een staat is, in iedereen huizen twee zielen; van de scepticus en van de optimist. De optimist zegt: vrede en welvaart binnen de grenzen van de Europese Unie zijn in historisch perspectief ontgezagelijke

verworvenheden. Dat zeg ik de heer Schuyer helemaal na, ook al ben ik van een latere generatie, schat ik in.

Voor mij is dit ook het doorslaggevende argument om voorstander te zijn van de Europese Unie: nooit meer oorlog binnen de grenzen van de Europese Unie, en hopelijk ook daarbuiten, maar daar moet aan gewerkt worden. De scepticus zal er onmiddellijk aan toevoegen dat armoede en oorlog over de grenzen van de Europese Unie daar wel degelijk iets mee te maken kunnen hebben. De optimist wijst op de verworvenheden van de democratie en mensenrechten bij de nieuwe toetreders, van Spanje, Portugal en Griekenland twintig jaar geleden, tot Slowakije en Hongarije. De scepticus ziet dat de overwinning van de vrijemarkteconomie op een andere manier slachtoffers maakt.

Ik zou zeggen: laten wij stoppen met het gezwollen taalgebruik waarvan de preambule bij de grondwet wel het meest uitgesproken voorbeeld is. Geen technocratie, maar politiek, daar ben ik het wel mee eens. Het gaat dan om politiek met bevlogenheid en idealen, maar ook met een realistische benadering, die aansluit bij het beeld dat de bevolking terecht heeft van de Europese Unie. Het is een ingewikkeld, maar vreedzaam strijdtoneel, met botsende ideologische, nationale, politieke, economische en culturele belangen. Dat is fantastisch, zolang het is ingekaderd door de rechtsstaat, de democratie en de mensenrechten.

De beraadslaging wordt geschorst.

Minister **Bot**: Voorzitter. De beraadslaging heeft drie kwartier langer geduurd dan voorzien was. Ik moet dadelijk naar de Tweede Kamer en ik moet de beantwoording van de vragen nog even netjes op een rij krijgen. Ik begreep dat u van plan bent om te schorsten tot half vier. Mag ik vragen om enige clementie en om er een half uurtje aan vast te plakken?

De **voorzitter**: Ik schors de beraadslaging over dit onderwerp tot vier uur. De plenaire hervatting voor het interpellatiedebat zal zijn om twee uur. Het college van senioren zal aanvragen om kwart voor twee, dus over ongeveer vijf minuten.

**

De vergadering wordt van 13.40 uur tot 14.00 uur geschorst.

*B

!Huursubsidie!

Aan de orde is de **interpellatie-Van der Lans/Meindertsma**, gericht tot de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer over **een mogelijke meevaller in de uitgaven voor de huursubsidie in relatie tot de plenaire behandeling van het wetsvoorstel Wijziging van de Huursubsidiewet**.

Tot het houden van deze interpellatie is verlof verleend in de vergadering van 2 november 2004.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

(De vragen zijn opgenomen aan het eind van deze editie)
<1>

De **voorzitter**: Ik heet de minister van VROM van harte welkom. Ik stel aan de Kamer voor om de spreektijden als volgt vast te stellen: 10 minuten voor de interpellanten in eerste termijn, vijf minuten voor beide interpellanten in tweede termijn en vijf minuten voor de andere leden die zich voor de tweede termijn hebben aangemeld of nog zullen aanmelden.

**

Daartoe wordt besloten.

*N

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Vlak voor het zomerreces, op 28 en 29 juni jongstleden, hebben wij in deze Kamer de wijziging van de Huursubsidiewet behandeld, een wijziging die tot gevolg heeft dat ongeveer een miljoen huishoudens die huursubsidie ontvangen, per 1 juli 2004 een hogere eigen bijdrage zouden moeten betalen van 12 euro, oplopend tot 18 euro per maand in de komende jaren. De behandeling van dit wetsvoorstel had niet de normale procedure doorlopen. In eerste instantie had deze Kamer besloten om de behandeling van het wetsvoorstel na het zomerreces te doen plaatsvinden, maar de meerderheid van de Kamer besloot alsnog tot behandeling op korte termijn over te gaan, nadat de minister in een brief aan deze Kamer meldde dat, als de behandeling niet voor 1 juli zou zijn afgerond, het ministerie voor het komende begrotingsjaar zou kampen met een tekort van circa 150 mln euro en dat daardoor de verhoging van de eigen bijdrage in 2005 zou kunnen oplopen tot 27 euro per maand.

Woordvoerders van alle fracties hebben tijdens de behandeling ernstige kritiek geuit op de gang van zaken, een behandeling die vervolgens een ritueel karakter kreeg. De vele vragen die bij verschillende woordvoerders leefden over de noodzaak van een zo ingrijpende maatregel en de gevolgen voor de koopkracht van ruim een miljoen huishoudens, werden voornamelijk beantwoord met een verwijzing naar het Hoofdlijnenakkoord en de begroting van ministerie van VROM voor 2004, terwijl inmiddels uit cijfers van het Nibud was gebleken dat juist de koopkracht van deze groep meer achteruit was gegaan dan aangenomen werd bij de vaststelling van zowel Hoofdlijnenakkoord als de begroting van 2004. Er was derhalve alle reden om daar expliciet bij stil te staan.

Alle woordvoerders spraken niet alleen hun ongenoegen uit over de gevolgde procedure, maar ook hun zorgen over de gevolgen voor de inkomensontwikkeling van deze financieel kwetsbare groepen. Ik citeer de heer Pastoor: "Onze fractievoorzitter sprak bij de algemene beschouwingen in oktober 2003 reeds zijn zorgen uit over de negatieve koopkrachtontwikkeling van huishoudens van gehandicapten, chronisch zieken en ouderen op het laagste inkomensniveau ten gevolge van de bezuinigingsmaatregelen. Hij memoreerde daarbij ook letterlijk aan de gevolgen van het nu aan de orde zijnde wetsvoorstel, die toen nog niet waren meegenomen in de

koopkrachtontwikkeling". De heer Pastoor merkte voorts op: "Als zou blijken dat de lastenverhoging nog verder doorzet en bepaalde grenzen worden overschreden, moeten er nadere compensatiemaatregelen worden getroffen". De heer Schouw merkte eveneens op dat de consequenties voor de inkomenseffecten voor zijn fractie van groot belang zijn en vroeg: "Wat is de inzet van het kabinet op dit punt? Ik geef alleen hier het signaal af dat de maat, wat onze fractie betreft, een beetje vol begint te raken voor de groep waar het over gaat".

Uit de beantwoording door de minister, zowel in deze Kamer als bij de begrotingsbehandeling van haar ministerie in beide Kamers kan opgemaakt worden dat de minister de zorg over de inkomenseffecten voor deze groep deelt.

Haar antwoord komt er vrij vertaald op neer: hier sta ik, ik kan niet anders. Ik heb het hoofdlijnenakkoord ondertekend en daarin is afgesproken dat ook VROM moet bezuinigen en helaas bestaat het merendeel van mijn begroting uit bijdragen aan huursubsidie. Daarom kan het helaas niet anders dan dat ik daarop moet bezuinigen, maar ook ik ben zeer begaan juist met deze inkomensgroepen in de samenleving. Het instrument van de huursubsidie is en blijft voor mij een van de kernopgaven van het rijksbeleid. Voorzitter. Het wetsvoorstel werd bij meerderheid aangenomen. Ongeveer tien dagen later werd bekend dat maar liefst een vijfde van een nieuw pakket aan bezuinigingsmaatregelen van 750 mln euro gedekt zou worden door een geprognosticeerde meevaller voor de komende jaren van 150 mln euro op de huursubsidie.

Ik hoop dat de minister zich kan voorstellen dat het wrang is om dit bericht te lezen in het licht van de door alle woordvoerders ervaren onzorgvuldige behandeling van deze wet en de eveneens door alle woordvoerders gedeelde zorg over de negatieve inkomenseffecten van meer dan één miljoen huishoudens. Het wordt ook steeds duidelijker dat die huishoudens in toenemende mate moeite hebben om rond te komen. De schuldenproblematiek neemt toe, zo wordt signaleerd. Vandaag stonden cijfers van het CBS in de krant dat er in het eerste halfjaar van 2005 30% meer schuldsaneringen zijn uitgesproken dan in een vergelijkbare periode in 2003. Het is niet alleen wrang voor één miljoen huishoudens; het werpt ook een merkwaardig licht op de gehanteerde argumenten van de minister om in deze Kamer voor 1 juli tot besluitvorming te komen.

Daarover hebben de heer Van der Lans en ik in deze Kamer en de heer Depla in de Tweede Kamer vragen gesteld. De beantwoording van deze vragen hebben onze verbazing en zorg niet weggenomen, maar eerder vergroot. De huursubsidie kan dan wel een kernopgave van het rijksbeleid zijn, maar blijkbaar betekent dat niet dat alles wat mogelijk is geprobeerd wordt om deze omvangrijke groep huishoudens niet nog verder achteruit te laten gaan in inkomen. De vraag is dan ook of deze Kamer tot dezelfde besluitvorming was gekomen wanneer de gegevens over de verwachte meevaller door te kiezen voor een andere inflatiesystematiek bekend waren geweest op het moment van behandeling van dit wetsvoorstel. De informatie daarover had daarom ter beschikking moeten zijn van de Eerste Kamer, opdat deze onderdeel van de

belangenafweging had kunnen uitmaken om tot behandeling in juni dan wel september over te gaan.

De fracties van GroenLinks en de PvdA maken zich zorgen over de gang van zaken, zowel procedureel als inhoudelijk. Waarom zijn onze zorgen na de beantwoording van de minister eerder vergroot dan verkleind? Dat komt omdat de minister in haar beantwoording aangeeft dat zij geen enkele relatie legt tussen de verminderde uitgaven voor de huursubsidie door een voorgenomen veranderende berekeningsmethodiek rond de inflatie en de bezuinigingstaakstelling voor het departement van VROM die in belangrijke mate neerdalen op de huursubsidieontvangers. Wat staat de huursubsidieontvangers in dit land de komende jaren te wachten wanneer meevallers in de huursubsidie niet ogenblikkelijk ingezet worden om de pijn van de negatieve inkomenseffecten enigszins te verzachten?

Om deze reden hebben de fracties van GroenLinks en de PvdA in de personen van de heer Van der Lans en mij verzocht om de minister te mogen interpellieren. Wij kennen in deze Kamer geen vragenuur. Anders had dat ook tot de mogelijkheden behoord. De vragen maken deel uit van de Handelingen. De vragen zijn ook bij alle collega's bekend. Wij wachten dan ook met belangstelling de antwoorden van de minister af en hopen dat zij deze interpellatie niet alleen zal beschouwen als kritiek op haar beleid, maar ook als een steun in de rug om tot het uiterste te gaan in de onderhandelingen in het kabinet en vooral met de minister van Financiën om de bezuinigingstaakstelling te verminderen die onzes inziens onevenredig zwaar is neergedaald op het ministerie van VROM en daardoor meer dan één miljoen huishoudens treft die weinig financiële reserves hebben.

*N

Minister **Dekker**: Mevrouw de voorzitter. De laatste woorden van mevrouw Meindersma doen mij zeer deugd. Zij heeft niet alleen haar zorgen uitgesproken over de wijze waarop de behandeling tot nu toe heeft plaatsgevonden en over de gevolgen voor de ontvangers van individuele huursubsidie, maar zij heeft ook gezegd dat ik dit als een steun in de rug mag beschouwen bij de onderhandelingen over de bezuinigingen. Dit heb ik goed verstaan. Ik zal dit interpellatiedebat ook in die geest beschouwen.

Op 29 juni jongstleden hebben wij in deze zaal gesproken over de bezuiniging op de huursubsidie in de komende periode, dat wil zeggen vanaf 2004 en verder. Ik heb toen gezegd dat ik van mening was dat de gang van zaken strikter en zorgvuldiger had kunnen zijn. Ik heb dit meermalen gezegd en ik wil dit nogmaals onderstrepen.

Blijft over de vraag hoe het mogelijk is dat er enerzijds een korting op de huursubsidie wordt ingesteld in een reeks die oploopt van de taakstelling in 2004 tot 2008 en dat er daarnaast wordt gesproken over een meevaller op de huursubsidie. Ik wil beide zaken nadrukkelijk uit elkaar halen.

De eerste is het gevolg van de taakstelling uit het Hoofdlijnenakkoord die ik met pijn in het hart moet uitvoeren. De tweede is het gevolg van het voorgenomen huurbeleid. Ik heb in twee brieven aan de Tweede Kamer

de richting van dit beleid geschetst. Ik heb daarin geschreven dat ik in de methode voor de berekening van de huurprijzen wil uitgaan van een ander inflatiepercentage. Ik wil niet uitgaan van hetgeen de commissie-Vermeulen heeft aangegeven, namelijk een vijfjaars gemiddelde, maar van een eenjarige inflatie, dat wil zeggen de berekeningsmethode T-1. Ik werk nu aan de afronding van de onderhandelingen met vertegenwoordigers van huurders- en verhuurderorganisaties om te komen tot een verruiming van het huurbeleid.

Het veranderen van de berekeningsmethode, dat wil zeggen een jaarlijkse gemiddelde inflatie in plaats van de gemiddelde inflatie over vijf jaar, en de berekeningen en aannames die ik daarvoor heb gemaakt, zijn op 4 juni jongstleden onderwerp van gesprek geweest in de ministerraad. Wij hebben in het kabinet afgesproken dat in- en uitverdieneffecten van beleidsintensivering in kaart zouden worden gebracht. Uitgangspunt is en was dat die meevallers ten gunste worden gebracht van het generaal beeld. Dit is een mooie omschrijving van het feit dat de meevallers die wij toen konden voorzien, in ieder geval een bijdrage zouden leveren aan de taakstelling die in de rijksbegroting is opgenomen.

Dit zo zijnde is dit een element van het voorgenomen beleid dat nog niet geheel is afgerond. Het is dus een element van een nieuwe berekeningssystematiek die deel moet uitmaken van hetgeen in de begroting van 2005 tot uiting moet komen. Het lijkt erop dat men daarom veronderstelt dat de ene 150 mln past op de andere.

Aan de ene kant is er de taakstelling voor de huursubsidie in de periode 2004 t/m 2008 en aan de andere kant het inverdieneffect. Het inverdieneffect is een vermindering van de uitgaven voor de huursubsidie als gevolg van de t-1-variant en de percentages die daarbovenop komen. De taakstelling en het inverdieneffect kunnen dus niet één op één op elkaar worden gelegd. Bovendien is de 150 mln van de t-1-variant slechts een berekening en moet dit effect in de loop van de jaren echt zichtbaar worden.

Wij spreken dus over twee argumenten die allebei te maken hebben met de huursubsidie. Het ene argument heeft echter te maken met de taakstelling, waarover wij op 29 juni hebben gesproken, en het andere met het voorgenomen, nog niet vastgestelde huurbeleid. Op dat nieuwe huurbeleid zal een andere berekeningsmethodiek worden toegepast. Ik denk dat het goed is dat ik hierop vooraf even ben ingegaan.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): In de brieven van 4 juni en 22 juni wordt het voornemen aangekondigd om over te stappen van een inflatiegemiddelde over een periode van 5 jaar naar een inflatiepercentage dat is gebaseerd op het laatste jaar. U noemt in deze brieven echter niet het bedrag dat hiermee gemoeid is. Dat heeft ons allen achteraf verbaasd, want naar ons idee had de plicht om de Kamer volledig te informeren u ertoe moeten brengen om in de brief van 4 juni een schatting van dit bedrag te geven. Waarom heeft u dat niet gedaan?

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Minister **Dekker**: Het inflatiepercentage wordt pas bekend op het moment dat de koningin dit percentage naar buiten brengt. Dat is op 2 juli gebeurd en niet eerder. Het voorstel om het percentage vast te stellen is in de ministerraad van 9 juli aan de orde geweest. Ik kon hierover dus geen definitieve uitspraken doen, maar hoogstens een berekening geven.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Dat is een formeel antwoord. Ik vroeg u overigens niet om een exacte berekening. Een en ander neemt niet weg dat u de Kamer op z'n minst een schatting had moeten doen toekomen. U weet immers net als wij dat in de onderhandelingen in het kabinet over dit bedrag wel degelijk uitgegaan wordt van een inflatiepercentage. Iedereen weet op dat moment wat het verwachte inflatiepercentage is. Met die slag om de arm had u de Kamer gewoon kunnen informeren. U geeft nu een formeel antwoord waarin u verwijst naar de deadline van 2 juli. Dat is echter wel drie dagen na 29 juni.

Minister **Dekker**: Dat is waar. Een en ander neemt echter niet weg dat het totale bedrag pas gegeven kan worden als het inflatiecijfer bekend is. Natuurlijk is men in eerdere besprekingen uitgegaan van aannames, maar tijdens die besprekingen gaan er dan ook geen vaste bedragen over tafel. Men spreekt dan immers over een berekening op basis van de verwachte inflatie en de aannames voor de huurprijzen. Die zijn aan de orde gekomen in de besprekingen met de minister van Financiën. In de ministerraad van 4 juni is vooral gesproken over het principe van de inverdien- en uitverdieneffecten.

Voorzitter. Ik vind het spijtig dat er verwarring is ontstaan en dat de indruk wordt gewekt dat de Kamer niet volledig is geïnformeerd. Zodra dat mogelijk was, is alle informatie over de bezuinigingen en de taakstelling voor de huursubsidie naar de Eerste Kamer gestuurd. Ik ben nog steeds erkentelijk voor het feit dat het voor 1 juli kon worden behandeld. Ik heb dat toen gezegd en wil dat nu graag herhalen.

Wij spreken over voornemens voor het huurbeleid, want de onderhandelingen worden op dit moment afgerond. Als die zijn afgerond, kan het totale plaatje in beeld worden gebracht.

Wat ik er nu van kan zien, is dat het door de andere berekeningswijze van het jaarlijkse inflatiecijfer in ieder geval mogelijk lijkt dat dit cijfer in de eerste twee jaar van het nieuwe huurbeleid voor de huursubsidiegerechtigden gunstiger is dan het vijfjaarlijkse gemiddelde. Dat zeg ik in het algemeen.

Wat betreft het precieze antwoord heb ik al aangegeven dat op 4 juni in de ministerraad de brief over het huurbeleid is behandeld. De ministerraad heeft ingestemd met de brief, maar hij heeft daarbij onmiddellijk de aantekening gemaakt van het in- en uitverdieneffect en de eventuele meevallers. Dat betekent dat er minder uitgaven zijn voor de huursubsidie en dat de uitgaven niet één op één kunnen worden overgezet. De taakstelling wordt verminderd en vervolgens treden in het nieuwe huurbeleid nog effecten op door een ander inflatiecijfer.

Ik heb al gesproken over de gebeurtenissen van 4 juni. Ook heb ik al gesproken over de bezuinigingsopgaven die het kabinet heeft. Dit is daarvan

een aandeel geweest. In de begrotingsbehandeling waarin dit soort zaken voor een nieuw, voorgenomen beleid in 2005 worden meegenomen, zal dit onderwerp ongetwijfeld opnieuw een centrale plaats innemen. Het is bovendien een van de kernactiviteiten van mijn beleid, in het kader van meer beweging op de woningmarkt, verruiming van het huurbeleid met een andere basis, de insteek op de herstructurering en ondersteuning, en het aanjagen van de nieuwbouwproductie. Dat hele complex is ingewikkeld, maar ik probeer juist beweging op de woningmarkt te maken. Het exacte financiële effect van het nieuwe huurbeleid kan dus pas worden vastgesteld als niet alleen het uitgangspunt van het inflatiecijfer bekend is, maar ook de reeksen voor de komende vijf jaar. Het kan bovendien pas worden vastgesteld als het geregleerde, geliberaliseerde deel heel duidelijk met partijen is afgesproken en ik dat aan de Tweede Kamer heb aangeboden.

Over de invulling van de taakstelling had ik het, naar ik meen, al gehad. Over de modernisering van het huurbeleid zeg ik nogmaals dat de financiële effecten pas zichtbaar kunnen zijn als de afspraken met partijen zijn gemaakt. Dat wordt op dit moment gedaan. Daarnaast moet ik het eerst hebben kunnen laten doorrekenen door een onderzoeksbureau en laten valideren door het Centraal Planbureau.

Dat is mijn eerste reactie op de vragen van mevrouw Meindertsma. Ik hoop hiermee nog eens te hebben aangegeven dat het ene de taakstelling is vanaf 2004 en dat het andere het uitgangspunt van éénjarige inflatie is, evenals de effecten van een nieuw huurbeleid, waarvan ik de totale uitwerking nog aan de Tweede Kamer moet aanbieden. Ik hoop daarover nog later te kunnen spreken in deze Kamer.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Ik wil één punt nog verhelderd krijgen. Zegt de minister nu dat de wedstrijd inzake de 150 mln al is gelopen? Is het geen punt van overleg meer met het parlement? Gaat wat uit de herwaardering van de berekening als inverdieneffect kan worden meegenomen, sowieso naar de rekening van de heer Zalm? Of is het nog onderdeel van parlementaire besluitvorming? In dat geval zal de minister met dit onderwerp nog naar het parlement komen.

Minister **Dekker**: Ik zal het nieuwe huurbeleid uiteraard aanbieden aan het parlement. Daarin vindt men niet alleen de berekeningsmethoden, maar ook de effecten die ze opleveren. Dat is uiteraard onderdeel van behandeling in het parlement.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor haar reactie. Dan is het woord aan de Kamer, in eerste instantie natuurlijk aan de interpellanten.

**

*N

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de minister voor haar beantwoording, al heb ik niet de indruk dat zij systematisch alle vragen heeft afgewerkt. De grote kwestie is wel aan de orde geweest. Het antwoord

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

van de minister komt op het volgende neer. De nieuwe berekeningssystematiek staat los van de wijziging van de Huursubsidiewet, de verhoging van de eigen bijdrage zoals wij daartoe onder grote druk op 29 juni hier besloten hebben. Er is geen verband. Ik blijf dat een merkwaardige stelling vinden en ik vrees ook dat zij, als wij er langer over doorpraten, niet vol te houden is.

Het gaat om gelden die uit één pot stammen, de pot huursubsidie. Alleen daardoor heeft het dus al alles met elkaar te maken. Geld uit die pot kun je op verschillende manieren uitgeven. Je kunt het aan minister Zalm geven of je kunt het aan de huurders geven, dat is naar mijn mening uiteindelijk een politieke keuze. De minister geeft het geld aan de minister van Financiën en dat mag, maar kom dan niet met het verhaal dat het allemaal los van elkaar staat. Zeg expliciet: dat heeft er alles mee te maken en die keuze maak ik. Als alles immers los van elkaar staat, dan had de minister de omvang van haar meevaller in juni openbaar moeten en kunnen maken. Maar zij was kennelijk bevreesd dat er mensen in de samenleving of hier in de Kamer zijn die er een verband tussen zouden kunnen leggen en heeft daarom besloten, het zelfs niet bij benadering bekend te maken. Juist die geheimzinnigheid toont naar mijn mening aan dat de minister zelf het verband ook legt, maar dat zij het beter vond dat anderen dat niet zouden zien.

Als ik de feiten reconstrueer, ziet het er als volgt uit. Er is een brief uitgegaan die op 4 juni gedateerd was. Daarin was naar mijn mening de knoop al doorgehakt. Er was al besloten tot een andere berekeningssystematiek en er was al bekend hoeveel dat bij benadering zou opleveren. Mensen die daarover gaan hebben mij immers verteld dat die berekening niet zo moeilijk is, al wordt het bewust schimmig gehouden. Je hebt een andere parameter, namelijk een lager inflatiepercentage. Die parameter kun je invoeren in de berekeningen en dan duurt het niet heel erg lang, zelfs niet op de computers van het ministerie van VROM, voordat de uitkomst er ligt die je bij benadering zou kunnen bekendmaken. Echter, de minister heeft toen wijselijk besloten om dat nog niet te doen. Wel is het in de maand juli al uitgebreid ingebracht in het kabinetsberaad over meer bezuinigen. Ondertussen werd de Kamer onder druk gezet dat er ernstige problemen zouden ontstaan als zij de wijziging van de Huursubsidiewet niet zou behandelen. In die context kwam het niet goed uit om berichten over meevallers op dezelfde begrotingspost bekend te maken. Het is een beetje navrant om te moeten constateren dat de Kamer tot een andere beoordeling van de wet was gekomen als deze informatie hier op tafel had gelegen. Toen de Kamer had besloten, druppelde het nieuws naar buiten. De buit was binnen en de Kamer was bedrogen.

Voorzitter. Ik wil hierover een motie indienen.

*M

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over de financiële gevolgen van de introductie van een nieuwe berekeningssystematiek van de huursubsidie-uitgaven, waardoor deze de komende jaren 150 miljoen euro lager uitvallen dan was voorzien;

overwegende dat de Kamer bij de behandeling van het wetsvoorstel "Wijziging van de Huursubsidiewet (verhoging van het gedeelte van de rekenuur dat voor rekening van de huurder blijft)" (29463) onwetend is gebleven van de hoogte van dit bedrag;

overwegende dat het van zorgvuldigheid had getuigd als de minister de Kamer daarvan in kennis had gesteld;

overwegende dat de huursubsidie een effectief subsidie-instrument is voor mensen met een laag inkomen;

overwegende dat verhoging van de eigen bijdrage de koopkracht van mensen met een minimaal inkomen scherp onder druk zet;

spreekt als haar mening uit dat het onwenselijk is als deze financiële middelen worden onttrokken aan de toekomstige uitgaven voor de huursubsidie, zolang het parlement zich daarover niet heeft uitgesproken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de Leden Van der Lans, Meindertsma, Van Raak, Van den Berg en Thissen.

Zij krijgt nr. stuknummer (EK-A).

*N

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister voor haar antwoorden en ik ben blij dat zij onze interpellatie niet uitsluitend als kritiek ervaart, maar ook als steun bij de onderhandelingen die zij nog in het kabinet moet voeren, vooral met de minister van Financiën. Ik dring er bij de minister op aan, toch nog eens wat meer na te denken zodra er in een hoofdlijnenakkoord een bezuinigingstaakstelling wordt opgenomen. Als je op je departement op welke onderdelen dan ook inverdieneffecten kunt verwachten, dan kun je die toch niet buiten de bezuinigingstaakstelling houden? Ik begrijp heel goed dat je die inverdieneffecten lang niet in alle gevallen voor 100% mag inboeken; dit zal alles te maken hebben met een politieke discussie, maar je kunt toch niet aan de ene kant verdienen en aan de andere kant bezuinigen zonder dat je die twee met elkaar in verband brengt? Ik raad de minister aan om te bekijken of zij deze twee in de onderhandelingen niet wat meer kan koppelen.

*N

De heer **Van Raak** (SP): Voorzitter. Soms denk ik dat het maar goed is dat wij er zijn. Het is niet altijd even gemakkelijk om uit te leggen wat nu precies het nut van de Eerste Kamer is, maar de gemankeerde behandeling van de Wijziging van de Huursubsidiewet in juni jongstleden toont aan dat in ieder geval dit kabinet niet zonder een kritische Senaat kan. Vooral de verhoging van de basishuur per maand was voor een groot deel van deze Kamer een punt van grote zorg. De regeling moest snel worden ingevoerd, anders zou er een groot tekort ontstaan

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

en zou, zo dreigde de minister, de eigen bijdrage van huurders nog verder moeten oplopen. Het spijt mij zeer dat het debat onder zo'n hoge tijdsdruk is verlopen, want die was in ieder geval voor mij te groot om mij voldoende te kunnen voorbereiden.

De minister verzekerde ons dat zij niets kon doen aan de aftrek van hypotheekrente. Daarover waren nu eenmaal afspraken gemaakt in het regeerakkoord met CDA en D66; bezuinigen kon naar haar opvatting slechts op de huishoudens met overwegend lage inkomens, de ontvangers van huursubsidie. Mijn fractie kan zich maar moeilijk voorstellen dat leden van D66 en van het CDA en de minister om principiële redenen zouden kiezen voor bezuiniging op de huursubsidie voor gezinnen aan de onderkant ten voordele van het behoud van de subsidies voor huishoudens aan de bovenkant. Ik kan me gewoon niet voorstellen dat dit een principiële of ideologische kwestie zou zijn. Het gaat voor de ontvangers van huursubsidie jaarlijks om een fors bedrag, dat net het verschil kan maken tussen wel en niet uitkomen met het geld. Mevrouw Meindertsma merkte al heel terecht op dat het aantal gezinnen met schulden in de afgelopen jaren sterk is toegenomen.

Daarom verbaast het mij zo dat de minister niet bereid is om gebruik te maken van de financiële ruimte die zij wél heeft. En wat mij nog meer verbaast, is dat zij in juni de mogelijkheden op dit punt niet in alle openheid aan de Kamer heeft voorgelegd. Zij heeft de Kamer niet op de hoogte gesteld van een mogelijke meevaller als gevolg van een gewijzigde berekeningssystematiek. Zij stelt dat het hierbij eigenlijk helemaal niet om een meevaller gaat, maar mijn fractie kan het toch niet anders zien dan dat er geld vrijgekomen is. De heer Van der Lans zei heel terecht dat beide geldstromen uit één pot komen en dat dit bij het debat over de Wijziging van de Huursubsidiewet betrokken had moeten worden. De minister stelt ook dat het kabinet al had besloten om de vrijgekomen middelen – het ging dus toch om echt geld – te laten wegstromen naar minister Zalm.

Ook stelt de minister dat het kabinet hiertoe had besloten, omdat het ervan uitging dat de gewijzigde Huursubsidiewet voor 1 juli in deze Kamer zal worden opgenomen. Ik weet niet hoe het zit met de leden van het CDA en D66, maar ik voel mij als Kamerlid toch wat in mijn hemd gezet. Het kabinet handelt als ware het dat wetten hier in dit huis al zijn aangenomen, voordat we daarover überhaupt hebben gesproken! Veranderingen in de berekening van financiële effecten die onlosmakelijk met een voorstel zijn verbonden, worden ons onthouden. Ondertussen stopt het kabinet deze gelden, zonder dat we er enig zicht op hebben, in de schatkist.

Ik dank GroenLinks en de Partij van de Arbeid voor het aanvragen van deze interpellatie, en wil van de gelegenheid gebruik maken om de minister nog een tweetal specifieke vragen te stellen. Is zij het met mij eens dat een bewindspersoon zich controleerbaar moet opstellen? Betekent dit ook dat zij informatie die voor de Kamer relevant kan worden geacht, te allen tijde aan die Kamer bekend moet maken? Is zij met ons van mening dat de gewijzigde berekeningssystematiek relevant was voor het debat over de wijziging van de Huursubsidiewet? Is de minister het met ons eens dat zoveel als mogelijk moet

worden voorkomen dat mensen met een laag inkomen subsidies voor mensen met een zeer hoog inkomen moeten financieren en dat daarom, nu hoe dan ook geld is vrijgekomen, de per juli doorgevoerde verhoging van de basishuur ongedaan moet worden gemaakt? Als de minister hierop snel ja zegt, liefst voor de behandeling van de begroting, kan zij als hulpsinterklaas de komende maand nog erg veel huishoudens verblijden. Dat zou erg mooi zijn, of niet soms?

De komende tijd wordt deze Kamer weer overvoerd met wetten die volgens de regering allemaal voor het eind van het jaar moeten worden goedgekeurd. We zullen zien dat de Kamer wederom onder grote druk wordt gezet, en wij in sommige gevallen opnieuw aan een serieuze behandeling niet zullen toekomen. Graag wil ik mijn collega's daarom hier voorhouden: fouten gemaakt in het verleden zijn geen voorbeeld voor de toekomst!

*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Ik spreek namens SGP en ChristenUnie.

Om voor mijzelf de knoop wat te ontwarren, heb ik nog even teruggegrepen op het verleden, wat wij als fracties wel vaker doen. Er was een afspraak met minister en veld over het huurbeleid: in 2004 maximaal 3,4% huurstijging. Toen kwamen we tot de ontdekking, met name aan de overzijde, dat de lonen op de nullijn zaten. Daarover ontstond commotie: kun je dan dat huurbeleid zodanig omhoog stuwen, zonder problemen voor de laagste inkomens? Toen is er een afspraak gemaakt: 2,2%, als ik het goed heb. Daarop heeft het veld, vooral verhuurders, een deal gemaakt met de minister: wij zullen eenmalig een bepaald bedrag beschikbaar stellen, waarmee het nog een beetje meevalt. Wij waren niet op de hoogte. Waren die verhuurders en de Woonbond daarvan op de hoogte? Zo ja, dan zou de minister nu niet zeggen dat zij blijvend moeten bijbetalen.

Ik kom nog even terug op de brief van 4 juni. Daarin staat onder andere: "In de huidige raming van de huursubsidie is uitgegaan van de vijfjaarlijkse gemiddelde inflatie, zoals in de afgelopen jaren is gehanteerd. Het inflatieverloop is een autonome factor, dat wil zeggen dat op voorhand niet met zekerheid te zeggen is dat er een inverdieneffect zal optreden. Gezien de huidige ontwikkeling van de inflatie zijn in de eerste jaren inverdieneffecten te verwachten, die in mindering worden gebracht op de taakstelling." Daar zit voor ons een heel stuk pijn, wat door anderen is verwoord. Ik sluit mij daarbij aan, omdat ik kort moet zijn van de voorzitter. Hoe groot is overigens het inverdieneffect ten gevolge van de inflatiewisseling op dit moment becijferd in de eigen meerjarenbegroting van de minister? Wij willen dat graag weten omdat wij dan wat gericht naar het begrotingsdebat kunnen toelevens en wij nu afwegingen kunnen maken.

In dezelfde brief stelt de minister dat de verhuurders de resterende taakstelling voor hun rekening kunnen nemen -- ik begrijp nu dat er binnenkort overleg over is -- inclusief de extra stijging van de huursubsidie als gevolg van ruimer huurbeleid. Hoe ziet de minister dat nu? Weten de partners aan de andere kant van de tafel dat die

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

inverdieneffecten al door de heer Zalm in de schatkist zijn gestopt? De motie gaat erover of dat eigenlijk niet eerst het parlement moet passeren. Wij denken van wel. De minister moet niet alleen naar de Kamer maar ook naar het veld transparant zijn om geen misverstanden te laten ontstaan. Ik merk in corporatieland dat er op dit moment een groot stuk onzekerheid aan het ontstaan is, in de zin dat men zich daar afvraagt of men blijvend de subsidiegever zal zijn voor de huurders ten aanzien van een huursubsidie die door de rijksoverheid wordt afgeroomd. Is dat nu een taak voor corporaties?

Mijn laatste vraag is welk bedrag de minister verwacht als bijdrage van de verhuurders aan de taakstelling van ongeveer 1 mld euro.

De heer **Pastoor** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Aanvankelijk hadden wij eigenlijk geen behoefte om ons te mengen in de discussie tussen de leden van onze Kamer die de interpellatie hebben aangevraagd en de minister. Eigenlijk geeft het debat tot nu toe daar ook nauwelijks aanleiding toe.

De discussie cirkelt om het bedrag dat tengevolge van een boekhoudkundige systeemwijziging in het huurbeleid als niet uit te geven beschikbaar kwam of zal komen. Er is geen sprake van een meevaller, zoals de vragenstellers zowel in hun oorspronkelijke Kamervragen als in hun interpellatievragen formuleren. Wat is er dan wel aan de hand? Wat betreft het huurbeleid wordt de tot nu toe gehanteerde rekenmethodiek van vijfjaargemiddelde inflatie losgelaten en wordt de inflatie van het voorafgaande jaar gehanteerd. Dat levert geld op, omdat lagere huren per definitie minder huursubsidiegeld vragen. Dat geld is of zal naar de schatkist teruggehaald worden. Daar kunnen wij instemmen.

De heer **Van Raak** (SP): De heer Pastoor heeft het over niet uitgeefbaar geld. Hoe ziet dat geld er uit als het wel naar de schatkist gaat?

De heer **Pastoor** (CDA): Dat is geld dat in het kader van de huursubsidie niet uit te geven is omdat het niet beschikbaar is, aangezien het via een bepaalde rekenmethode weggehaald is van het bedrag waar het zat.

De heer **Van Raak** (SP): Maar het kan wel naar de schatkist. Hoe kan dat dan? Wat gebeurt er dan met de schatkist? Blijft die gelijk of wordt het tekort minder? Als het tekort minder wordt, betekent het dat wij toch met echt geld te maken hebben.

De heer **Pastoor** (CDA): Dat betekent dat het niet onder de huursubsidiemiddelen valt maar onder de algemene middelen.

De heer **Van Raak** (SP): Maar dan is het toch echt geld?

De heer **Pastoor** (CDA): Ja natuurlijk.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Ik heb de begroting voor 2005 van VROM hier voor mij. De meerjarenbegroting loopt door tot en met 2008. Onder de post

inverdieneffecten huurbeleid staan een aantal bedragen genoemd, te weten achtereenvolgens 20 mln euro, 40 mln euro, 40 mln euro, 50 mln euro en 150 mln euro. Dus hoe bedoelt u?

De heer **Pastoor** (CDA): Zoals ik gezegd heb. Ook na het antwoord van de minister over de informatieverstrekking blijven wij van oordeel dat het de minister aan te rekenen is dat zij geen volledige openheid heeft betracht over de hoogte van het bedrag bij benadering. Ik noem het bewust "het bedrag bij benadering" omdat de minister dat in haar antwoord ook zo heeft genoemd. Hetzelfde geldt voor het benutten van de toekomstige geldstroom. Daarbij moet overigens worden aangetekend dat de rijksbegrotingsystematiek in zich draagt dat geld dat bij ministeries niet wordt besteed per definitie en zonder tussenkomst van het parlement terugvloeit naar de schatkist.

Ook al was onze fractie op 28 juni van dit jaar exact op de hoogte geweest van het vrijgespeelde bedrag, dan nog zou dat voor haar geen aanleiding zijn geweest om niet in te stemmen met het toen voorliggende wetsvoorstel.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Stel dat de fractie van het CDA op de hoogte was geweest van het bedrag dat nu wordt genoemd en dat wij hier voor de keuze hadden gestaan om deze wet in ons eigen tempo te behandelen of onder druk van het ministerie op 29 juni te behandelen, hoe zou de fractie van het CDA dan besloten hebben? Dat is toch een interessante vraag voor de analen.

De heer **Pastoor** (CDA): Ook dan zou mijn fractie het gegeven dat mensen twaalf tot achttien euro minder huursubsidie krijgen, hebben afgewogen tegen hetgeen in het hoofdlijnenakkoord is geformuleerd en vervolgens hebben gekozen voor het hoofdlijnenakkoord.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Ik vroeg of de fractie van het CDA dan ook akkoord was gegaan met een versnelde behandeling. Ik vroeg niet of zij akkoord zou gaan met het hoofdlijnenakkoord, want dat weet ik inmiddels wel. Het hoofdpijnenakkoord. Was de CDA-fractie dan desalniettemin akkoord gegaan met de snellere behandeling?

De heer **Pastoor** (CDA): Ja.

*N

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Op 29 juni zijn wij met de rug tegen de muur akkoord gegaan met de wijziging van de Huursubsidiewet. Wij vonden dat geen nette of fatsoenlijke voorbereiding. Door de regering werd echter gezegd dat 1 juli de deadline was; anders zouden wij 150 mln armer zijn.

Door oplettend spuurwerk van een aantal collega's konden zij ons erop attent maken dat begin juli op de huursubsidie een inverdieneffect aan de horizon zou verschijnen van ongeveer 150 mln als gevolg van de verandering van de systematiek. In dit debat staat voor onze fractie dan ook de vraag centraal of de minister die

informatie niet op 29 juni actiever aan deze Kamer had kunnen melden. Dan hadden wij die informatie bij onze besluitvorming kunnen betrekken. Nogmaals, wij stonden met de rug tegen de muur.

Nu zegt de minister daarover drie dingen. 1. In het dossier huursubsidie zit eigenlijk een schot. Enerzijds hebben wij te maken met de taakstelling en anderzijds hebben wij te maken met een vernieuwing. Ik sprak met deze Kamer over de taakstelling en niet over de vernieuwing. 2. Ik wist eigenlijk geen bedrag te noemen. 3. Het dossier was nog niet afgekaart en wat moet de Kamer met een nog niet afgekaart dossier?

Op deze argumenten van de minister wil ik wel een reactie geven. Ik vind het zinledig om een schot aan te brengen in het dossier huursubsidie. Het is een belangrijk dossier. Het schot is een kunstmatig onderscheid tussen enerzijds de taakstelling en anderzijds de vernieuwing. Het gaat om echt geld. Dat schot vind ik niet echt dienstbaar. Het lijkt mij dat de minister niet kon weten dat er exact 150 mln aan kwam, maar het is geen klein bedrag. Zij had toch een bedrag bij benadering kunnen noemen. Naar de opvatting van mijn fractie is het in elk geval een politiek relevant gegeven dat er iets aan kwam. Ik ben mij goed bewust van het feit dat het dossier nog niet was afgekaart, maar het is wel een politiek relevant gegeven. Ik had het dus graag willen weten.

Had dat geleid tot een andere afweging van onze fractie? Dat weet ik niet en daar kan ik op dit moment niet op ingaan, want ik had die gegevens niet.

Als ik terugga naar mijn centrale vraag voor dit debat -- had de minister ons op 29 juni wat actiever moeten informeren over dit feit? -- is het antwoord van mijn fractie dus onomwonden "ja". Wij hadden liever gehad dat de minister ons op dit dossier tijdiger en vollediger had geïnformeerd.

*N

De heer **Van den Oosten** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Toen wij op 29 juni in deze Kamer spraken over de wijziging van de Huursubsidiewet, werd de inhoud overschaduwd door de gevolgde procedure en de gevolgen van niet tijdige aanvaarding van dat wetsvoorstel. Als ik het toch even over de inhoud mag hebben -- anderen hebben dat vanmiddag ook gedaan -- dan is het goed om net als toen te zeggen dat de afspraken over de verlaging van de huursubsidie in het kader van het ruimere perspectief van verlaging van de overheidsuitgaven, met alle financiële en voordelige economische gevolgen van dien, bekend waren uit het Hoofdlijnenakkoord. Wat mij trof, was dat de heer Van Raak, toen hij het had over dat akkoord, steeds over D66 en het CDA sprak, maar dan moet ik toch zeggen dat de heer Van Raak de Kamer vanmiddag onvolledig heeft geïnformeerd. Hij vergat immers de VVD. Dat vind ik toch eigenlijk een ernstig feit.

Daarnaast wijs ik erop dat in de aangenomen begroting van VROM de bedragen waarover het gaat bij het ophogen van de eigen bijdrage voor de huursubsidie, gedetailleerd worden vermeld.

De heer **Van Raak** (SP): Ik wil de heer Van den Oosten alsnog volledig informeren, want ik wil deze Kamer natuurlijk altijd volledig informeren. Ik ben een optimistisch mens, maar in dit dossier heb ik de hoop opgegeven dat ik met de VVD ooit tot overeenstemming zou kunnen komen. Helaas heb ik daarom besloten om de VVD in dit dossier maar niet meer te noemen.

De heer **Van den Oosten** (VVD): Dat betreurt ik, omdat wij daar toch een wat bredere kijk op hebben. Ik heb vanmiddag ook weer van mevrouw Meindertsma gehoord dat het belangrijk is om de effecten voor de lagere inkomens van de verhoging van die eigen bijdrage -- lees: bezuinigingen op de huursubsidie -- zorgvuldig in de gaten moeten worden gehouden. De VVD-fractie is het er van harte mee eens dat die effecten zorgvuldig in de gaten moeten worden gehouden, maar wij aarzelen ook niet om te verwijzen naar de brief van het ministerie van SZW van 27 november 2003, waarin de effecten van de maatregelen -- niet alleen van deze maatregelen, maar ook van andere -- op de inkomenspositie en koopkrachtontwikkeling worden aangegeven. Als mevrouw Meindertsma daarnaar kijkt -- ik weet zeker dat zij dat met haar dossierkennis gedaan heeft, maar zij vermeldde dat niet -- komt dit toch in een wat ander daglicht te staan.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Ik moet u helaas teleurstellen, want in de brief van de minister van SZW zijn de inkomenseffecten berekend en staat expliciet dat de eigen bijdrage bij de huursubsidie niet meegerekend is in de inkomenseffecten. Dat is voor ons een van de belangrijkste redenen waarom wij graag wilden dat er een zorgvuldige schriftelijke procedure zou zijn rond de afhandeling van dit wetsvoorstel.

De heer **Van den Oosten** (VVD): Nu lijkt het wel alsof wij twee verschillende brieven lezen. In de stukken die wij toen behandelden over de Huursubsidiewet, wordt die brief genoemd. Daarin wordt zelfs een berekening aangegeven van het effect bij het betalen van een bepaalde huur. Dan blijkt het effect nul te zijn. Bij alles wat daarboven zit, blijkt dit uiteindelijk te leiden tot ...

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): U refereerde aan de brief van de minister van SZW, waarin hij het heeft over de "grosso modo"-inkomenseffecten van het Hoofdlijnenakkoord. Die brief bestaat, maar daarin staat expliciet dat de effecten van de verhoging van de eigen bijdrage bij de huursubsidie niet meegerekend zijn in dat geheel. Het Nibud had inmiddels aangegeven wat de effecten waren. Dat was nou precies de reden waarom wij vroegen om een zorgvuldige behandeling.

De heer **Van den Oosten** (VVD): Ik bied mevrouw Meindertsma aan om het straks te laten zien in het stuk dat wij toen behandelden.

Voorzitter. Vandaag zetten wij in feite de discussie van toen voort. De reden van het interpellatiedebat is redelijk vergelijkbaar. Wij hebben het toen gehad over de inhoud en het feit dat het wetsvoorstel te laat aan de Kamer werd aangeboden. Wij kregen de

notitie van de minister van 8 juni waarin zij aangaf wat de gevolgen zouden zijn van het niet tijdig behandelen van die wet. Vervolgens blijkt bij toeval dat er bijna op hetzelfde ogenblik sprake is van twee bedragen die beide een omvang hebben van 150 mln: de incidentele tegenvaller die zou zijn ontstaan als het wetsvoorstel niet op tijd zou zijn behandeld en de meevaller die werd veroorzaakt door een andere berekening van het inflatiepercentage voor de jaarlijkse huurverhoging. In feite zijn er twee vragen aan de orde. Hadden wij iets met de informatie over dat bedrag kunnen doen als wij die informatie hadden gekregen tijdens het debat op 29 juni? Was er toen voldoende bekend om de Kamer daarover te informeren?

Het bedrag van 150 mln voor de meevaller ontstaat pas na een reeks van jaren. Het begint in 2005 met een bedrag van 20 mln en het eindigt in 2008 met een bedrag van 50 mln. Voor 2005 was dus alleen een bedrag van 20 mln beschikbaar en geen bedrag van 150 mln. Toen dat bedrag bekend was, werd het vervolgens beschikbaar gesteld aan de algemene middelen in het kader van een nieuwe bezuinigingsoperatie en die lijn delen wij. Op de vraag of wij wat hadden kunnen doen met dat bedrag als wij dat op 29 juni hadden geweten, moet ik dus "nee" antwoorden. De tweede vraag was of er informatie is achtergehouden. Het feit is dat de informatie eerst bekend was gemaakt in een brief aan de Tweede Kamer van 4 juni 2004, de brief over het nieuwe huurbeleid, en later in een andere brief over het nieuwe huurbeleid van 22 juni. In beide gevallen is de kwestie van de andere berekening van de inflatie aangekaart. Er werd alleen geen bedrag genoemd, maar wij hebben vanmiddag gehoord hoe dat kwam.

Ik rond af met de vraag of het verstandig was geweest als de minister op 29 juni ruimhartiger was geweest met haar informatie. Dat wil zeggen dat die nieuwe berekeningssystematiek en de voordelen daarvan hier nog eens aan de orde zouden zijn gekomen. Dan had de minister vervolgens kunnen spreken over het beleid dat vervolgens is gevoerd met het bedrag dat overblijft. Wij hadden graag gehad dat dit wel was gebeurd.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): De bezuinigingstaakstellingen en de uitwerkingen daarvan zijn neergelegd in het hoofdlijnenakkoord. Vervolgens is in de verschillende beleidsdossiers sprake van inverdieneffecten. De belangrijkste vraag voor mijn fractie is of die inverdieneffecten afgetrokken mogen worden van de bezuinigingstaakstelling, daar onderdeel van uitmaken, of automatisch naar minister Zalm gaan.

De heer **Van den Oosten** (VVD): Het antwoord heb ik in feite al gegeven toen ik het had over die twee aspecten: het bedrag van 150 mln en de vraag of dat naar de algemene middelen moet. Daar heb ik al "ja" tegen gezegd, vanwege de langetermijneffecten als het gaat om het belang van bezuinigingen en het verder terugdringen van de overheidsuitgaven. Met die lijn waren wij het eens en zijn wij het vandaag nog eens.

Minister **Dekker**: Mevrouw de voorzitter. Ik dank de leden voor de indringendheid waarmee zij dit thema aan de orde

hebben gesteld. Ik heb hier tevens uit afgeleid dat dit een steun kan zijn voor mijn beleid en de zorgvuldigheid waarmee wij trachten dit te formuleren.

Ik blijf een onderscheid maken tussen de taakstelling voor de uitgaven voor huursubsidie en het nieuwe huurbeleid dat nog niet is vastgesteld. U bent over de contouren van het nieuwe huurbeleid -- zij het niet rechtstreeks -- in de brieven van 4 en 20 juni jongstleden aan de Tweede Kamer geïnformeerd.

In bestrijd dat ik de zaken niet bij elkaar weet te brengen in dit dossier over wonen, de huurwoningmarkt, de huursubsidiegerechtigden en het volkshuisvestelijke karakter, zoals mevrouw Meindertsma zegt. Het is veeleer een afwerking van de in het Hoofdlijnenakkoord opgenomen versobering van de uitgaven voor huursubsidie en de vertaalslag in de taakstelling voor de periode 2004-2008 van in totaal 210 mln euro.

Aan de andere kant werk ik hard aan de ontwikkeling van het huurbeleid op korte termijn. In de discussies over de ontwikkeling van het huurbeleid dat zulke grote effecten zal hebben, heb ik niet alleen te maken met de minister van Financiën, maar ook met de ministers van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het principe van inverdieneffecten komt dan ook op tafel. De toepassing van dit principe op deze beleidswijziging voor het huurbeleid op de lange termijn is daarbij ook aan de orde gesteld.

Ik bestrijd dat ik deze Kamer niet zou willen informeren. Integendeel. Ik was bezig met het opruimen van de schotten die zinledig zijn, zoals de heer Schouw dit noemde, dat wil zeggen de afwerking in de wetgeving van de taakstelling voor de huursubsidie, de versobering van de huursubsidie, en anderzijds het ontwikkelen van een nieuw huurbeleid. Ik hoop over dit laatste binnenkort met u van gedachten te kunnen wisselen. Het is natuurlijk ook mijn doelstelling om door het nieuwe huurbeleid de woningbouw meer op gang te krijgen.

Als ik dan kijk naar de zogenaamde inverdieneffecten, moeten wij echt een onderscheid maken tussen het principe en de uitwerking en de berekening die u vervolgens in de begroting voor 2005 heeft aangetroffen. Die begint inderdaad in 2005 met een reeks van 20, 40, 40 naar 50 mln euro. Die berekening is gemaakt op basis van het inflatiepercentage dat in de MEV is aangegeven.

Ik kon voor 29 juni nog geen bedrag noemen, want wij hadden weliswaar grove berekeningen gemaakt, maar de bedragen waren nog niet vastgesteld. U verwacht toch niet dat ik hier met een niet-vastgesteld beleid en een niet-vastgesteld inflatiepercentage met grote overtuiging zou hebben gezegd dat de inverdieneffecten waarschijnlijk wel honderden miljoenen zijn. Ik kan hier toch geen bedrag neerzetten dat niet op de werkelijkheid stoelt. De zogenaamde inverdieneffecten zijn begin juli duidelijk geworden.

Het heeft dus niets met "schotten" te maken. Met uw volle medewerking heb ik op 29 juni de wetgeving voor de huursubsidie afgewerkt. Vervolgens ben ik doorgegaan met de uitwerking van het huurbeleid voor de lange termijn. Ik zal de Kamer daarover nader informeren.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): In macro-economische berekeningen en voorbeschouwingen op de begrotingen wordt gewerkt met een nog niet definitief vastgesteld inflatiepercentage. Kunt u mij echter een jaar noemen waarin dit percentage revolutionair afweek van het uiteindelijk vastgestelde inflatiepercentage? Ik denk dat u dat niet kunt, want die afwijkingen zijn bijna altijd marginaal. U kon dus niets met zekerheid zeggen, maar u kon wel een richting aangeven. Als u dat had gedaan, had u blijk gegeven van uw bereidheid om de Kamer op een relevant tijdstip zo volledig mogelijk te informeren. Het is misschien wel waar dat u niets kunt zeggen zolang dit percentage nog niet formeel is vastgesteld, maar dat betekent tegelijkertijd ook dat u ons niet in staat stelt om alle aspecten bij onze overwegingen te betrekken. Dat is de kern van ons verwijt.

Minister **Dekker**: Dat heb ik goed gehoord, maar ik wil toch ook tegen de heer Van der Lans zeggen dat voor het huurbeleid voor de lange termijn niet alleen het jaarlijkse inflatiepercentage van belang is. Daarbij moet namelijk ook de reeksen worden betrokken voor het geliberaliseerde en gereguleerde gebied. Daarover wordt nog onderhandeld en juist omdat het deel uitmaakt van de onderhandelingen, bepaalt dit percentage maar voor een deel de effecten van het huurbeleid voor de lange termijn.

Dat huurbeleid heeft natuurlijk te maken met het inflatiepercentage. Tegelijkertijd zijn er echter nog andere criteria van belang. Dat zijn de verlaging van de liberalisatiegrens en de verandering van het woningwaarderingsstelsel, die moet leiden tot meer transparantie van de huurwoningmarkt en een betere verbinding van de huurwoningmarkt met de koopwoningmarkt. Verder moeten de reeksen in het geliberaliseerde en het gereguleerde gebied hierbij worden betrokken. Hierover wordt onderhandeld met zowel de verhuurders van sociale huurwoningen als commerciële verhuurders. Gisteravond laat is hierover nog onderhandeld en ik hoop dat deze onderhandelingen nog deze week kunnen worden afgerond. Pas dan kan ik echt duidelijkheid geven. Het jaarlijkse inflatiepercentage is dus slechts een klein element in het totaal.

De heer Van den Berg heeft gesproken over het huurbeleid voor de korte termijn en het huurbeleid voor de lange termijn. Over het huurbeleid voor de korte termijn was de afspraak gemaakt dat het percentage 3,4 zou bedragen. Men heeft mij naar aanleiding daarvan opgeroepen om een gesprek aan te gaan met de betrokken partijen. Ik heb aan deze oproep gehoor gegeven en dat heeft geleid tot gesprekken met zowel verhuurders als huurders. Uiteindelijk is het percentage uitgekomen op een percentage van 2,9 gemiddeld. Verder is met de verhuurders afgesproken dat zij een bijdrage zullen leveren om een gebaar te kunnen maken naar huursubsidiegerechtigden.

Het huurbeleid op lange termijn heb ik al even geschetst. Op dit moment zit iedereen natuurlijk te wachten op de uitkomsten van het overleg en de effecten van zowel de investeringen die moeten worden gepleegd als de verdien capaciteit die op basis van de woningvoorraad aan de orde is. Dat zal binnenkort duidelijk worden. Dit is mijn antwoord op de vraag van de heer Van den Berg.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): De minister zegt dat wat in de begroting van VROM staat ingeboekt als inverdieneffect huurbeleid van de komende jaren, nog onderdeel is van besprekingen met de verschillende partijen in het kader van de modernisering van het huurbeleid. Heb ik haar goed begrepen?

Minister **Dekker**: Ja, zo hoort het ook.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Dan is het helder dat dit nog onderdeel van bespreking is en dat het dus ook andere bedragen kunnen zijn dan de bedragen die hier staan. De financiële effecten van de modernisering van het huurbeleid moeten immers nog worden uitgewerkt in de begroting van VROM, die ons reeds ter beschikking staat.

Minister **Dekker**: Er is een aanname gebruikt. Die vindt u hier. De precieze effecten ervan zullen worden doorgerekend op grond van de uitkomsten die ik dan heb.

Mevrouw **Meindertsma** (PvdA): Het zou dus kunnen zijn dat enkele partijen waarmee u onderhandelt, zeggen dat het inverdieneffect van de huursubsidie wordt berekend met wat zij nu aan eigen bijdragen voor de huursubsidie moeten betalen.

Minister **Dekker**: Ik heb van verschillende partijen heel veel gehoord op dat punt.

Voorzitter. Ik hoop dat ik duidelijk heb gemaakt waarom ik het een heb gedaan, terwijl later het zogenaamde inverdieneffect naar buiten is gekomen. Het waarom staat nu in de begroting. De informatie die ik de Kamer wil geven, is wat mij betreft altijd in alle openbaarheid verstrekt en zal worden verstrekt. Als ik de fracties nader op de hoogte moet stellen, zal ik dat doen. Ik hoop dat ik hiermee de vragen voldoende heb beantwoord.

De **voorzitter**: Ik dank de regering voor de verstrekte inlichtingen.

**

De beraadslaging wordt gesloten.

De vergadering wordt van 15.15 uur tot 16.00 uur geschorst.

*B

!Europadebat!

Aan de orde is de voortzetting van het **debat** over de **Staat van de Europese Unie (29803)**.

De beraadslaging wordt hervat.

Minister **Bot**: Voorzitter. Mag ik vooropstellen dat het een genoeg is om hier vandaag met uw Kamer te mogen debatteren over Europa. De bijdragen van de geachte afgevaardigden geven blijk van grote betrokkenheid bij Europa en stijgen uit boven de waan van de dag. Het is een genoeg om op uw vragen te mogen ingaan.

Dit debat over de staat van de unie komt op een goed moment. Het Nederlandse EU-voorzitterschap is volop in bedrijf, wij zijn tussen twee Europese Raden in. Het is ook een goed moment omdat er eind vorige week duidelijkheid is gekomen over de nieuwe Europese Commissie. Het is goed dat er voortvarend aan een oplossing is gewerkt en dat deze er snel is gekomen. Daaraan heeft het voorzitterschap -- ik verwijs naar de heer Van Middelkoop -- actief achter de schermen meegewerkt, middels diverse gesprekken met lidstaten, met de Commissie en het EP. Het resultaat kan naar het zich laat aanzien op de steun van het EP rekenen.

Ik wil ook iets zeggen over idealisme en enthousiasme en het gebrek daaraan, evenals over een paar eurosceptische opmerkingen die er gemaakt zijn. Ikzelf ben in hart en nieren een Europa-idealist en ik geloof ook nog steeds in dat idealisme. Wat wij voor elkaar hebben gekregen met de grondwet, zie ik toch als een teken van vitaliteit, evenals het feit dat wij op het ogenblik bezig zijn met de verwerking, de aanpassing en de inpassing van de tien nieuwe lidstaten. Wij zijn ambitieus in onze nabuurschapspolitiek. Het is immers de bedoeling dat wij met de rest van het continent onze welvaart, onze veiligheid, onze sociale verworvenheden, maar ook onze idealen delen. Wij nemen de uitdaging aan van Azië, van India en China, waarmee wij via toppen in contact zijn. Als ik dat allemaal zie, dan lijkt het mij duidelijk dat Europa een bouwsteen kan zijn in de vrije wereld, dat het een voorbeeld kan zijn. Dat merk ik ook tijdens de vele reizen die ik de afgelopen weken heb gemaakt door de hele wereld. Ik kan wat dat betreft met enig vertrouwen zeggen, ook gebaseerd op de vele gesprekken die ik gehad heb, dat Europa nog steeds als een zeer dynamische eenheid wordt gezien, waar zoveel mogelijk landen bij willen horen en waar veel landen een voorbeeld aan nemen. Zij streven eenzelfde soort samenwerking na, of dat nou Azië is met de ASM en de ASEAN, of de momenteel geplande samenwerking tussen India, Pakistan, Iran etc. Afijn, je voelt aan alle kanten dat dit meer is dan slechts de zoveelste multilaterale samenwerkingsvorm en ik geloof dat wij daar ook achter moeten blijven staan en dat wij dat moeten blijven uitstralen. Dat is een persoonlijke overtuiging die ik u toch wil meegeven.

Er zijn verschillende vragen gesteld over de samenstelling van de Commissie en de gang van zaken. Ik ben het geheel eens met de heer Van der Linden wat de versterkte rol van het Europees Parlement betreft. Op Europees niveau is er behoefte aan gezonde, democratische verhoudingen. De recente gebeurtenissen hebben dat duidelijk gemaakt. Er is verwezen naar de kwestie-Buttiglione en gevraagd of de gewetensvrijheid niet in het geding is gekomen. Ook de heer Van Middelkoop sprak van selectieve verontwaardiging. Wij geloven dat de heer Buttiglione in vrijheid zijn overtuiging en zijn geweten kan laten spreken, maar als hij uitspraken doet die in strijd zijn met de anti-discriminatiebeginselen, dan botsen toch rechtsopvattingen met privé-opvattingen. Dan ontstaat er een politiek probleem en is er geen sprake van selectieve verontwaardiging, maar gewoon van gegronde twijfel aan zijn geschiktheid. Het is immers heel moeilijk om te zeggen dat je je zult houden aan bepaalde wetten en regels,

maar tegelijkertijd aan te geven tegen welke dingen je niettemin allemaal gekant bent. Dan kun je theoretisch wel volhouden dat je die zaken gescheiden houdt, maar bij het Europees Parlement bestond in ieder geval het gevoel dat het voor de heer Buttiglione heel moeilijk zou zijn om dit in de praktijk te brengen en dat dit een negatief effect zou kunnen hebben op zijn functioneren. Nogmaals, het Europees Parlement heeft zich hierover uitgesproken en de Nederlandse regering is hierbij geen partij, maar dit wilde ik toch nog even gezegd hebben.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Wij hadden er ook om gevraagd, voorzitter, dus het is fijn dat de minister antwoord geeft. Ik meen hem te hebben horen zeggen dat de heer Buttiglione uitspraken zou hebben gedaan die in strijd zijn met het anti-discriminatiebeginsel, dat dit ook was waargenomen door de Nederlandse regering en dat zij het daarom terecht vindt dat hij niet in aanmerking komt voor de functie van Europees Commissaris. Ik kan me dit haast niet voorstellen, wat is erop tegen om een keer een uitspraak te doen die in strijd met dat beginsel is?

Minister **Bot**: Ik heb gezegd dat het de heer Buttiglione natuurlijk vrij staat om zijn overtuiging te laten spreken, maar dat het Europees Parlement het recht heeft om te zeggen dat het vindt dat zo iemand niet past in de Europese Commissie, als hij uitspraken doet die in strijd zijn met het anti-discriminatiebeginsel.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Maar heeft hij ook naar het oordeel van de Nederlandse regering zulke uitspraken gedaan?

Minister **Bot**: Ja, ook naar de mening van de regering, namelijk door te zeggen dat hij tegen het homohuwelijk is en dat hij vindt dat vrouwen terug naar de keuken moeten. Dit heeft hij geantwoord op vragen uit het Europees Parlement.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik ben ook tegen het homohuwelijk, ik heb indertijd in de Tweede Kamer tegen die wet gestemd. Dit lijkt mij een volstrekt normale democratische gang van zaken. De minister wil toch niet zeggen dat ik als gevolg hiervan niet in aanmerking kan komen voor politieke functies?

Minister **Bot**: Dat zeg ik ook helemaal niet, ik zeg alleen dat de Nederlandse regering tegen de benoeming van personen is die zeggen dat zij het anti-discriminatiebeginsel niet willen volgen. In dit geval bestond er bij het Europees Parlement de indruk dat de heer Buttiglione niet objectief zou kunnen oordelen over regelgeving die te maken heeft met het anti-discriminatiebeginsel in een zo gevoelige portefeuille als die van Justitie en Binnenlandse Zaken.

De heer **Van der Linden** (CDA): Volgens de tekst die wij van het Europees Parlement hebben gekregen, heeft de heer Buttiglione alleen gezegd dat hij als conservatief katholiek vindt dat het homohuwelijk een zonde is. Ik wil geen discussie voeren over wat zonde is, maar dit zegt niets over de vraag of hij dan ook vindt dat het een

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

misdaad, een overtreding van de wet of iets dergelijks zou zijn. Hij heeft ook een zeer scherp onderscheid aangebracht tussen zijn persoonlijke geweten en zijn staatsrechtelijke en politieke verantwoordelijkheid. Hij heeft letterlijk gezegd: "The state has no right to stick its nose in those things and nobody can be discriminated on the base of sexual orientation or any gender orientation. This stands in the charter of fundamental rights, this stands in the constitution, and I have pledged to defend this constitution." Hij zegt dus: Ik sta voor de constitutie, ik sta voor de wetgeving, ik draag mijn verantwoordelijkheid en ik zal op geen enkele manier toelaten dat er enige discriminatie plaatsvindt tussen homoseksuelen en anderen. Ik hoef de heer Buttiglione niet te verdedigen, maar ik verdedig wel dat het hierbij om een buitengewone vorm van discriminatie gaat en dat iedereen het recht heeft om hierover een opvatting te hebben, mits die niet in het beleid tot uitdrukking gebracht wordt en mits die niet strijdig is met het internationale recht.

Minister Bot: En ik denk dat er nu juist op dat punt bij het Europees Parlement het gevoel bestond dat deze twee zaken voor hem moeilijk te scheiden zouden zijn, gelet op de zeer overtuigende wijze waarop hij zijn "persoonlijke geloofsbelijdenis" had uitgesproken, namelijk de mening dat het homohuwelijk zonde is. Het Parlement heeft hieruit de conclusie getrokken dat de heer Buttiglione met zo'n gevoelige portefeuille niet op zijn plaats zou zijn in de Commissie.

De heer **Kox** (SP): Ik denk dat ik de minister goed begrijp dat hij zegt dat dit een kwestie van politiek is. Als Koning Herodus solliciteert als oppasser van de speeltuin, heeft iedereen het recht om te zeggen dat men hem dat niet toevertrouwt. Op het moment dat een beoogd minister van Verkeer zegt eigenlijk voorstander van links rijden te zijn, moet je daar niet over vallen. Maar als hij zegt volslagen tegen autoverkeer te zijn, is het een goed politiek recht om te zeggen: u liever niet. Ik vind niet dat het CDA, omdat haar mening niet overeenkomt met die van Buttiglione komt, moet zeggen dat het Parlement op dat punt geen recht van afweging had. Wat zou dan een afweging zijn? Als mijnheer Buttiglione had gezegd: zwarte mensen zijn niet voor niets zwart, lees de Bijbel en dan weet u precies waarom ze zwart zijn?

Minister Bot: We moeten hier niet al te lang bij stilstaan. Dit is een zaak tussen Commissie en Parlement, waarover een duidelijke uitspraak is gedaan. Het almaar terugkijken naar wat er al dan niet in de haak is, moet in het Parlement worden besproken, en niet in deze Kamer. Wij vinden dat de heer Buttiglione zijn persoonlijke overtuigingen mag hebben, zolang hij zich maar houdt aan de regelgeving. Maar goed, dat is allemaal water onder de brug.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik heb nog een vraag in dit dossier gesteld. U bent dus van mening dat de beoogd voorzitter van de Commissie, de heer Barosso, juist heeft gehandeld.

Minister Bot: Daar laat ik mij niet over uit, dat is een zaak tussen de heer Barosso en het Parlement. Het is niet aan

mij om te beoordelen of de heer Barosso zich wel of niet goed heeft opgesteld. Dit is niet de plaats om dat te doen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dat vind ik wat vreemd, als je naar de inhoud van de materie kijkt. Dit debat gaat immers over de vraag of u zich in de afweging van het Parlement kunt vinden. U heeft daar "ja" op gezegd. Mijn conclusie is dan dat je daaraan de conclusie kunt verbinden dat het dus goed is wat de beoogd voorzitter heeft gedaan, en dat u dat ook vindt. In dit opzicht is één plus één twee.

Minister Bot: Wij wilden graag dat er een stevige Commissie kwam, die het vertrouwen van het Parlement had. Als een aantal leden dat vertrouwen niet blijkt te hebben, is het juist dat de heer Barosso daaruit zijn conclusies trekt, zoals hij heeft gedaan, en een aantal mensen vervangt. Dat had nog verder kunnen gaan, en dat had ook onze goedkeuring gehad. Het gaat om de vraag of er een goede Commissie is die de komende vijf jaar op het vertrouwen van het Parlement kan rekenen. We staan namelijk voor een aantal moeilijke jaren, waarin een aantal zeer moeilijke beslissingen zal moeten worden genomen ter uitvoering van de nieuwe grondwet. Je moet dan met een ploeg in zee gaan die het volle vertrouwen van het Parlement heeft. Nogmaals, dat zal nog moeilijk genoeg worden. Ik denk dat de heer Barosso er goed aan heeft gedaan om naar het Parlement te luisteren, zoals Nederlandse ministers dat ook doen.

De heer Van Middelkoop vroeg naar het vasthouden aan de mededingingsportefeuille van mevrouw Kroes. Dat belang is tweeledig. Allereerst heeft Nederland er belang bij dat er een goede persoon op een belangrijke post zit, iemand die ervaring heeft opgedaan en de druk kan weerstaan, met name van de grotere lidstaten. Daarom heeft hier doorgaans een vertegenwoordiger van een kleine of middelgrote lidstaat gezeten. We willen immers dat het mededingingsrecht op objectieve wijze wordt toegepast. Bij mevrouw Kroes kunnen we daar zeker van zijn.

Verder kán Nederland als middelgroot EU-land aanspraak maken op een behoorlijke en betekenisvolle portefeuille. Tot dusverre is dat altijd gelukt, niet alleen omdat we founding fathers zijn, maar ook omdat we een bepaalde reputatie hebben in Brussel, en omdat het gewicht van ons land ook in de instellingen, dus ook in de Commissie goed tot uitdrukking moet komen.

Ik meen dat je de betekenis daarvan niet moet onderschatten. Dat laat onverlet dat mevrouw Kroes natuurlijk niet naar Brussel is gekomen om de Nederlandse belangen te behartigen. Volgens de Europese grondwet en verdragen belooft zij namelijk dat zij dat juist niet zal doen. Dat neemt niet weg dat het aanzien en de erkenning van Nederland belangrijke factoren zijn.

De heer Schuyter heeft gevraagd of het niet verkieselijk zou zijn geweest wanneer het Europees Parlement over individuele commissarissen een oordeel had kunnen geven. Al tijdens de IGC van Amsterdam, waar ik zelf zeer nauw bij betrokken was, en in Nice heeft Nederland gepleit voor invoering van de individuele verantwoordelijkheid van commissarissen. Ook tijdens de recente conventie en de IGC is dit pleidooi herhaald, maar de stemmen bleken nog steeds niet voldoende te zijn om

dat principe erdoor te krijgen. Het voorval met de recente voordracht heeft daarin wellicht verandering gebracht, maar dat zou dan bij een volgende gelegenheid aan de orde kunnen komen. Zoals overigens bekend, heeft de heer Giscard gezegd dat wij de komende 50 jaar met deze grondwet verder gaan. Dus wij zullen wellicht nog even moeten wachten voordat wij dat principe ingang kunnen doen laten vinden.

Verskillende afgevaardigden hebben vragen gesteld over de grondwet die op 29 oktober in Rome is ondertekend. Ik ga er graag op in, aangezien het een nieuwe mijlpaal in de Europese integratie betreft. Het gaat dan met name om de campagne met betrekking tot het referendum, de eventualiteiten van niet-ratificatie en de aspecten van toepassing. Ik zou evenwel eigenlijk aan de Kamer willen vragen om mij toe te staan de beantwoording hierover aan de staatssecretaris over te willen laten, aangezien deze vanuit zijn portefeuille heel nauw betrokken is bij Europa en de burger en bij het referendum en de campagne.

De heer Ten Hoeve heeft gevraagd naar de mogelijkheid van een Europabreed referendum, waarbij hij heeft gerefereerd aan mijn Humboldt-speech. Een dergelijk referendum, zoals ik dat heb geschetst, leent zich naar mijn mening voor een sporadische inzet in nauw omschreven gevallen zoals bij fundamentele wijzigingen van het verdrag of uitbreiding van de Unie. Een dergelijk referendum zal een consultatief karakter moeten hebben en zal een signaal moeten zijn voor de lidstaten die beslissingen over een verdragwijziging of uitbreiding van de Unie nu altijd individueel moeten ratificeren. Ik teken er tegelijkertijd bij aan dat het nog toekomstmuziek is en dat het voor de ratificatie van dit verdrag in ieder geval te laat is om dat idee nog toe te passen.

Onder anderen de heer Van der Linden heeft een vraag gesteld over de kopgroepen. Ik ben het helemaal met hem eens dat kopgroepen in het verleden hun nut hebben bewezen. De Schengen-samenwerking en de euro zijn daar natuurlijk het beste bewijs van. In de Humboldt-rede heb ik tot uitdrukking willen brengen de wens om met alle 25 lidstaten aan de startstreep te staan, zeker wanneer het grondwettelijk verdrag net in werking gaat treden. Tijdens de rit kunnen er zich natuurlijk wel situaties voordoen waarin een aantal lidstaten harder vooruit willen, terwijl een deel van het peloton dat tempo niet kan of wil bijhouden. Daarvoor bestaat dan het instrument van de versterkte samenwerking, in het verdrag duidelijk omschreven en met voorwaarden omgeven. Het betreft een ultimatum remedium. Eerst moeten wij het met z'n allen proberen en als dát niet lukt met een kleine groep. EU-instellingen moeten erbij betrokken zijn en de achterblijvers mogen zich altijd aansluiten. Als wij al bij het begin van de inwerkingtreding van de grondwet deze beginselen doorbreken -- wij zien dat op het ogenblik toch weer opnieuw gebeuren met de E3 in het buitenlandbeleid, en met de E5 als het gaat om bepaalde JBZ-benaderingen -- dan moeten wij oppassen voor het uiteenvallen van het verdrag. Wij hebben het grondwettelijk verdrag. Er zijn net 10 nieuwe leden toegetreden. Laten wij nu als 25 lidstaten gezamenlijk proberen die klus zo veel mogelijk te klaren. Indien die principes en voorwaarden geëerbiedigd worden, kan versterkte samenwerking een nuttig instrument zijn

zodat niet enkelen de voortgang van velen kunnen gijzelen. Mijn ideaal blijft echter om met een gesloten peloton vooruit te gaan omdat wij samen sterker zijn, zoals ik ook voortdurend merk in contacten met de wereld buiten de 25.

Ik ben er overigens blij mee dat de heer Van der Linden mijn betoog voor zelfbeperking in de Humboldt-rede onderschrijft. De opname van sport en toerisme in het grondwettelijk verdrag hoeven hem geen zorgen te baren. Als hij de tekst leest, weet hij dat uitdrukkelijk is bepaald dat dit terreinen zijn waarop de Unie het optreden van de lidstaten slechts kan ondersteunen. Het is uitdrukkelijk uitgesloten dat de Europese Unie op deze terreinen wetgeving tot stand brengt. Juist op de terreinen waarop de EU wel ingrijpt door middel van soms excessieve regelzucht of door middel van megabudgetten, zoals bijvoorbeeld het Gemeenschappelijk landbouwbeleid en de structuurfondsen, is een bezinning aangewezen. Ik denk dat ook op deze terreinen zelfbeperking mogelijk zal zijn. Wij zullen dus gewoon tot een herziening moeten komen van deze twee grote en belangrijke onderdelen. Deze zelfbeperking kan daarop dus worden toegepast.

Velen hebben gevraagd naar het subsidiariteitsbeginsel zoals dat nu in de Grondwet is vastgelegd. De regering meent dat de toegenomen rol van de nationale parlementen bij de subsidiariteitscontrole een van de grote winstpunten vormt van dit verdrag. De heer Schuyer vroeg of dit niet noopt tot versterking van de verenigde vergadering. Deze vraag laat ik primair aan de beide Kamers van het parlement. Ik kan er nog wel het volgende over zeggen. Volgens het grondwettelijk verdrag krijgt in een bikameraal parlementair stelsel iedere kamer één stem. Het kan dus voorkomen dat een van beide Nederlandse Kamers een gele kaart opsteekt, terwijl de andere Kamer daartoe geen aanleiding ziet. Mocht het parlement dat een onwenselijke gang van zaken vinden, dan staat het het parlement vrij om een ander mechanisme af te spreken, zoals de verenigde vergadering. Nogmaals, dat is aan de Kamers. Van het besluit zal ik met grote belangstelling kennisnemen.

Dan kom ik op de vraag van de heer Jurgens, die naar mijn mening doelde op een soort van lex-Van Oven. Het parlement wendt zich met de gele kaart rechtstreeks tot de Commissie. De regering hoeft dus niet te wachten met de formulering van een eigen opvatting tot het parlement heeft gesproken. Ik meen dat dit altijd parallelle processen moeten blijven met gescheiden verantwoordelijkheden. Tot zover de Grondwet.

De heer **Jurgens** (PvdA): Er is even een misverstand. Ik had het niet over de gele kaart, maar over de rode kaart. Die rode kaart is er juist op het moment dat de zeventien landen en de Commissie volhouden en een gang naar het hof plaatsvindt. Dat moet gebeuren via de regering. Zal de regering zich dan passief opstellen en de zaak doorgeleiden naar het hof, of is zij dan van mening dat zij een eigen standpunt kan innemen dat eventueel afwijkend is en de zaak dan niet hoeft door te sturen naar het hof?

Minister **Bot**: Ik denk dat de regering in dat geval een eigen verantwoordelijkheid heeft. Of zij dan naar het hof gaat, is vraag twee.

De heer **Jurgens** (PvdA): Dat is een wezenlijk vraagstuk. Het parlement heeft het recht om naar het hof te gaan. Om formele redenen van verdragstechnische aard gaat dat via de regering. Stel dat dit parlement naar het hof wenst te gaan, dan is het toch merkwaardig als de regering dat vervolgens tegenhoudt?

Minister **Bot**: Ja. Dan heb ik de vraag verkeerd begrepen. Zo is het.

Dan kom ik op de vragen van de heren Van der Linden en Hoekzema over de ontwikkeling van meer EU-agentschappen. In het algemeen meent de regering dat doublures moeten worden voorkomen. In het concrete geval van het Mensenrechtenagentschap in Wenen moet echter worden bedacht dat een bestaand agentschap, in casu het waarnemingscentrum voor racisme en vreemdelingenhaat, via een uitbreiding van het mandaat wordt omgevormd tot een mensenrechtenagentschap. De regering zal erop toezien dat doublures van het nieuwe agentschap met activiteiten van de Raad van Europa worden vermeden. Zoals men weet, heb ik als voorzitter de nodige ervaring opgedaan met de Raad van Europa. Ik kom dadelijk nog uitvoerig terug op de Raad van Europa. Ik ben het eens met de vragenstellers dat wij daarop scherp moeten toezien. Dat geldt vooral voor de proliferatie van agentschappen en de controle daarop.

De heer **Van der Linden** (CDA): Misschien kan de minister de Kamer daarover schriftelijk informeren. Het gaat daarbij om de vraag naar het aantal agentschappen en om de vraag naar juist dit agentschap omdat ik daar zelf op een andere manier bij betrokken ben. Als ik de conceptteksten van de Commissie zie, lijkt het mij dat zij het werk gewoon gaat overnemen. Daarmee schuif je een goed functionerend agentschap aan de kant.

Minister **Bot**: Dat zou ik zeer betreuenswaardig vinden, omdat ik tijdens mijn eigen voorzitterschap van de Raad van Europa heb gezien hoeveel goed en nuttig werk daar wordt verricht, al is het maar als een soort voorbereiding of stageplaats voor de democratie en wellicht voor toetreding tot de EU. Voor veel staten die geen lid zijn van de EU, zijn dit de eerste contacten met een echte democratie en natuurlijk ook met mensenrechten, mensenrechtenproblemen, het Hof enzovoort. Ik zou het inderdaad zeer betreuen als daar op welke wijze dan ook afbreuk aan wordt gedaan. Ik zeg u dus een schriftelijke notitie toe waarin wij kunnen ingaan op deze specifieke problemen.

Met name de geachte afgevaardigde de heer Jurgens heeft in een interessant betoog gesproken over de ontwikkeling van waarden binnen Europa. Dat debat over het Europese beschavingsideaal en zijn waarden is natuurlijk van groot belang, zeker in deze periode. Wij zitten natuurlijk wel met een paradox: enerzijds is de droom van de Europese founding fathers in vervulling gegaan -- verzoening, stabiliteit en voorspoed in een steeds

groter verenigd Europa -- maar anderzijds heeft de EU, naarmate de integratie voortschrijdt, steeds meer moeite met het gemeenschappelijk benoemen van die Europese pluriformiteit. De vraag wat "Europa" is, is natuurlijk door velen gesteld. Je kunt daar lang over filosoferen. Je kunt hoogstens zeggen dat het een soort beschavingsideaal is. Vanuit dat perspectief is Europa een cultuur, een verzameling van geestelijke en morele waarden die voortdurend moeten worden onderhouden, bekrachtigd en beschermd. Daar kunnen wellicht ook zaken aan worden toegevoegd, zoals Europa natuurlijk voortdurend in evolutie is geweest. De Nederlandse regering vestigt tijdens haar voorzitterschap van de Raad van de EU de aandacht op dit fundament, het Europese beschavingsideaal en zijn waarden zonder welke het proces van integratie zich nimmer had kunnen voltrekken. Daartoe zijn een aantal conferenties ontwikkeld die onder andere door Nexus en de premier zijn georganiseerd, maar daar zal de staatssecretaris nader op ingaan. Op dat debat over dat beschavingsideaal en zijn waarden en op de uitwerking daarvan in de conferenties die zullen eindigen met een slotconferentie in december, zal de staatssecretaris dus nader ingaan.

Ik wil nu iets zeggen over de uitbreiding, in de eerste plaats over het belangrijkste thema, Turkije. De Europese Raad van 17 december zal op basis van de aanbevelingen van de Europese Commissie waarschijnlijk besluiten of en hoe met Turkije kan worden onderhandeld over toetreding. Als Turkije voldoet aan de politieke criteria van Kopenhagen -- democratie, rechtsstaat, respect voor mensenrechten, fundamentele vrijheden en minderheden -- worden de onderhandelingen geopend. Dat is twee jaar geleden afgesproken door de Europese leiders en is daarna keer op keer bevestigd. Zoals aangegeven in onze brief van 15 oktober jongstleden over de uitbreiding, beschouwt de regering het rapport van de Commissie als een goede basis voor de besluitvorming in december. Anderzijds wordt daarin geconstateerd dat in Nederland, evenals in andere lidstaten, zorgen bestaan over het vooruitzicht van Turkse toetreding en dat de Commissie met haar aanbevelingen terecht ingaat op die zorgen. De brief noemt daarbij expliciet het vrije personenverkeer en het noodremstelsel voor het geval er problemen zijn bij de verdere voortgang van de implementatie van de politieke hervormingen.

Inmiddels zijn wij een paar weken verder en is gisteren een nieuwe brief naar het parlement gegaan met een nadere standpuntbepaling. De kern daarvan is dat de regering de Commissie in haar redenering wil volgen. Op het moment dat een laatste pakket wetgeving in werking is getreden, beantwoordt Turkije in voldoende mate aan de politieke Kopenhagen-criteria om toetredingsonderhandelingen te beginnen. Het gaat hier om een zestal wetten. Ik beantwoord gaarne de vraag van de heer Hoekzema: het gaat om de nieuwe strafwet, de wet op vereniging -- die betreft met name ook religieuze organisaties -- en de wet inzake beroepshoven, het nieuwe strafprocesrecht, de wet inzake gerechtelijke politie en de wet over de tenuitvoerlegging van straffen en maatregelen. Het is dus een heel essentieel pakket dat betrekking heeft op veel van de door de Commissie naar voren gebrachte problemen over martelen, religieuze vrijheid,

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

meningsuiting en het recht van vereniging. Dat zit allemaal in die nieuwe strafwet en in de hele serie wetten eromheen: het strafproceswet, de politie en de tenuitvoerlegging.

Het besluit van de Europese Raad kan op 17 december worden genomen in de verwachting dat die wetten inderdaad op korte termijn in werking treden. Daar moet ik twee dingen aan toevoegen. De regering zegt evenmin als de Commissie dat de politieke criteria van de agenda vallen als de laatste wetten in werking treden. De regering zegt dat het land dan in voldoende mate voldoet aan de politieke criteria om te gaan onderhandelen. Daarmee is nog niet alles koek en ei. Er wordt immers nog gemarteld. In een interruptiedebat werd gezegd dat dit met toestemming van de regering gebeurt, maar dat is niet het geval. De regering doet er alles aan om dat tegen te gaan. Het ligt vast in deze nieuwe wetboeken van strafrecht en strafprocesrecht en er is een meldingscommissie opgericht bij het bureau van de premier van Turkije die alle klachten over marteling en mishandeling registreert. Daar komt ook dat getal van 600 vandaan. Het zijn dus niet alleen gevallen van marteling.

De heer **Kox** (SP): Volgens mij is dat de juiste omschrijving: de Turkse regering doet haar best. Zijn wij het met elkaar eens dat het geen inspanningsverplichting is? Er mag niet gemarteld worden. Anders mag Turkije niet toetreden. Het is fijn dat de Turkse regering haar best doet, maar het is niet goed genoeg.

Minister **Bot**: Dat is niet voldoende. Daar is de Nederlandse regering ook zeer alert op. Het is meer dan een inspanningsverplichting.

Voorzitter. Er zijn nog problemen met godsdienstvrijheid en de rechten van minderheden. Ook om die reden moeten de Nederlandse regering, de andere regeringen en de Commissie daar scherp op blijven toezien. Die problemen zijn onderdeel van een voortgaand proces van implementatie van politieke hervormingen. Met de Commissie is de regering van mening dat de positieve trend zodanig is dat wij erop kunnen vertrouwen dat de implementatie wordt voortgezet als wij beginnen met de onderhandelingen. De onderhandelingen dienen dus mede om die voortgaande implementatie zeker te stellen.

De heren Van der Linden, Schuyer, Van Middelkoop en Ten Hoeve vroegen naar de monitoring van de voortgang van politieke hervormingen en naar de toepassing van het zogenaamde noodremmechanisme ter verzekering van die voortgang. Als de regering erop vertrouwt dat de implementatie wordt voortgezet, wil dat uiteraard niet zeggen dat wij Turkije een vrijkaartje geven. Integendeel, het vertrouwen dat de implementatie van de hervormingen met dezelfde ijver en vastberadenheid wordt voortgezet als in de afgelopen twee jaar is er mede op gebaseerd dat de voortgang van de onderhandelingen afhankelijk wordt gemaakt van die voortgaande implementatie van de politieke hervormingen. De Commissie blijft het hervormingsproces dus intensief monitoren en blijft daarover rapporteren aan de Raad. Als het niet goed gaat met de politieke hervormingen, dan zullen de technische onderhandelingen worden vertraagd of via de noodremprocedure zelfs worden stilgezet. Met

andere woorden, een “ja” op de vraag of Turkije voldoende beantwoordt aan de politieke criteria om te gaan onderhandelen, moet worden omkleed met waarborgen als de noodremprocedure.

In antwoord op de vraag van de heer Van Middelkoop meen ik dat het gaat om een evenwicht tussen vertrouwen geven aan Turkije en tegelijkertijd dat land scherp houden door sancties te stellen op het beschamen van dat vertrouwen. De regering ziet het decemberbesluit dus als een integraal geheel. Het “ja” en de waarborgen waarmee het wordt omkleed vormen één onlosmakelijk geheel. Die waarborgen bestaan niet alleen uit de noodremprocedure, maar de regering denkt ook aan andere elementen die in het decemberbesluit kunnen worden opgenomen en die de Commissie heeft aanbevolen of aangestipt, bijvoorbeeld het feit dat de onderhandelingen een open einde hebben en geen gegarandeerd eindresultaat. De heren Ten Hoeve en Van der Linden vroegen hiernaar. Als de onderhandelingen worden gestart, is het doel van die onderhandelingen toetreding van Turkije als volwaardig lid van de Unie. Daarover bestaat ook in deze Kamer geen misverstand. Als de onderhandelingen goed verlopen en aan het eind daarvan kan worden vastgesteld dat Turkije aan alle verplichtingen van het lidmaatschap zal voldoen, dat wil zeggen het gehele acquis niet alleen overneemt maar ook implementeert, dan zal Turkije toetreden.

De heer **Schuyer** (D66): Dit is glasheldere taal. Past er bij dit betoog ook een jaartal?

Minister **Bot**: Ik durf geen jaartal te noemen. De Commissie heeft geïndiceerd dat dit een langdurig proces van onderhandeling zal worden dat tussen de acht en tien jaar zal duren. Dan zitten wij dus al rond 2015. Er is ook al aangegeven dat er daarna voor een groot aantal sectoren waarschijnlijk overgangstermijnen zullen gelden die kunnen oplopen tot 12 jaar. Ik kom straks nog terug op de vrijwaringclausules. Als wij dit alles bij elkaar nemen, zal het een bijzonder lidmaatschap zijn in de komende 22 jaar. Het land is wel lid, maar voor een groot aantal sectoren zullen er mogelijk uitzonderingen gelden. Dit hangt uiteraard af van de ontwikkelingen in Turkije en de Europese Unie. Niemand kan voorspellen hoe de Europese Unie er dan uitziet, al zal die waarschijnlijk zijn uitgebreid met twee of drie andere landen en wellicht zelfs nog meer. Er is dan een totaal andere constellatie. Bovendien zal de Unie voor de landbouw en structuurfondsen misschien langs andere lijnen werken.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het is duidelijk dat de Commissie de datum open houdt. De minister liet in het eerste deel van zijn betoog open of er in de ogen van de Commissie ook voor de status sprake is van een open einde. Ik zou graag helder willen hebben dat het gaat om een lidmaatschap en dat het geprivilegieerd lidmaatschap in feite is uitgesloten tenzij Turkije aan het einde van de rit niet aan de criteria voldoet.

Minister **Bot**: Er is duidelijk gezegd dat het om toetredingsonderhandelingen gaat. Turkije is in 1999 kandidaat-lid geworden. Dit betekent toetreding. Dit is in 2002 herhaald. Het is dus heel duidelijk dat het

lidmaatschap het doel van de onderhandelingen is. Er zijn twee mogelijkheden. Of Turkije wil het zelf niet aan het einde, omdat het zich niet kan vinden in de voorwaarden die worden gesteld voor bijvoorbeeld overgangstermijnen, de hervorming van de landbouw, financiën en vrij werknemersverkeer, of het land voldoet niet aan de criteria. Dan gaan de onderhandelingen gewoon door tot het moment dat Turkije daar naar de mening van de lidstaten wel aan voldoet. Ik zie geen andere oplossing.

Het aangaan van onderhandelingen met een gezamenlijk doel is iets anders dan het geven van een garantie op resultaat. Dit vereist goede trouw van beide kanten.

De heer Hoekzema heeft gevraagd naar andere voorwaarden en eisen voor een eventuele Turkse toetreding met name voor het personenverkeer en het absorptievermogen van de Unie. In de onderhandelingen zal worden gekeken naar de mogelijkheden om zekerheden in te bouwen voor het vrij personenverkeer. Het vrij verkeer van personen vormt een apart onderhandelingshoofdstuk en vergt een apart besluit.

In antwoord op de vraag van de heer Platvoet naar het verschil tussen vrijwaringen en overgangsmaatregelen volsta ik korthedshalve met te benadrukken dat het onze bedoeling is dat er permanent de mogelijkheid zal bestaan om vrijwaringmaatregelen in te roepen. Dit is iets anders dan permanente uitsluiting van een lidstaat van een belangrijk deel van het acquis, dat wil zeggen van een van de vier vrijheden, want dat kan niet.

De heer Hoekzema heeft nog gevraagd naar de aanpassing van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en het structuurbeleid in relatie tot de absorptiecapaciteit. Wij zijn hier in onze brief van 8 november op ingegaan. Voor Nederland is van essentieel belang dat regelingen voor personenverkeer in een uiteindelijk toetredingsverdrag niet het Nederlandse integratie- en immigratiebeleid doorkruisen en dat voorafgaand aan een eventuele toetreding een forse hervorming van de Europese financiën plaatsvindt.

Ik wil nu niet ingaan op de start van de onderhandelingen, omdat ik daarmee vooruit zou lopen op het standpunt van het kabinet. Ik heb in het genoemde interview alleen de letterlijke tekst geciteerd van het besluit van 2002 waarin is opgenomen dat indien onderhandelingen worden geopend of indien de raad zal besluiten tot het openen van onderhandelingen, daarmee onverwijld zal worden aangevangen.

Als de raad in december besluit dat de onderhandelingen kunnen worden geopend, ligt het in de lijn der verwachtingen dat het woord "onverwijld" betekent dat op enig moment in 2005 begonnen zal worden met de onderhandelingen. Het is aan de Raad om te besluiten over de precieze datum.

De heer **Hoekzema** (VVD): Als op 17 december de zes wetten zijn ingevoerd, is het in mijn ogen onbestaanbaar dat er geen startdatum wordt genoemd. Voorwaarde is natuurlijk wel dat de Raad de situatie verder positief beoordeelt.

Minister **Bot**: Ik denk dat er in dat geval inderdaad een startdatum zal worden genoemd. Ik wil mij op dit moment

echter niet uitspreken over een precieze datum. U heeft echter gelijk dat het onbestaanbaar is dat er geen startdatum wordt genoemd als wel wordt aangegeven dat Turkije aan de gestelde eisen voldoet.

De heer **Van der Linden** (CDA): De monitoring van de politieke criteria kan dus parallel lopen aan de start van de onderhandelingen?

Minister **Bot**: Ja. Die monitoring moet hiermee zelfs parallel lopen, omdat wij van mening zijn dat er nog een aantal tekortkomingen zijn.

De heer **Van der Linden** (CDA): De datum van de start van de onderhandelingen is dus niet afhankelijk van de afronding van het monitoringsproces van de politieke criteria?

Minister **Bot**: Dat is afhankelijk van het oordeel van de Raad op 17 december over de vraag of Turkije voldoet aan de politieke Kopenhagen-criteria. Als de Raad oordeelt dat dat niet het geval is, worden wij geconfronteerd met een nieuwe situatie.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het is dus het standpunt van de Nederlandse regering dat Turkije in voldoende mate aan de criteria beantwoordt, maar dat er op een reeks van terreinen nog iets moet gebeuren? Dat kan verder parallel lopen aan het begin van de onderhandelingen, zij het dat de onderhandelingen kunnen worden opgeschort als Turkije geen voortgang boekt bij het toepassen van de Kopenhagen-criteria?

Minister **Bot**: Precies.

De heer **Van der Linden** (CDA): Als dat zo is, kan toch zeker ook de datum worden genoemd waarop in 2005 met de onderhandelingen zal worden begonnen?

Minister **Bot**: Dat kan men inderdaad doen. Ik heb dat ook niet uitgesloten, aangezien ik heb gezegd dat de Raad kan aangeven wanneer de onderhandelingen van start zullen gaan. Het besluit daartoe zal worden genomen op basis van de afspraken die in 2002 zijn gemaakt. Het is verder nu al duidelijk dat de monitoring zal worden voortgezet, omdat niet op alle punten volledig is voldaan de politieke criteria. Deze punten zijn overigens genoemd in het rapport van de Commissie.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik heb begrepen dat van de referenda, die in een aantal lidstaten, waaronder Frankrijk, zullen worden gehouden, zo veel druk kan uitgaan dat de discussie over het onderhandelingsproces vooruitgeschoven moet worden. Vindt de Nederlandse regering dat een optie?

Minister **Bot**: Ik vind dat geen optie. Als de Europese raad op 17 december besluit om de onderhandelingen te starten, zal men moeten aangeven wanneer die onderhandelingen van start kunnen gaan. Ik laat mij verder niet uit over een precieze datum.

Voorzitter. De heer Van Middelkoop vroeg mij positieve argumenten te geven om de onderhandelingen met Turkije te beginnen. Ik heb al gezegd dat ik voor de beantwoording van deze vraag niet wil terugvallen op het argument dat wij ons aan onze afspraken moeten houden. Dat doet overigens niets af aan het feit dat dit een belangrijke overweging is.

Maar ik denk aan andere: regionale stabiliteit, economisch perspectief, energiebronnen en de positieve energie die zal uitgaan van het tastbare bewijs dat een seculiere maar overwegend moslimdemocratie in de unie heel goed kan samenleven met andere, maar overwegend christelijke democratieën. Overigens heb ik gisteren van premier Singh geleerd dat je van "moslimdemocratieën" moet spreken en niet van islamitische democratieën. Er zijn volgens hem namelijk een heleboel islamitische stromingen, die je niet over één kam mag scheren; er zijn wel honderd stromingen, zoals soennieten en sjiieten. Tegenover het voorgaande kun je stellen dat als je uitsluit, al de genoemde elementen risico's met zich meedragen. Dat geldt vooral voor het element van het uitsluiten van een moslimland, omdat dit in de hele wereld zal worden gezien als een motie van wantrouwen tegen de islam of tegen moslimstaten of -geloven. Tijdens mijn reizen, zoals onlangs naar Indonesië, heb ik gemerkt dat dit zaken zijn die zeer hoog worden opgenomen. Met andere woorden, men erkent helemaal het recht om een land te weigeren als het niet aan onze criteria voldoet of ons acquis niet wil aanvaarden. Maar men vindt ook dat wij niet mogen discrimineren op die basis. Dat zou voor mij een belangrijk element zijn. Nogmaals, afgezien van de beloften die wij sinds 1963 in toenemend sterke mate aan Turkije hebben gedaan.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik heb -- ik zou bijna zeggen: gelukkig -- nooit de stelling betrokken dat omdat Turkije een overwegend moslimland is enzovoorts, enzovoorts. Het debat daarover hoeven wij niet te voeren. Ik kan het overigens niet nalaten, te zeggen dat het deze minister was die anderhalf jaar geleden zei dat het een goed gebaar zou zijn naar de islamitische wereld als wij Turkije zouden toelaten.

Minister **Bot**: Daar blijf ik bij.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Volgens mij volgt u dan een zelfde soort redenering. Maar dat terzijde. Ik heb een andere vraag gesteld. Ik had de indruk dat zij niet meer aan de orde kwam. Anders dan bij alle andere toetredingen, van Portugal tot Estland, doet zich nu een situatie voor die zich toen niet voordeed, namelijk dat vanaf het begin van de onderhandelingen klip en klaar duidelijk was dat toetreding zou volgen. Als de Europese Raad in december een positief besluit neemt, neemt men een zeer groot risico. Wil de minister dat risico eens wegen? Iedereen weet dat er binnen Europa veel scepsis bestaat. Dat is een factor die mogelijk tot een mislukking kan leiden. Er is daarnaast niet zoveel sociologisch besef voor nodig om het voor mogelijk te houden dat er in Turkije zelf, dat een enorm moderniseringstempo heeft, een keer een terugslag komt. Als je dit ziet, moet je ook

bereid zijn onder ogen te zien wat de gevolgen zijn als het echt fout loopt. Dat was mijn vraag.

Minister **Bot**: Ik ben het graag met u eens, maar ik betwist een heel klein beetje de stelling dat alle andere onderhandelingen altijd zijn gevoerd met, zoals u impliceert, de zekerheid van toetreding. Waarom is ratificatie van dat soort besluiten nodig? De regering ondertekent wel, maar legt alle uitbreidingsresultaten aan haar parlement voor ter ratificatie. De parlementen kunnen dus in laatste instantie "ja" of "nee" zeggen. Dat geldt ook voor de onderhavige onderhandeling. Daarom heb ik gezegd dat het een toetredingsonderhandeling is.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Dit is het formeel-correcte antwoord. Dat is prima, maar het gaat natuurlijk om de politieke realiteit. Kunt u mij één voorbeeld noemen van een land waarvan het onduidelijk was er echt wel van toetreding sprake zou zijn?

Minister **Bot**: Toen wij met Griekenland begonnen, was er aanvankelijk nog een groot meningsverschil in de Raad over de vraag of wij ermee moesten beginnen. Ik heb erbij gezeten. Het heeft toen een haartje gescheeld vanwege de verdeeldheid. Ook over de Britse toetreding zijn aanvankelijk grote meningsverschillen geweest. Frankrijk heeft haar lang tegengehouden.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik heb weliswaar zelf de vraag gesteld, maar misschien is het goed om nu de stap van Griekenland naar Turkije te maken. Dat moet niet zo moeilijk zijn. Het gaat nu dus om Turkije.

Minister **Bot**: Dat begrijp ik, maar ik denk als wij de stap nemen om te onderhandelen met Turkije, dat heel duidelijk gebeurt met het perspectief van toetreding en niet van iets anders. Opnieuw doet zich de vraag voor of de situatie over tien jaar nog zo is en of Turkije zelf bereid zal zijn om toe te treden onder de vele voorwaarden die wij nu op tafel leggen. Dat is echter aan Turkije. Ik kom toch even op het formele element terug. Op het eind van de rit bevinden zich de parlementen. Zij kunnen vinden dat niet in zee moet worden gegaan met het Turkije zoals het zich ontwikkelt. Het is een zaak met een open einde.

De heer Van der Linden heeft gevraagd naar de intensivering van de politieke en culturele dialoog. Ik ben het eens met de kwalificering dat de Commissie hier terecht aandacht voor vraagt. De Commissie heeft toegezegd, nadere voorstellen te ontwikkelen hoe de discussie verder te organiseren en te entameren. Die voorstellen willen wij afwachten, maar het moge duidelijk zijn dat de dialoog van groot belang is.

Dan kom ik bij de Armeense kwestie en het Minderhedenverdrag waar de heren Schuyer en Ten Hoeve naar hebben gevraagd. De regering vindt het belangrijk dat in de relatie tussen Turkije en Armenië de verschrikkelijke gebeurtenis van rond 1915 op een voor beide landen acceptabele wijze bespreekbaar wordt gemaakt. Er wordt trouwens ook regelmatig op gewezen in de contacten die de regering heeft. Ikzelf heb het in gesprek met de heer

Erduan en de heer Gül en met andere Turkse leiders eveneens ter sprake gebracht. In de bilaterale contacten wordt hier voortdurend op gewezen, zo ook eerder dit jaar tijdens het bezoek van de staatssecretaris aan Turkije, van 19 tot 21 april. Tijdens het bezoek van premier Erduan aan Parijs in juli heeft de Turkse premier in antwoord op vragen van journalisten een opening geboden door aan te geven dat historici zich over de zogenaamde Armeense genocide zouden moeten uitlaten.

Hoewel de kwestie van Turkse toetreding tot het Minderhedenverdrag los staat van de vraag of Turkije voldoet aan de politieke criteria -- ik wijs erop dat zelfs Nederland dit verdrag nog moet ratificeren -- is het natuurlijk van belang dat ook Turkije partij wordt bij dit verdrag. Mede naar aanleiding van een recent verschenen rapport van een intern Turkse adviesraad is er over dit onderwerp in Turkije een debat gaande om het beleid inzake minderheden meer in lijn te brengen met de internationale standaard. Ook de OVSE Hoge Vertegenwoordiger inzake Minderheden die in 2003 een bezoek bracht aan Ankara kan hierin een belangrijke rol vervullen, zoals de Commissie trouwens in haar rapport ook aangeeft.

Ik geloof dat bijna alle sprekers naar Bulgarije en Roemenië hebben gevraagd.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): De gebeurtenissen in Armenië, die geloof ik in 1913 plaatsvonden, zijn uiteraard een belangrijke kwestie voor de relatie met het buurland, maar de kwestie van de Koerden is veel actueler. Zij legt een grote hypotheek op de Turkse samenleving. Op dat aspect zou er naar mijn mening een soort waarheidsvinding moeten plaatsvinden.

Minister **Bot**: Daar heeft het WRR-rapport zich eveneens uitvoerig over uitgesproken. Ik ken de situatie uit eigen ervaring. Ik geloof dat ook de Turken daar nu mee bezig zijn, als u kijkt naar de nieuwe wetten. Men erkent langzaam maar zeker de culturele identiteit van de Koerden. Er mag eindelijk op radio en televisie in het Koerdisch worden gesproken, zonder dat je daarvoor in de gevangenis wordt gegooid. Toch is er een hoop reparatiewerk te verrichten. Wij moeten de Turken blijven aanspreken op dit feit, daarin ben ik het roerend met u eens.

De heer **Kox** (SP): Ik denk dat wij realistisch moeten blijven. Tijdens het optreden van de premier van Turkije in de Raad van Europa -- op zichzelf was het ontwapenend hoe iemand zo uit zijn hoofd antwoord geeft op vragen, dat heb ik anderen wel eens anders zien doen -- is het woord Koerd niet een keer over zijn lippen gekomen. Die bevolkingsgroep bestaat formeel nog steeds niet voor hem. Daar moeten wij toch realistisch over zijn. Zolang hij het niet over zijn lippen krijgt, zal dat in de daden van de Turkse autoriteiten zichtbaar blijven.

Minister **Bot**: Ik acht het belangrijk dat er vanuit de Turkse autoriteiten een mentaliteitsverandering plaatsvindt die tot uitdrukking komt in de erkenning van het gebruik van de taal op radio en televisie, in liederen, noem maar op. De Koerden moeten vertegenwoordigd zijn. In zekere mate

zijn zij dat overigens altijd geweest, ik heb verschillende ministers gekend van Koerdische origine. De non-discriminatie moet worden doorgevoerd en daar moet op worden toegezien. Naar mijn mening moet er constante monitoring komen om vast te stellen of dat inderdaad gebeurt. Daar kunnen wij het monitoringproces en de noodremprocedure juist voor gebruiken. Als positief element wil ik daaraan nog iets toevoegen, namelijk het feit dat wij over deze instrumenten beschikken. Als je ziet wat de druk van de EU op Turkije tot dusver heeft betekend op het gebied van verbeteringen, dan heeft Turkije een sprong voorwaarts gemaakt die nooit was gelukt als wij er ook op mensenrechtengebied niet zo achterheen hadden gezeten. Ik denk dat wij in het lange onderhandelingsproces dat wij tegemoet gaan, mogelijkheden hebben om het proces op al die punten te begeleiden en ervoor te zorgen dat zaken rechtgetrokken worden.

Ik denk dat de Turken weer snel zullen vervallen in oude gewoonten, als wij dit afkappen.

De heren Schuyer en Ten Hoeve hebben gevraagd of Roemenië en Bulgarije zich bewust zijn van de ernst van de Europese Unie als het gaat om de noodzaak van het nakomen van alle verplichtingen. Zij vragen zich af of de dreiging met een jaar uitstel wel voldoende is. In juli jl. is er met Bulgarije een uitstelclausule overeengekomen. Het gaat om de mogelijkheid voor de Raad om tot aan de geplande toetredingsdatum van 1 januari 2007 op unanieme aanbeveling van de Commissie de toetreding van Bulgarije een jaar uit te stellen indien dit land dan duidelijk niet gereed voor toetreding blijkt te zijn. Met Roemenië zal een zelfde clausule worden overeengekomen. Zowel de lidstaten van de EU als de Europese Commissie beschouwen uitstel als een reële mogelijkheid en beide landen weten dit heel goed. En ik moet zeggen dat de premiers van beide landen ook in recente gesprekken hebben gezegd dat het misschien helemaal niet gek zou zijn om die clausule toe te passen, omdat zij dan nog een jaar extra zouden hebben om zich aan te passen en de noodzakelijke wijzigingen in de wetgeving enz. niet alleen door te voeren, maar ook echt te implementeren. Zij worden inmiddels wel aangemoedigd om er alles aan te doen om op 1 januari aan de verplichtingen te voldoen.

De heer Van der Linden vroeg naar de betekenis van het als ijkpunt hanteren van het JBZ-hoofdstuk en naar de conclusies die daaraan zouden kunnen worden verbonden. Het is de verwachting dat de Europese Raad in december aanstaande zal besluiten dat de toetredingsonderhandelingen met Roemenië formeel kunnen worden afgesloten en het toetredingsverdrag op z'n vroegst in 2005 kan worden getekend. Er wordt rekening gehouden met het onverhoopte geval waarin de onderhandelingen tot in 2005 doorlopen. Er wordt op dit moment gedacht aan extra afspraken over monitoring van de ontwikkelingen op het gebied van JBZ en aan een directe link met de mogelijkheid om de toetreding een jaar uit te stellen. Dat is een stevige stok achter de deur, die tegelijkertijd afronding van de onderhandelingen in december aanstaande mogelijk kan maken. Voortdurende

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

monitoring van de implementatie, zowel door de Commissie als door de lidstaten, zal in elk geval noodzakelijk blijven tot 2007, denk ik.

De heer **Hoekzema** sprak over de koppeling van Bulgarije en Roemenië.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter, ik ben blij dat de minister hier nu aan toe is, want ik vroeg mij juist af of dit uitstel van een jaar die koppeling doorbreekt.

Minister **Bot**: Ik kom eerst even terug op de opmerking van de heer Hoekzema dat de toetreding van Roemenië en Bulgarije per 1 januari 2007 geen uitgemaakte zaak is. Beide landen zullen in 2005 en in 2006 inderdaad nog veel werk moeten verzetten, zoals de Tien van Laken dat ook hebben gedaan tussen december 2002 en 1 mei 2004, overigens met een goed resultaat. Met de technische afronding van de onderhandelingen met Bulgarije in juli 2004 is er in feite al sprake van een zekere ontkoppeling van Roemenië en Bulgarije op basis van een verschil in vooruitgang, maar er wordt wel gewerkt aan één toetredingsverdrag. In dit ene verdrag zal wel worden opgenomen dat de toetreding van elk van beide landen een jaar kan worden uitgesteld, los van de voortgang van het andere land bij het voldoen aan de economische voorwaarden en bij het zich eigen maken van het acquis. Met andere woorden, er wordt één verdrag geratificeerd, maar de inwerkingtreding kan voor een van de twee landen worden uitgesteld.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik vraag me af waarom dit zo moeilijk geregeld is. Er is één verdrag, dus ik zie er toch een koppeling in. Vervolgens wordt er gezegd dat het mogelijk is dat de een een jaar later toetreedt dan de ander, maar is het werken met één verdrag met toch een zekere koppeling voor Roemenië wel voldoende incentive om er hard tegen aan te gaan?

Minister **Bot**: Ik denk dat het juist een extra incentive is, omdat Roemenië doodsbenauwd is dat het nog een hele tijd niet wordt toegelaten, terwijl Bulgarije wél wordt toegelaten. Het probleem is nu dat er in de verste verte nog geen overeenstemming onder de 25 landen is om deze twee landen echt van elkaar te scheiden. Verleden jaar hebben wij hier ook over gedebatteerd. Er is één verdrag voor deze twee landen en zoals ik al zei, kan de inwerkingtreding van het verdrag worden uitgesteld voor een van de twee volgens de overeengekomen formule, maar dat is nog iets anders dan twee afzonderlijke verdragen.

De heer **Hoekzema** (VVD): Het komt erop neer dat Nederland, en misschien ook andere lidstaten, het uiterste eruit hebben gehaald: wel de koppeling met één verdrag, maar ontkoppeling van de feitelijke toetreding met één jaar. In uw brief zien we buitengewoon veel verschil tussen Bulgarije en Roemenië wat de ontwikkeling betreft. Hoe kunnen we dan hier constateren dat het maar één jaar uitstel zou moeten zijn?

Minister **Bot**: Om te beginnen heb ik gezegd dat er tussen het moment van de afsluiting, eind 2004, en de toetreding,

die bijna unaniem tot stand is gekomen – ik geloof dat Nederland daarover als enige voorzichtig de vinger heeft opgestoken – nog twee jaar zit. In die twee jaar is een monitoring voorzien, plus een regelmatige rapportage van de Commissie en waarschuwingsbrieven aan het adres van Roemenië, indien blijkt dat dat land aan een aantal verlangens van de JBZ niet voldoet. Ik praat nog niet eens over de drie algemene vrijwaringsclausules, die natuurlijk ook op JBZ-gebied gelden en na de toetreding van toepassing blijven. Ik heb het nu over de periode tussen 2004 en 2006, waarvoor een zeer complex en diepgravend monitormechanisme is opgezet, om ervoor te zorgen dat Roemenië daaraan wél gaat voldoen. Als wij begin 2007 constateren dat dat niet het geval is, hebben we nog de gelegenheid van een jaar uitstel, voordat dat land echt optreedt. Dat is de huidige situatie.

De heer **Hoekzema** (VVD): Dat betekent niet zoveel. Als je het geheel beschouwt, wat is dan een jaar uitstel? Dan wordt het dus 2008, terwijl er een wezenlijk verschil in ontwikkeling is, alleen al tussen Bulgarije en Roemenië. Ik betreur het dat er zo wordt omgegaan met toetreding tot de EU. Het is immers buitengewoon belangrijk dat men zo goed mogelijk toegerust toetreedt, opdat we binnen de EU verder kunnen werken aan de kwaliteit en de verdieping ervan.

Minister **Bot**: Dat is zo. Bij de tien die nu toetreden zijn, waren er een aantal waarvan het implementatiemechanisme op zijn zachtst gezegd niet perfect was. Je ziet toch dat ook tijdens de rit, als ze al lid zijn, de monitoring en het toezicht volop van toepassing blijven. Als dingen fout gaan, kunnen we naar het Hof stappen, we kunnen een vrijwaringsclausule inroepen. De druk van het lid zijn de EU draagt ertoe bij dat dat lid zijn zaken zo snel mogelijk op orde brengt. Er is ook nog zoiets als peerpressure. Als landen toetreden, is het niet afgelopen. Integendeel, de druk wordt dan eerder nog groter. Dat hebben we gemerkt met de tien, en ik denk dat we hetzelfde zullen merken met de twee. We hebben nog drie jaar de tijd, en als je ziet wat Roemenië en Bulgarije de afgelopen twee jaar voor elkaar hebben gekregen, moet je dat ook eens afmeten naar de tijd die ze erover hebben gedaan om van bijna nul te komen tot waar ze nu zijn. Ik heb er vertrouwen in dat de zaak in de komende twee of drie jaar voldoende rechtgetrokken en geïmplementeerd zal zijn om te kunnen spreken van een waardig, goed lid van de Unie.

De heer **Kox** (SP): De minister was diplomaat en is nu minister. Maar hij is nog steeds diplomaat, wat hem siert. Bij de behandeling van de vorige Staat van de Unie hebben we hier gesproken over Bulgarije en Roemenië. Deze Kamer heeft toen expliciet gezegd, de koppeling niet meer te willen. Ik heb niet begrepen dat de regering toen heeft gezegd dat het zo niet zou gebeuren. Volgens mij heeft de minister toen gezegd dat hij zich daar niet tegen zou verzetten. We hebben nog 24 andere EU-leden, en dat de minister daar ergens de slag heeft verloren, is geen schande. Welke landen hebben ervoor gezorgd dat wat wij willen niet kan gebeuren?

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer Hoekzema heeft gelijk; het is nu ja zeggen twee landen en niet ja tegen het ene land en ja tegen het andere land. Waar hebben wij de slag verloren?

Minister **Bot**: Ik vind niet dat wij een slag verloren hebben. De onderhandelingen zijn nog niet afgesloten. Dat gebeurt aan het eind van het jaar. Dan volgt het rapport van de Commissie met de eindevaluatie.

De heer **Kox** (SP): Ik bedoelde de slag verloren, in de zin dat u zegt dat het nu zeker is dat er één verdrag komt voor twee landen. Wij wilden dat niet. U wilde destijds graag de Kamer tegemoet komen. Dat is nu van de baan. Waar hebben wij die slag verloren?

Minister **Bot**: Ik denk dat er 24 lidstaten zijn die dat niet willen. Het antwoord is dan duidelijk.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik zou van de heer Hoekzema willen horen of hij bereid is thans reeds namens zijn fractie te verklaren dat indien de straks aan ons voor te leggen goedkeuringswet beide landen bevat, de VVD zal tegen stemmen. Als de meerderheid van de Kamer aangeeft dan tegen te zullen stemmen, dan weet de minister van tevoren dat hij hier niet hoeft aan te komen met een dergelijk verdrag. Dat zou politiek handelen zijn.

Minister **Bot**: Ik vraag mij af of dit in dit late stadium politiek verantwoord zou zijn, maar goed, daar praten wij wel over als het zo ver is.

De heer **Jurgens** (PvdA): Als de minister in het Comité van ministers verklaart dat in zijn land een verdrag waarin beide landen worden genoemd, niet zal worden aanvaard, kan ik hem verzekeren dat het Comité andere wegen zal moeten kiezen. Men is dan van tevoren gewaarschuwd. Ik meen dat een dergelijke handelwijze dan eens eindelijk laat zien dat deze Kamer bepaalt of een verdrag wordt goedgekeurd en niemand anders.

Minister **Bot**: Er is ook geen enkele twijfel over. Ik zou zeggen: laten wij nu eerst even afwachten wat het eindresultaat is van de onderhandelingen. Er wordt nu op gespeculeerd dat er twee landen zijn...

De heer **Jurgens** (PvdA): Dan heeft de heer Kox gelijk; dan is de minister van Buitenlandse Zaken weer diplomaat. Hij staat hier niet als diplomaat maar als politicus. Ik sluit niet uit dat deze Kamer een motie zou aanvaarden waarin staat dat de Kamer zich zal uitspreken tegen een wetsvoorstel dat de toetreding van beide landen regelt. Dan is de minister als politicus en dus niet als diplomaat gehouden om in het Comité van ministers in te brengen wat de Nederlandse Eerste Kamer van mening is en is hij om die reden gehouden om aan het Comité voor te stellen om die weg niet te kiezen. Dat is wat ik de heer Hoekzema heb horen bepleiten. De minister draait zich daar voortdurend uit. Ik wil nu een politiek antwoord en geen diplomatiek antwoord.

Minister **Bot**: Ik heb u daarin al gelijk gegeven. Als dat de wens van de Kamer is, dan zal dat bepleit worden. Ik heb

er alleen wat aan toegevoegd. Ik meen dat dit mijn goed recht is als politicus én als diplomaat.

Voorzitter. De heer Ten Hoeve heeft vragen gesteld over de positie van de Hongaarse minderheden. Het is een punt van aandacht maar er is geen sprake van een structurele achterstelling van Hongaarse minderheden. Zo stellen de Roemeense grondwet en de kieswet, aldus de OVSE, dat indien een nationale minderheid niet regulier een plek in het parlement zou verkrijgen, de partij van die minderheid een afgevaardigde mag leveren indien deze landelijk minimaal 5% van het gemiddelde van de legaal uitgebrachte stemmen die normaal benodigd zijn voor een parlamentszetel, weet te vergaren.

De heer Ten Hoeve heeft ook aandacht gevraagd voor de Balkan. Ik ben het met hem eens dat de toekomst van de desbetreffende landen in Europa ligt. Dat is ook de strekking van de stabilisatie- en associatieakkoorden. Dat is waarop de Unie met de landen van de Westelijke Balkan heeft ingezet op de Top van Zagreb, hetgeen is bevestigd tijdens de bijeenkomst van Thessaloniki in 2003. De toenadering gaat sommigen misschien niet snel genoeg en gaat anderen wellicht wat te snel gelet op wat er zich in die landen afspeelt. Zeker is dat in het bedoelde proces gestage voortgang wordt geboekt. De snelheid daarvan wordt bepaald door de snelheid en mate waarin de betrokken landen zelf hun verplichtingen nakomen. Dat lijkt de regering een zorgvuldige werkwijze. Er gebeurt alles aan. De Europese Unie neemt haar verantwoordelijkheid maar, laten wij wel zijn, uiteindelijk ligt de sleutel natuurlijk in die landen zelf.

De heer Ten Hoeve heeft in dit verband verder gevraagd of de grenzen wellicht aangepast moeten worden aan de uitkomsten van volksraadpleging omdat ze gebaseerd zouden zijn op achterhaalde historische grenzen. Het is natuurlijk van belang om rekening te houden met de opvatting van verschillende bevolkingsgroepen. Een van de lessen van de afgelopen vijftien jaar is juist geweest dat afsplitsing en opdeling niet of nauwelijks tot een oplossing leiden. Wij hebben afgesproken dat grenzen in Europa alleen vreedzaam en in onderling overleg kunnen worden gewijzigd. Ik denk dat wij te maken hebben met jonge democratieën en dat het politieke systeem de bevolkingen op het ogenblik voldoende mogelijkheden biedt om hun wensen kenbaar te maken. Wat ik belangrijk vind en wat ik ook iedere keer hoor als ik in die landen ben, is dat men van mening is dat hoe sneller zij in de Europese Unie zitten, hoe minder grenzen zij nodig hebben, omdat in de Europese Unie de grenzen nu juist vervagen. Al dat geruzie en gedoe hebben zij naar hun mening dan niet meer nodig. Daar is het stabilisatie- en associatieproces ook op gericht, maar zij zullen zelf fiks de hand aan de ploeg moeten slaan om ervoor te zorgen dat dit snel werkelijkheid wordt.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): De minister zegt dat de zaak helemaal goed komt, als zij maar aan hun verplichtingen voldoen. Wij moeten ons eens afvragen of wij geen verplichtingen opleggen die het de landen onder hun omstandigheden extra moeilijk maken om daaraan te voldoen. Ik heb het gevoel dat wij dat in ieder geval bij Servië en Montenegro doen door hen te verplichten een heel lange periode in een gewrongen constructie te blijven.

Volgens mij doen wij dat ook met Kosovo door hun nog geen status te willen beloven, terwijl juist daarvan afhankelijk is of zij zich kunnen gedragen.

Minister **Bot**: Het is bekend dat wij voor Bosnië-Herzegovina net een tussenoplossing hebben gevonden die het nu juist mogelijk maakt om dat strakke keurslijf te doorbreken. Dat noemen wij de twin-track approach. Daarbij blijft de politieke eenheid gegarandeerd, maar voor de economie -- de handel, enzovoort -- volgen wij een gescheiden traject. Daar is de Commissie mee bezig. Patton heeft dat voorgesteld en dat heb ik ook bepleit toen ik er was. Op die basis werken wij nu samen met Bosnië-Herzegovina.

Wij hebben inderdaad gezegd dat wij over de status van Kosovo moeten gaan spreken. Het is vaak moeilijk om standards na te komen als je niet precies weet waar die toe leiden. In ieder geval gaan wij medio volgend jaar over de status spreken. Wij zijn daar nu al voorzichtig mee bezig, zeker met de nieuwe vertegenwoordigers, Jesse Peterson en zo. Dat zijn allemaal mensen die zich hebben uitgelaten over mogelijkheden. Er wordt dus wel degelijk over nagedacht. Nogmaals, de bevolkingen zelf zullen bereid moeten zijn om aan dat proces mee te werken. Dat is heel moeilijk, maar hier en daar zijn er toch bescheiden successen. Ik denk aan Bosnië-Herzegovina en Macedonië. Daar zitten wij bovenop omdat de Europese Unie erkent dat de Balkan haar verantwoordelijkheid is. Wij weten immers dat al die landen eenmaal lid zullen worden van de Europese Unie. Wij proberen ze zo snel mogelijk tot de normen te brengen waarop dat mogelijk zal zijn.

Ik kom op een ander beleidsterrein, namelijk justitie en binnenlandse zaken. Dit beleidsterrein heeft in de vorm van het Haagse programma het eerste veelomvattende pakket maatregelen opgeleverd, dat wij met 25 lidstaten hebben uitonderhandeld. Ik denk dat dit ook vertrouwen voor de toekomst biedt.

De ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht is nog volop in ontwikkeling. Sinds de Europese Raad van Tampere in 1999 ligt een concreet werkprogramma op tafel. Daarop moeten wij nu voortbouwen. En niet te vergeten: wij moeten de bestaande regels implementeren. Daar komt het iedere keer weer op neer. Wij zijn daarom verheugd over het Haagse programma dat voor vijf jaar is vastgelegd. Wij gaan er dus van uit dat op een heel aantal terreinen de samenwerking tussen ons zal worden verdiept.

Terrorismebestrijding is een heel belangrijk onderwerp. De heer Hoekzema heeft daar met name naar gevraagd. Ik denk dat het belangrijk is om een zo vrij mogelijk informatieverkeer tussen politie- en justitiediensten te realiseren, evenals een koppeling van strafregisters. Er is afgesproken dat wanneer informatie beschikbaar is, deze in beginsel moet worden gedeeld. Afspraken daarover zijn duidelijk. Andere elementen zijn natuurlijk versterking van Europol en Eurojust, het Gemeenschappelijk asielstelsel, opvangcapaciteit in de regio, grensbewaking en terugkeerbeleid, integratie van migranten en nog vele zaken meer. Op dat gebied komen maatregelen en actieplannen. Ik noem verder nog een agentschap voor buitengrensbeheer, aandacht voor financiering van terrorisme, verbetering van nationale coördinatiestructuren, enzovoort.

De heer De Vries heeft in belangrijke mate hieraan bijgedragen. Ik weet dat de heren Van der Linden en Van Middelkoop naar diens werkzaamheden hebben geïnformeerd. Ik kan zeggen dat hij buitengewoon actief is. Ik heb het genoeg gehad om met hem en hij heeft het genoeg gehad om met mij een paar weken geleden naar Indonesië en Canada te reizen, waar deze onderwerpen aan de orde zijn geweest.

Wij realiseren ons immers dat alleen coördineren binnen Europa natuurlijk niet voldoende is en dat je juist ook moet samenwerken met landen die wat verder weg liggen, bijvoorbeeld met landen in Azië -- natuurlijk met name landen waar terroristische aanslagen hebben plaatsgevonden, zoals Indonesië -- maar ook met Canada, dat op het Amerikaanse continent ligt, dicht tegen de VS aan. Hij is natuurlijk ook regelmatig in de VS geweest, waar hij met alle autoriteiten heeft gesproken. Ik heb gemerkt dat dat zeer gewaardeerd wordt en dat de autoriteiten daar grote belangstelling hebben voor hoe wij dit aanpakken. Wij hebben in Jakarta samen met Australië een centrum opgezet waar politiemensen en veiligheidsexperts worden opgeleid. Daar dragen wij aanzienlijk toe bij. Ook dat zou een voorbeeld kunnen zijn -- ik heb dat in een aantal andere Aziatische landen uitgezet -- zodat er soortgelijke centra worden opgericht om te bekijken of wij daar de informatie bij elkaar kunnen brengen en informatie kunnen uitwisselen over de financiering van het terrorisme, over de islam en over hoe islamistische organisaties zich tussen die landen bewegen. Dat is een heel concrete vorm en de heer De Vries is dus zeer actief op dat punt. Zijn functie is dus aanjagen, initiëren, coördineren, het bevorderen van maatregelen voor terreurbestrijding en vooral toezien op uitvoering. Het is overigens niet zozeer de bedoeling dat hijzelf die voorstellen aan de raad voorlegt. In die zin hoeven wij dus ook niet te vrezen voor de democratische controle op maatregelen tegen terrorisme, want die worden via de gebruikelijke procedures voor de totstandkoming van EU-wetgeving gewaarborgd. Dat gaat dus gewoon ofwel via het Europees Parlement of via de nationale parlementen.

Dan nog iets over de Benelux. De heer Jurgens heeft ook nog gesproken over de rol van de Raad van Europa. Dat is inderdaad een belangrijke, maar te onzichtbare rol. Ik deel die analyse. In het halfjaar dat ik voorzitter ben geweest, heb ik mij natuurlijk wat meer verdiept in die organisatie. Ik ben daar actief bij betrokken geweest en heb het genoeg gehad om de heer Jurgens daar te mogen ontmoeten. Wij hebben lezingen over de Raad van Europa, de mensenhandel, gezondheid en vrijheid van de media georganiseerd. Wij hebben dit via het Europees platform van onderwijs onder de aandacht gebracht.

De heer Van der Linden heeft gesproken over de verbetering van de samenwerking tussen de EU en de Raad van Europa. Ik ben het met hem eens dat dat moet gebeuren. Tijdens het Nederlands voorzitterschap is zowel in het Comité van Ministers als in bijeenkomsten van de Parlementaire Assemblee gepleit voor een dergelijke samenwerking, te realiseren onder meer door de instelling van een permanente vertegenwoordiging van de EU in Straatsburg. De heer Van der Linden weet dat ik mij daar zeer voor heb ingezet. Ik heb dat ook persoonlijk bepleit

bij de Commissie en bij de Commissarissen. Tot nu toe was dat -- naar hun zeggen door een gebrek aan geld -- nog niet te verwezenlijken, maar misschien moeten wij daar bij de nieuwe Commissie opnieuw een lans voor breken. Dat heeft er wel in geresulteerd dat in ieder geval bij alle grote vergaderingen een vertegenwoordiger van de Europese Commissie aanwezig is, hetgeen vroeger niet het geval was. Ik denk ook dat het belangrijk is dat wij pleiten voor toetreding van de EU tot relevante verdragen van de Raad van Europa, zeker na de totstandkoming van de Grondwet. Een effectieve coördinatie van operationele activiteiten is van gemeenschappelijk belang. Kortom: de Nederlandse regering onderschrijft het belang van een nauwe samenwerking, heeft zich daarvoor ingezet en zal dat blijven doen. Wij moeten alleen voortdurend zoeken naar concrete mogelijkheden die zich voordoen. Even tussendoor: ik zeg dank voor de complimenten die aan het adres van de PV, de heer Landman, gemaakt zijn. Ik denk dat hij die complimenten zeer verdiend heeft tijdens de periode van het voorzitterschap.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik wil dat laatste, maar ook de inzet van de regering nog eens onderstrepen. Het komt alleen een beetje merkwaardig over als het argument van de financiën wordt gehanteerd: de begroting van de Raad van Europa bedraagt 175 mln euro en de begroting van de EU 98 mld euro. Ook dat eerste is natuurlijk aardig wat geld, maar afgezet tegen de begrotingen van de nationale lidstaten is dat natuurlijk maar een klein bedrag. Mijn vraag gaat echter veel dieper. De EU heeft een beleid tot stand gebracht over de relatie met de buren. Daarbij zijn de betrokkenheid, de ervaring en de instituten van de Raad van Europa niet ter sprake gekomen. Zij komen althans niet in het beleid voor.

Dat vind ik verontrustend, omdat juist de Raad van Europa een enorme ervaring binnenbrengt. De Raad van Europa heeft de Assemblee en daar komen wij de parlementariërs uit deze landen tegen die de democratie met hun ervaring kunnen versterken. Er is dus een structuur die door de Europese Unie niet wordt benut. Als de EU dan incidenteel bilateraal nieuwe structuren opzet, dan vind ik dat een gemiste kans.

Minister **Bot**: Ik denk ook dat het goed zou zijn als de Europese Unie daar meer rekening mee houdt. Als de Europese Unie na ratificatie van de Grondwet toetreedt tot een aantal van deze verdragen, zal er zeker een impuls van uitgaan. Dat zal echter voortdurend onder de aandacht gebracht moeten worden bij het uitwerken van de concrete actieplannen. De "good neighbourhood policy" is natuurlijk een raamwerk. Vervolgens moet er per land over de actieplannen worden onderhandeld. Wij moeten eens bezien in hoeverre dit element daarbij kan worden betrokken. De staatssecretaris heeft deze elementen op 15 september onder de aandacht gebracht in het Comité van Ministers. Hij heeft gezegd dat de Raad van Europa instrumenteel kan zijn in de verdere ontwikkeling van de relaties tussen de EU en de buurlanden, zoals die ontwikkeld worden in dat programma. Met de heer Van der Linden denk ik dat de Assemblee en het Europees Parlement een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de

versterking. Daar zullen wij dus voortdurend op moeten toezien.

De heren **Doesburg** en **Van der Linden** vroegen aandacht voor de inkapseling van het WEU-verdrag in de EU. Daarbij spelen twee vragen: de principevraag of wij de WEU als geheel kunnen opheffen en de vraag van de timing. Het zal de Kamer niet verbazen als ik zeg dat ik de vraag of de WEU opgeheven kan worden met "ja" beantwoord. De Unie beschikt inmiddels over een eigen operationele capaciteit voor crisisbeheersing. De EU heeft de operationele taken reeds overgenomen van de WEU. Met de inwerkingtreding van het grondwettelijk verdrag zal de EU ook een eigen wederzijdse bijstandsclausule hebben. Dan zal ook de mogelijkheid van nauwere samenwerking op EVDB-gebied bestaan, waar de heer **Van der Linden** naar verwees. Het ligt voor de hand dat de toekomst van de WEU na dit ratificatieproces onderwerp van gesprek zal zijn. Nederland wil echter niet vooruitlopen op het ratificatieproces van dat grondwettelijke verdrag.

Daarmee kom ik bij de vraag van de democratische controle op het EVDB, waar de heer **Hoekzema** naar heeft verwezen. Ik acht het van het groot belang om nationale parlementariërs te betrekken bij de verdere ontwikkeling van het EVDB, niet alleen via nationale procedures, maar ook op Europees niveau. Ik zou er dan ook voorstander van zijn als parlementariërs de COSAC zouden gebruiken om die betrokkenheid te vergroten. Ik merk terzijde op dat ik bij mijn verschijnen voor het Europees Parlement uitvoerig bevrraagd wordt over deze onderwerpen. Ik ga deze onderwerpen uiteraard niet uit de weg. Ik heb het gevoel dat opeenvolgende voorzitterschappen ook zullen proberen het Europees Parlement er langs die lijnen bij te betrekken. Nogmaals, ik denk dat het primair via de nationale parlementen moet geschieden. Ik zou het ook niet wenselijk vinden als die controle geheel zou verschuiven van de nationale parlementen naar het Europees Parlement. Het uitzenden van militairen ligt bijvoorbeeld te gevoelig. Ik vind wel dat het Europees Parlement met de Raad debatten moet kunnen voeren over het EVDB. Ik heb dat aan den lijve ondervonden en ik vind dat goed, omdat het Europees Parlement hier in toenemende mate bij betrokken moet worden.

De heer **Doesburg** (PvdA): Ik ben het eens met uw denklijn. Alleen met uw keuze voor COSAC ben ik niet zo gelukkig. Idealiter zou het overleg in de WEU vervangen worden door een nieuwe Assemblee. Dat zou ik beter vinden, want de COSAC functioneert niet zo geweldig. Als echter via de COSAC een second best-oplossing gerealiseerd kan worden, dan zou ik daar voor zijn. Dan ben ik wel van mening dat aan de organisatie van de COSAC, de inrichting en de taakstelling, het nodige gedaan moet worden. Bent u dat met mij eens?

Minister **Bot**: Ik meen dat er aan de COSAC wel iets verbeterd kan worden. Ik heb niet zo lang geleden het genoegen gehad om hier met de COSAC van gedachten gewisseld. Dit was een indringende gebeurtenis en ik heb niet de indruk dat de COSAC zich snel met een kluitje in het riet laat sturen. Ik heb bovendien de indruk dat men

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

zeer goed op de hoogte is van wat zich afspeelt. Ik vond dit een echte democratische en parlementaire gedachteswisseling zoals iedereen die zal verwelkomen. Ik vind het geen goed idee om nog eens een aparte assemblee te creëren, want ik denk dat wij al genoeg aparte assemblees hebben. Ik denk dat wij het gewicht moeten laten liggen waar het ligt, namelijk bij de nationale parlementen. Ik ben natuurlijk voor versterking en een betere organisatie van de COSAC.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wij zullen eind november in de COSAC over dit probleem discussiëren. Er bestaat op een enkele uitzondering na brede consensus om te voorkomen dat de COSAC schaduwparlementje gaat spelen. Het zijn bovendien niet de defensiewoordvoerders die de discussie voeren, maar de woordvoerders Europese Zaken, terwijl toch juist de eersten daarbij moeten worden betrokken. Ik denk dat er een andere betrokkenheid van de nationale parlementen moet worden georganiseerd. De COSAC is eigenlijk alleen maar bedoeld om best practices en informatie uit te wisselen tussen de leden en een netwerk te vormen tussen de woordvoerders in de nationale parlementen. Het zou naar mijn gevoel de verkeerde kant op gaan als wij van de COSAC een nieuw soort parlement maken waarbij dit soort elementen allemaal een plaats krijgen.

Minister **Bot**: Ik ben het hier helemaal mee eens. Ik ben voorstander van een betere interne organisatie zodat die informatiestroom beter loopt, want dat is belangrijk. Zo'n onderwerp hoort bij de nationale parlementen thuis, maar het is belangrijk dat er een overkoepelende organisatie is die informatie uit wisselt.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik juich het toe dat de minister in ieder geval niet een nieuwe assemblee van parlementariërs wil optuigen. Hij zegt terecht dat dit nu nog in de eerste plaats een nationale aangelegenheid is en dat de nationale parlementariërs een grote rol spelen. Zo langzamerhand zal het kader van de EVDB en de GBVB zich verder ontwikkelen waarna er na een aantal jaren waarschijnlijk een meer communautaire situatie zal ontstaan. Dit is mijn ideaal, maar ik denk dat wij dan wel een tijdje verder zijn.

Minister **Bot**: Ik denk dat wij dit ideaal delen.

De heer **Hoekzema** (VVD): Vraagt dit niet om een praktische oplossing? Het COSAC kan worden gebruikt als een soort ontmoetingscentrum opdat de ontmoeting van nationale parlementariërs met europarlementariërs zich kan ontwikkelen tot een instituut dat goed aansluit bij het beleid met betrekking tot GBVB en EVDB.

Minister **Bot**: Dit is een mogelijkheid, maar als u denkt dat het toch meer in communautaire richting gaat, is een andere mogelijkheid dat het Europees Parlement een verdere verantwoordelijkheid krijgt. Dit vind ik de ideale oplossing. Wij moeten ervoor oppassen dat wij geen nieuwe schaduwassemblees oprichten die als zij eenmaal bestaan, moeilijk te verwijderen zijn.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Wij gaan zelf over de COSAC. Ik wil een heel concreet en actueel voorbeeld aan de orde stellen, al moet ik erkennen dat dit probleem moeilijk op te lossen is. Waar moet de parlementaire controle plaats vinden van Altea, de door de EU-geleide operatie?

Minister **Bot**: De parlementaire controle heeft op nationaal niveau plaatsgevonden in de lidstaten die militairen ter beschikking hebben gesteld. Verder is hierover natuurlijk gesproken in het Europees parlement. Overigens is hierbij niet afgeweken van de normale procedures voor EVDB. Ik weet niet of hierover in de Cosac is gesproken, omdat ik maar daar maar eenmaal bij aanwezig ben geweest.

De heer **Doesburg** (PvdA): Er is dus een gat. De Cosac is bedoeld voor het delen van informatie, terwijl de parlementaire controle is gericht op het onderlinge debat. Er is een verschil tussen meningsvorming en oordeelsvorming. De Cosac kan vooral in de fase van meningsvorming een rol spelen, maar niet bij de besluitvorming. De nationale parlementen willen op dit terrein geen bevoegdheden overdragen naar het Europees parlement. Dat is hét probleem. Zolang dat zo is, zal er een platform moeten zijn waar tot op zekere hoogte oordeelsvorming en besluitvorming kan plaatsvinden.

Minister **Bot**: Dat vindt primair in het Nederlands parlement plaats. Het parlement is over de overgang van IFOR naar Altea dan ook uitvoerig ingelicht. Wij hebben dat overigens bij alle vredesoperaties gedaan. Hierover is op de geëigende plaats uitgebreid gesproken om goede democratische controle te garanderen. Als daarnaast informatie tussen de verschillende parlementen wordt uitgewisseld, is dat mooi meegenomen, maar die informatie-uitwisseling is zeker niet de hoofdmoot.

Tijdens bilaterale bezoeken, en marge van verschillende internationale vergaderingen en voorafgaand aan Europese raden vinden nog steeds Benelux-ontmoetingen plaats. Ik heb die zo'n tien jaar bijgewoond en ik kan dan ook met recht zeggen dat de Benelux mijns inziens op dat niveau uitstekend functioneert. Onlangs hebben de Belgische en Nederlandse ministers en staatssecretarissen van Buitenlandse en Europese Zaken afgesproken om het overleg te intensiveren over gemeenschappelijke standpunten, ook standpunten over onderwerpen waarop de belangen en posities van de Benelux-landen wel eens uiteenlopen. In mijn rede in het Vredespaleis over de Benelux heb ik aangegeven dat de samenwerking op tal van terreinen uitstekend is. Dat geldt zeker voor de aanloop naar belangrijke besluiten op Europees niveau. Op dat moment is de meerwaarde van de Benelux overduidelijk, want de Benelux legt dan echt gewicht in de schaal.

Het is echter ook waar dat de individuele belangen op bijvoorbeeld handelsgebied uiteen kunnen lopen en dat de Benelux-landen elkaar op sommige terreinen niet altijd kunnen vinden. Wij moeten ons echter vooral richten op de positieve elementen en ons niet van de wijs laten brengen door verschillen in opinie als gevolg van materiële belangen.

De heer Van der Linden en de heer Platvoet hebben mijn oordeel gevraagd over de recente ontwikkelingen in Rusland. Er zijn een aantal positieve ontwikkelingen. Ik denk aan de goedkeuring van de Kyoto-overeenkomst en het "partnership" en "cooperation"-akkoord dat na de uitbreiding van de EU nieuwe ratificatie behoeft. Wij hebben ook goede gesprekken gehad met premier Vradkov en minister Lavrov tijdens hun bezoek aan ons land een paar weken geleden.

In New York heb ik ook een goed gesprek met minister Lavrov gehad en ik hoop dan ook dat wij bij de komende EU-top een belangrijke stap kunnen zetten naar overeenstemming over de vier gemeenschappelijke ruimte, "the four spaces". Overigens zoeken wij gezamenlijk naar een nieuwe datum: uitstel betekent in dit geval dan ook zeker geen afstel.

Het partnerschap met Rusland omvat dus een aantal terreinen. Op deze terreinen trekken wij met elkaar op basis van gemeenschappelijke waarden en doelstellingen. Een en ander neemt niet weg dat er ruimte moet blijven voor een kritische opstelling. In de vele contacten die wij met Rusland hebben, stellen wij ons kritisch op en ook op de top zullen wij ons kritisch opstellen.

Tendensen in de richting van grotere controle vanuit het centrum die kunnen leiden tot een minder pluriform politiek landschap, kunnen terecht vragen oproepen. Daarom zijn ze echter nog niet per se in strijd met de internationale verplichtingen op het gebied van mensenrechten en de rechtsstaat. Dit heeft gevolgen voor de inhoud en de toonhoogte waarop wij hierover met Rusland willen communiceren. Enerzijds moeten wij de specifieke issues niet uit het oog verliezen, anderzijds moeten wij oog hebben voor het grote verhaal. Het is een complex land, zoals wij zelf ook zeggen. Het komt uit een andere traditie voort en tracht zijn weg te vinden naar wat het democratie noemt, hoewel wij daarbij enige vraagtekens zetten. Wij moeten het land op dat punt blijven aanspreken. Ik geloof echter dat wij ook begrip moeten hebben voor het feit dat het niet van de ene dag op de andere zo zal zijn zoals in Nederland, de Verenigde Staten of Canada.

Ook in de verhouding tussen Rusland en de buurlanden is sprake van een nieuw soort assertiviteit. Rusland probeert zijn invloed te maximaliseren. Vanuit het oogpunt van machtspolitiek is dat heel begrijpelijk. Tegelijkertijd zijn de landen deels nu, deels in de toekomst directe burens van de uitgebreide Unie. Bij die burens hebben wij ook belangen. Bovendien hebben de landen het recht en de plicht om hun eigen koers te varen gericht op eigen belangen en niet op die van Moskou. Dat is in ieders belang. Op die manier komt er stabiliteit, komen er economische ontwikkelingen en hebben wij een win-situatie. Wat je merkt is dat Rusland op het ogenblik inderdaad vanuit een oud machtspolitiek denken zijn invloedssfeer tracht te vergroten. In de gesprekken met Vradkov, Valavov en anderen dat zij het gevoel hebben dat de Europese Unie via onze politiek van goed nabuurschap, waarmee wij trachten onze waarden en normen uit te dragen, een soort verkapt machtspolitiek bedrijft. Wij zouden als unie eveneens trachten stukken van hen weg te halen en in te kapselen in de Europese Unie. Dat duidt op

een wanbegrip van datgene waarmee wij bezig zijn. Wij geloven natuurlijk in onze waarden en normen. Als wij een politiek van goede nabuurschap volgen, is dat niet uit een vorm van machtspolitiek denken, maar uit het "waarden en normen"-patroon van de Europese Unie en omdat wij de landen willen helpen. Daarmee maken wij die aan hen als het ware deelachtig. Ik geloof dat dat een heel ander uitgangspunt is. Daarom is de dialoog met Rusland zo belangrijk. Op die manier maken wij ook de buurlanden duidelijk dat wij niet bezig zijn met het opnieuw spelen van de great game, de politiek van het eind van de negentiende eeuw.

Ik zeg iets over democratisering en financiële ondersteuning, omdat de heer Schuyer vroeg of Nederland democratisering tijdens de resterende weken van het voorzitterschap meer zou kunnen benadrukken, bijvoorbeeld door instellingen als het Nederlands Instituut voor Meerpartijdemocratie financieel te ondersteunen. Mijn antwoord daarop is dat de Nederlandse regering bevordering van democratisering en goed bestuur ziet als één van de fundamenteën van ons externe beleid, met inbegrip van ontwikkelingssamenwerking. Dat is dan ook altijd een vast punt op onze agenda. In dit verband mag ik de toppen noemen, onder andere die met India gisteren, die uitstekend is verlopen en waarop onder meer over democratisering en mensenrechten is gesproken. Ik wijs verder op de ASEM, de Oekraïne en China, om nog maar drie topontmoetingen te noemen. Verder wijs ik op de ontmoetingen die ik als minister heb gehad, bijvoorbeeld met Afrikaanse vertegenwoordigers in de EU-SADEC- en de EU-Ecowas-bijeenkomsten. Het maatschappelijk middenveld, waaronder niet-gouvernementele organisaties, speelt een belangrijke rol. Waar mogelijk tracht het Nederlandse voorzitterschap dat op alle mogelijke manieren te ondersteunen.

De heer Platvoet vraagt zich af hoe het verder moet met de transatlantische band na de herverkiezing van president Bush. Hij noemde terrorisme, Irak en het Midden-Oosten. Ik denk dat de band sterk zal blijven onder de herkozen president. Ik heb mijn collega Powell onmiddellijk na de verkiezingen opgebeld om hem te feliciteren. Wij hebben toen een gesprek gevoerd over deze onderwerpen. Als voorzitter van de Europese Unie heb je wel eens een voordeel, zo mag ik de Kamer verklappen. Juist op de genoemde terreinen werken wij met een zelfde agenda. Het is van belang dat wij elkaar aanvullen en versterken. Dat heb ik nog eens benadrukt. Ik heb gezegd dat er vier nieuwe jaren aankomen. De president hoeft zich uiteraard niet meer ongerust te maken over de volgende verkiezingen van hemzelf. Dat biedt mogelijkheden. Wij hebben als EU eindelijk een vrij coherent beleid uitgestippeld voor het Midden-Oosten, zowel ten aanzien van de terugtrekking uit Gaza als ten aanzien van de follow-up waarvoor wij nu een langetermijnstrategie aan het uitwerken zijn. Wij trachten als EU-voorzitter in samenwerking met de heer Solana een soort "final status" papier voor te bereiden, zodat wij weten waar wij naartoe gaan.

Ik refereerde daarnet aan de standards en de status, hetzelfde geldt voor Irak. Na veel heen en weer hebben wij als voorzitterschap eindelijk de 25 landen op één lijn gekregen, zodat wij nu ook weten hoe wij op het

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

civiele terrein in de wederopbouw van Irak gaan optreden. Daar zijn nu duidelijke lijnen voor uitgezet waar de 25 landen het over eens zijn. Dat is nog eens bevestigd tijdens de lunch met Allawi afgelopen vrijdag, waar wij precies gezegd hebben wat wij wel en wat wij niet kunnen doen. Daarmee is ook de splitsing binnen de EU tot een eind gekomen over wat er jaren geleden is gebeurd en dat is een positief signaal. Ook Allawi heeft immers keer op keer gezegd: het gaat nog niet zozeer om de omvang van de bijdrage, het gaat erom dat het Irakse volk niet de indruk krijgt dat alleen Amerika daar bezig is. Het gaat erom dat de EU er aanwezig is, net zoals het belangrijk is dat de VN er aanwezig is. Wij doen er alles aan om te zorgen dat de veiligheidssituatie gegarandeerd is. Dat doen wij door financiële bijdragen. Wij hebben aan het verkiezingsproces 30 miljoen toegezegd, wij hebben als ik mij niet vergis 700 à 800 miljoen al uitgegeven voor wederopbouwactiviteiten. Het pakket van de EU omvat eveneens activiteiten ter ondersteuning van de administratie, de rechterlijke macht, de grensbewaking, het electorale proces en de training van politie en grenswacht. Dat geeft aan dat wij als EU ook op dat punt bereid zijn eensgezind op te treden.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. De minister zegt dat de splitsing van de EU voorbij is. Geldt dat volgens de minister ook voor het optreden van de VS in Irak? Dat kan ik mij toch nauwelijks voorstellen.

Minister **Bot**: Nee, wat dat betreft, verschillen de meningen natuurlijk nog steeds. Er is nu een "multinational force", daar nemen een aantal landen van de EU aan deel en andere niet. Als u terug wilt kijken, dan zijn er nog meningsverschillen, met name ten aanzien van de VS. Maar wij zijn er tijdens ons voorzitterschap in geslaagd om de 25 EU-lidstaten op één noemer te krijgen over het Irak-beleid voor de toekomst. Ik denk dat wij ons op de toekomst moeten richten en niet te veel terugblikken.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Daarin kan ik u volgen, als positief, maar iets anders heeft mij toch zeer verbaasd. Welke krant je ook leest over de situatie in Irak, of het nou het Gooise sufferdje is of The Washington Post, "Verenigde Staten" komt in ieder artikel daarover wel één keer voor, zo niet 30 keer. Echter, in het zes pagina's tellende stuk dat u afgelopen week hebt opgesteld in de Europese top, de verklaring van de Europese Raad over de betrekkingen tussen de EU en Irak, komt "Verenigde Staten" niet één keer voor. Dat vond ik toch wel een heel opmerkelijk feit. Je kunt er een heleboel achter zoeken. Dat zal ik niet doen, ik was er ook niet bij. Maar het leidt tot de conclusie dat er geen enkele overeenstemming was te bereiken binnen de EU over de rol van de VS. Daarom wordt de VS niet genoemd.

Minister **Bot**: Ik denk dat een verwijzing naar de VS op het ogenblik niet nodig is. Wij baseren ons op Resolutie 1546 die een politiek proces heeft vastgelegd. Het is belangrijk dat wij ons daaraan houden, dat die verkiezingen er in januari plaatsvinden, dat de VN terugkeren, dat wij hun veiligheid garanderen, dat de EU daar haar plaats krijgt, dat wij ons duidelijk manifesteren

en dat allemaal op basis van de Veiligheidsraad-resolutie en de "multinational force". Een verwijzing naar de VS door de EU lijkt mij op het moment noch nodig, noch wenselijk.

De heer **Kox** (SP): Wilt u hierbij mijn vraag betrekken of er nu een Europese vertegenwoordiging in Bagdad geopend kan worden en zo nee, waarom niet?

Minister **Bot**: Dit hangt samen met de aarzeling bij de Commissie en het secretariaat van de Raad op het punt van de veiligheid. Ik heb er zelf keer op keer op gewezen dat de meeste Europese landen wel al sinds lange tijd een ambassade hebben, ook in de heel moeilijke perioden. Zo is Nederland er vertegenwoordigd met tien, twaalf diplomaten, zodat ik geen reden zie waarom de Europese Unie niet vertegenwoordigd zou kunnen zijn. Ik heb dit keer op keer bij de heer Patten en bij de heer Solana aangeslingerd en ik heb het opnieuw ter sprake gebracht bij de opvolger van Commissaris Patten, mijn vroegere Oostenrijkse collega. Zij heeft beloofd, dit te zullen bekijken en zij vindt het ook de hoogste tijd dat de Europese Unie daar vertegenwoordigd is. Wij zitten er dus goed achterheen; wij kunnen het niet forceren, maar ik vind wel dat het de hoogste tijd wordt dat de Unie zich in Irak manifesteert.

De heer Platvoet heeft ook nog gevraagd naar het vredesproces in het Midden-Oosten, ook in het licht van de gezondheidstoestand van president Arafat. Ik stel vast dat degenen die hem en zijn familie vervangen, Abu Ala en Abu Mazen, dat naar behoren doen. In die zin hoeft er geen cesuur op te treden en die verwacht ik ook niet als Arafat mocht overlijden. Wij blijven het vredesproces ondersteunen. Ik heb er zojuist al op gewezen dat wij verleden week een actieprogramma voor de korte termijn hebben goedgekeurd. Wij zijn ook bezig met een programma voor de langere termijn, een final status paper. Ik heb als voorzitter deelgenomen aan de kwartetbijeenkomst in New York en wij geven nieuwe impulsen aan het Gaza disengagement programme met de vijf voorwaarden die wij eraan gesteld hebben. Wij onderhouden natuurlijk ook contact met de nieuwe leiders en ik heb zelf ook met hen gebeld om aan te geven dat zij op onze steun kunnen rekenen, mocht het zo ver komen, maar dat wij wel vinden dat er een geloofwaardige vertegenwoordiger van de Palestijnen moet zijn die door Sharon en de Israëliërs als een gelijkwaardige partner wordt beschouwd. Wij hebben altijd gezegd dat het programma voor de terugtrekking uit Gaza alleen kan worden uitgevoerd als resultaat van een onderhandelingsproces en dat wij gaarne bereid zijn om daarbij te bemiddelen. Wij geloven dus dat er een nieuw "window of opportunity" is ontstaan en wij hebben heel uitdrukkelijk tegen president Bush en Colin Powell gezegd dat wij hopen dat zij steun zullen verlenen aan dit proces, omdat dergelijke kansen zich niet vaak voordoen.

Wij hebben al meermalen over Guantanamo Bay gesproken. Nogmaals, het respecteren van de normen vinden wij heel belangrijk in de strijd tegen het terrorisme. Ik heb altijd gezegd dat wij nooit mogen afdalen tot

dezelfde handelwijze als die van de terroristen zelf en dat dit ook van toepassing moet zijn op de gevangenen in Guantanamo Bay. Dit is geregeld onderwerp van overleg tussen de EU en de VS. In trojka-verband is er op 15 oktober nog gewezen op de verantwoordelijkheid van de Verenigde Staten voor het bescherming van de mensenrechten. Er is op aangedrongen om naast het Rode Kruis de speciale rapporteurs van de VN toegang te verschaffen. De Verenigde Staten hebben toegezegd, deze rapporteurs nader te zullen informeren. Voorts hebben zij medegedeeld dat zij uitvoering geven aan de uitspraak van het hoogerechtshof en dat zij werk maken van de juridische herzieningsmogelijkheid. Ook heeft men aangegeven, gevangenen in vrijheid te zullen stellen in de gevallen waarin strafvervolgning niet nodig is of waarin er geen veiligheidsrisico meer is. Ik ben zeker van plan om dit onderwerp weer aan de orde te stellen bij het bezoek van Colin Powell dat voorlopig op 10 december is bepaald.

Voorzitter. Deze reactie in eerste termijn heeft het karakter gekregen van een tour d'horizon van de grote onderwerpen in Europa. Om met dezelfde beeldspraak verder te gaan, ik zie volop perspectief op een Unie die zowel consolideert als verdiept, een Unie die zo nodig problemen gezamenlijk aanpakt en die tegelijkertijd voor zover dat gewenst is, ruimte laat voor nationaal beleid, een Unie die de burger aanspreekt en een Unie die de burger waar voor zijn geld levert bij de grote thema's van vandaag: economie, veiligheid en de omgang met de wereld om ons heen. Aan dit perspectief werkt de regering momenteel als voorzitter met volledige inzet. Dit zullen wij straks, na 1 januari, als gewone lidstaat blijven doen.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de staatssecretaris, die naar verwachting ongeveer een half uur nodig zal hebben, als de leden althans niet te veel interrumpen. De bedoeling is dat wij daarna ongeveer een kwartier schorsen, omdat ik de plenaire vergadering vandaag niet later wil doen eindigen dan rond 20.00 uur, daarmee verwachtend in de geest van de leden te handelen. In dat kwartier schorsing zal er voor iets kleins voor de inwendige mens worden gezorgd.

**

*N

Staatssecretaris **Nicolai**: Voorzitter. Ik begin met een belangrijk onderwerp, dat begrijpelijkerwijs door eenieder is aangeroerd, en waarover door eenieder interessante vragen zijn gesteld en opmerkingen zijn gemaakt, namelijk de burger en de EU, en de communicatie die wij plegen over de EU. Het gaat om de nieuwe legitimatiediscussie over de vraag, wat de basis is van de EU en wat de mensen daarmee als verbondenheid voelen. De heer Kox zei dat slechts een minderheid van de mensen zich verbonden voelt met deze EU. Dat valt mee, misschien niet in zijn achterban, maar wel gemiddeld in Nederland. Uit enquêtes blijkt namelijk dat een ruime meerderheid nog steeds een positief gevoel heeft over Europa. Dat was ongeveer driekwart, wat is teruggelopen naar niet veel meer dan 60%. In het laatste zit hem precies het probleem: in één

jaar is dat vertrouwen teruggelopen. Ik deel daarom de zorgen van eenieder en de wens dat daaraan iets moet worden gedaan.

Terecht is gesproken over de opkomst bij de laatste verkiezingen voor het Europees Parlement. Het was zonder meer teleurstellend dat de opkomst aanzienlijk is teruggelopen. In Nederland is die opkomst overigens aanzienlijk toegenomen: van nauwelijks 30% naar bijna 40%. Ik ben ervan overtuigd dat dit meteen zicht biedt op de belangrijkste oplossing, namelijk minder Europa, meer politiek, minder technocratie, meer debat. Dat brengt mensen echt dicht bij Europa. Tegen de heer Kox zeg ik: ook wij politici hebben een verantwoordelijkheid om aan mensen duidelijk te maken dat er politieke verschillen zijn, en dat het uitmaakt waar je staat in Europa, waar belangrijke problemen worden behandeld waarover verschillend kan worden gedacht. Kritiek op Europa is niet zozeer een bezwaar, maar eerder een aangrijpingspunt om de discussie in dat debat te voeren. We moeten daar niet vreselijk verbouwereerd van zijn: gebruik het als aangrijpingspunt voor discussie. Gelukkig ben ik het zeer oneens met de SP als het gaat om de houding tegenover de EU. Daarmee komen we weg van dat vage verhaal dat Europa mooi en goed is en dat tegenstanders daarvan politiek incorrect zijn. De verschuiving die nu optreedt kan in principe, als we er goed mee omgaan, een positieve ontwikkeling zijn.

Natuurlijk staat de betrokkenheid van de burger bij Europa niet op zichzelf, en kan deze enigszins worden gerelativeerd, omdat de burger überhaupt kritischer wordt over overheden. Bij Europa zie je dat overigens sterker dan bij nationale overheden, wat de zorgen niet wegneemt. De heer Van der Linden maakt zich als één van de weinigen zorgen over een mogelijke verschuiving naar een wat pragmatischer benadering van Europa. Hij zegt namelijk dat het voor een deel idealisme, "nooit meer oorlog", blijft, wat we aan nieuwe generaties moeten blijven vertellen.

Als hij dat bedoelt, is de regering het daar volstrekt mee eens. Wij moeten blijven uitleggen waar de Europese eenwording en integratie vandaan komt. Ik wil er geen tegenstelling van maken, in de zin dat het vroeger ging om idealen en nu om opportunisme in termen van "wat zit er voor mij aan vast?". Wel ben ik van oordeel dat wij minder kunnen blijven hangen in dat abstractere verhaal waar het gaat om nieuwe generaties. Wij moeten helemaal niet vies zijn van nieuwe generaties die willen weten wat de meerwaarde is van Europa voor problemen die zij nu ervaren. Dat kan terrorisme, milieu, werk etc. zijn. Hoe meer wij daarbij weten aan te sluiten, hoe beter dat is.

De heer Schuyer was openhartig over zijn verbijstering over de snelle toename van de scepsis. Welnu, wij moeten het onder ogen zien. Laten wij het positief oppakken als punt voor discussie. Euroscepsis is wat mij betreft in ieder geval beter dan euro-apathie. Dat laatste vind ik een grotere bedreiging dan scepsis. Scepsis is weliswaar kritisch maar toont in ieder geval een zekere betrokkenheid in de zin dat mensen ergens iets van vinden. Onverschilligheid is volgens mij een nog groter gevaar, omdat je dan niet eens een begin hebt om je verhaal goed uit te leggen.

Bij deze benadering past ook -- dat zeg ik in het bijzonder in de richting van de heer Hoekzema -- dat het niet buiten de burger om mag gebeuren. Ik begrijp zijn woorden zo dat hij zegt: pas op dat je niet te veel in de kleine groep blijft hangen van mensen die zo goed weten wat er met Europa dient te gebeuren, laten wij naar andere manieren zoeken om een heel veel grotere groep te betrekken bij Europa. Dat is precies waar wij mee bezig zijn als het gaat om de publieksbrede campagne die wij ook vanuit het ministerie van Buitenlandse Zaken aan het voeren zijn.

De heer Hoekzema heeft verder gewezen op de conclusie in het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau dat in Europa de publieke transnationale discussie uitblijft. Primair dienen wij de discussie nationaal intensiever te voeren, maar secundair moeten wij er ook voor zorgen dat mensen zich bewust zijn dat in verschillende landen dezelfde discussies aan de orde zijn. Ik noem als voorbeeld Irak. Min of meer voor het eerst zijn daarover in verschillende landen in opiniebladen artikelen verschenen van Europese denkers en columnisten. Ik hoop dat het punt van het in meerdere landen gelijktijdig belangrijke issues bespreken, verder uitgebreid kan worden. Dat past ook in het concrete voorstel dat ik heb gedaan in de bijeenkomst van Amsterdam met alle ministers voor Europese Zaken. Wij zouden de televisie meer moeten gebruiken, liefst op een zodanige manier dat een bepaalde uitzending -- denk aan het Eurovisiesongfestival -- in meerdere landen gelijk te zien is. Je zou dan een centrale discussie kunnen hebben tussen landen over een belangrijk onderwerp in Europa, waarbij nationaal in studio's gereageerd of gestemd kan worden, waardoor je in dit geval via de televisie de transnationale Europese discours zou kunnen bevorderen.

De heer Platvoet heeft gevraagd wat er concreet uit genoemde bijeenkomst in Amsterdam is gekomen. Het parlement heeft inmiddels een rapportage van die bijeenkomst gehad. Kern is dat gezamenlijk geconcludeerd werd dat wij weg moeten van de ééndimensionale propaganda en dat wij opener moeten staan voor discussie en meer concreet moeten aansluiten bij de zorgen van burgers. De bijeenkomst zelf was een experiment in de sfeer van "communicating Europe". Wij hadden namelijk afgesproken dat niemand van tevoren uitgeschreven teksten zou gaan voorlezen en dat de bijeenkomst openbaar zou zijn. Het was een succes en het heeft geleid tot een relatief zeer levendig debat. Het was inspirerend en de pers, die wij zo hard nodig hebben bij deze discussie, was er ook bij betrokken.

Een belangrijk punt in de discussie in Amsterdam en in de Europese Raad die kort geleden is gevoerd, is de Grondwet. Ik kom daar zo nog op terug. Hoe gaan wij om met ratificatie, met de publieke opinie en met de referenda, die minimaal in tien landen gehouden zullen worden? In Amsterdam hebben wij afgesproken -- en dat is in de Europese Raad bevestigd -- om geen coördinatie vanuit Brussel na te streven voor de campagnes en ratificatieprocedures, maar wel heel nauw contact te onderhouden en informatie uit te wisselen: welke argumenten heeft een land, welke lessen kun je leren uit ervaringen van een ander land? Wij hebben afgesproken

elkaar niet voor de voeten te lopen. Sterker nog, wij proberen iets aan elkaar te hebben en elkaar te versterken.

Als je op een pragmatische manier naar Europa kijkt, zie je dat subsidiariteit een vanzelfsprekendheid is. Dat is niet iets wat ingewikkeld is. Als het op decentraal niveau kan, gebeurt het decentraal. Kan dat niet, dan gebeurt het nationaal en pas daarna kom je op het Europese niveau terecht. Dat is de benadering.

Een ander element dat te maken heeft met de visie van politici en burgers op Europa, is de discussie over de Europese waarden, al dan niet de Europese identiteit. Die is hiermee verbonden, want je moet weten wat burgers associëren met Europa om überhaupt een grote betrokkenheid te kunnen krijgen. In de reeks waardeconferenties over Europa hebben al vier conferenties plaatsgevonden. Er zal nog een afsluitende conferentie op 4 december plaatsvinden. Besproken wordt wat Europa kan binden en wat Europa kan zijn. Ik heb alle conferenties bij kunnen worden. De discussies zijn bijzonder interessant en gaan over veel meer dan de vraag wat nu precies Europese waarden zijn en of die leiden tot een gevoel van Europese identiteit. Als ik de heer Jurgens goed heb begrepen, ben ik het met hem eens. Hij waarschuwt er namelijk voor om de discussie over waarden gelijk te stellen aan de discussie over de identiteit. Dat valt natuurlijk niet samen, al was het alleen maar omdat de meeste belangrijke Europese waarden nou juist universele waarden zijn en dus geen specifieke Europese waarden. Zo heb ik de heer Jurgens begrepen. De heer Jurgens verwees ook naar zijn bezoek aan Auschwitz. Ik ben het met hem eens dat je niet alleen de loftrumpet moet steken over de Europese beschaving, maar dat je je ook moet realiseren wat er in diezelfde Europese beschaving die wij zo koesteren, is gebeurd. Ik vind het daarom heel goed en terecht dat wij, in het laatste stadium, in de preambule niet alleen maar de loftrumpet hebben gestoken over de Europese beschaving, maar in een tussenzin de overtuiging hebben toegevoegd dat Europa na bittere ervaringen herenigd op de ingeslagen weg van beschaving en vooruitgang kan doorgaan. Dat besef is wezenlijk voor een gesprek over Europese waarden en identiteit.

De heer Jurgens vraagt zich af of waarden wel de interessantste ingang zijn voor een gesprek over Europa en of dat niet meer de manier is waarop de waarden vorm krijgen en in de praktijk worden gebracht en de structuur volgens welke rechten kunnen worden verkregen. Daarover ben ik het met hem eens. Ik denk dat Europa daarbij een aantal onderscheiden elementen kent die interessant zijn om te verkennen. Het is goed om je daarvan meer bewust te zijn. Dan kom je eigenlijk op een iets andere discussie dan op die over identiteit en waarde, namelijk op de discussie over het Europees burgerschap. Een heel interessante ingang en misschien ook een uitgang en conclusie van deze bijeenkomsten zou kunnen zijn dat wij niet te zeer in de waarden- en identiteitsdiscussie moeten blijven hangen, maar vooral moeten kijken naar de mogelijke consequenties voor het Europees burgerschap. Dan kom je wel degelijk terug op de identiteitsdiscussie, maar meer in de zin zoals de heer Schuyer Couperus parafraseerde, waarbij ik mij aansluit: als ik iets ben, ben ik Hagenaar en Europeaan. Wij moeten helemaal niet toe naar het loslaten van nationale identiteiten voor een

Europese identiteit, maar het moet er wel steeds meer bij komen, omdat wij steeds meer met elkaar hebben in Europa.

Alle woordvoerders hebben gesproken over de referenda. De meest gestelde vraag is hoe de regering straks in een campagnetijd zal staan tegenover een referendum over het nieuwe grondwettelijk verdrag. De regering heeft zojuist formeel haar handtekening gezet onder dit verdrag. Zij staat achter dit verdrag en zal geen gelegenheid onbenut laten om in een campagnetijd, in een referendumentijd duidelijk te maken aan de burger waarom zij dit een goed verdrag vindt. Daar mag geen misverstand over zijn. Wij staan voor die handtekening en geloven ook ten diepste dat dit nieuwe grondwettelijk verdrag heel hard nodig is. De heer Van der Linden zei: niets is geen optie. Ook anderen spraken min of meer in die termen. Wij hebben dit nieuwe verdrag nodig om de zich uitbreidende Unie democratischer en besluitvaardiger en tegelijkertijd begrijpelijker en transparanter te maken. Wij zullen de gelegenheid met beide handen aangrijpen om dit duidelijk te maken.

De heer Kox maakt zich zorgen over de gang van zaken bij zo'n campagne: er zijn voor- en tegenstanders; de regering mag dan wel voor zijn, maar de tegenstanders moeten zich ook kunnen roeren en daarvoor middelen kunnen krijgen. De oplossing daarvoor heb ik niet of heeft de regering niet, maar zit in het initiatiefwetsvoorstel. Daarin is voorzien in een onafhankelijke referendumcommissie, die een cruciale rol zal hebben om te bevorderen dat de verschillende geluiden op de beste manier te horen zullen zijn.

Heel belangrijk is, zoals onder anderen de heer Van der Linden zei, een zo groot mogelijke betrokkenheid bij dit referendum, in ieder geval in Nederland en ook in andere landen, van zoveel mogelijk maatschappelijke organisaties en andere partijen, niet omdat de regering dat vraagt, maar omdat andere geledingen in de samenleving zich ook verantwoordelijk voelen en het belang zien van dit nieuwe verdrag voor Nederland en de Nederlandse burger.

Enkele woordvoerders hebben gesproken over de Europese kant. De minister van Buitenlandse Zaken heeft er al een opmerking over gemaakt. Moeten de discussies in Europa over het referendum en de ratificatie niet op de een of andere manier worden gebundeld? Los van de vraag wat de voordelen en de aantrekkelijke kanten daarvan zouden zijn, kan het niet omdat het een nationale constitutionele aangelegenheid is. Of wij dat nu leuk vinden of niet, de plannings lopen nu al zo'n anderhalf jaar uiteen. De eerste ratificatie zal eind februari zijn in Spanje en de laatste vermoedelijk ergens in 2006 in het Verenigd Koninkrijk. Ik probeer met mijn collega's in de 25 landen te zoeken naar een manier om duidelijk te maken dat de ratificatie niet alleen een nationale, maar ook een Europese aangelegenheid is. Als wij dat op een moment over het voetlicht kunnen brengen, zullen wij dat zeker voorstellen. Er is in de Europese Raad afgesproken dat wij op 17 december aanstaande in de Raad terug zullen komen op dit punt.

Voorzitter. Ik meen dat dit de belangrijkste opmerkingen over het referendum waren.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Mag ik een vraag stellen aan de staatssecretaris in de vorm van een stelling met het verzoek om daarop te reageren? Die stelling is dat, ook als een overgrote meerderheid van het Nederlandse volk de Grondwet zal verwerpen via dat referendum, de regering daar populair gezegd geen boodschap aan zal hebben en gewoon zal doorgaan op de eerder door de staatssecretaris geschetste weg, te weten het verdedigen van het verdrag. Ik zou dat overigens logisch vinden, maar ik zou het ook plezierig vinden als de staatssecretaris op deze stelling wil reageren.

Staatssecretaris **Nicolai**: De regering kan natuurlijk nooit beamen dat zij geen boodschap heeft aan wat de burgers vinden. Sterker nog: mijn hele verhaal tot nu toe is juist dat wij serieuzer moeten luisteren naar overwegingen van de burgers.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Nee, u moet mij niet op mijn woorden vangen.

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik zal nu mijn eigen woorden kiezen en dan krijgt u precies antwoord. Wij staan wel voor die handtekening. Formeel is dit referendum, zoals wij dat in Nederland houden, een advies van de bevolking aan het parlement. Het parlement wil het referendum. Wij als regering hadden daar geen behoefte aan. Wij hebben gezegd: wij zullen dat niet blokkeren, maar het is uw keus en niet onze wens. Het is dus een advies van de bevolking aan het parlement. Als de bevolking "nee" zou zeggen -- dat hoop en verwacht ik niet -- zal het parlement daar consequenties uit willen trekken, want het parlement heeft het referendum gewild. De zwaarte van die consequenties bepaalt onze opstelling. Wij zullen onze mening niet veranderen. Natuurlijk nemen wij elk signaal van de bevolking serieus, maar dat is iets anders dan het wijzigen van onze positie.

Ik heb op dit punt trouwens nog één antwoord. Een paar woordvoerders hebben gevraagd: wat als er een "nee" komt? Laat ik daar heel duidelijk over zijn: er is geen plan B. Er is geen constructie of antwoord over de precieze consequenties als in een van de 25 landen onverhoopt sprake blijkt te zijn van een "nee" bij de ratificatie. Wel hebben wij afgesproken dat, als vier vijfde van het aantal landen akkoord gaat met ratificatie van dit grondwettelijk verdrag en als een of meerdere landen daarmee een probleem hebben, de Europese Raad dan bij die onverhoopte situatie stil zal staan. Er is echter geen plan B.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik begrijp best dat u geen plan B hebt, maar u zegt: ofwel er moeten op nationaal niveau in dat betreffende land maatregelen worden genomen ofwel de Raad moet zich op dat punt maatregelen aanmeten. Dat betekent echter dat u wel degelijk moet weten wat er kan gebeuren. Als Malta "nee" zegt, kan ik mij best voorstellen dat u dan zegt dat de karavaan doortrekt, want Malta kan zich niet beroepen op "Nice". Als Frankrijk "nee" zegt, is het echter einde oefening. Ziet u dat ook zo?

Staatssecretaris **Nicolai**: Formeel maakt het niet uit of Malta of Frankrijk "nee" zegt, want formeel-juridisch heb je voor een nieuw verdrag alle verdragspartijen nodig. Ik speculeer hier liever niet over, omdat het politiek een zeer moeilijke situatie zou zijn, maar u dwingt mij daar min of meer toe. Zo'n moeilijke situatie zou zich voordoen als één land -- of dat nou Malta is of Frankrijk -- of twee landen "nee" zouden zeggen. Dan moeten wij ons politiek beraden op de consequenties daarvan. Dan kunnen wij niet volstaan met alleen de juridische redering van: jammer maar helaas, wij hebben 25 handtekeningen nodig en het is dus klaar. Nee, dan zullen wij ons moeten beraden op wat er dan gebeurt.

De heer **Van der Linden** (CDA): Dan laat ik Malta vallen. Als Frankrijk "nee" zegt, is het einde oefening voor de Europese Grondwet. Bent u het daarmee eens?

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik heb geen zin om daar überhaupt op vooruit te lopen, want dan krijg ik straks de vraag: en wat als Duitsland "nee" zegt of wat als Nederland "nee" zegt? Wij hebben die 25 landen nodig om een nieuw verdrag met z'n vijftintigen te tekenen. Dat is formeel de situatie, maar als het in een of meerdere landen niet lukt, leggen wij ons daar niet zomaar bij neer en moeten wij een uitweg zien te vinden. Meer kan -- als ik eerlijk ben: wil -- ik niet zeggen.

Ik ga over naar een ander onderwerp. Dat onderwerp is al besproken: de discussie in het Europees Parlement over de nieuwe Commissie. Omdat expliciet verwezen werd naar de discussie in het Europees Parlement, wil ik daar een heel korte toelichting op geven omdat ik als vertegenwoordiger van het voorzitterschap aanwezig was bij die discussie. Daar voeg ik nadrukkelijk aan toe dat ik in die discussie geen partij was, want het was juist een voorbeeld van een volwassen democratische confrontatie waarbij het Europees Parlement de Commissie aan de tand voelde. De minister van Buitenlandse Zaken heeft al duidelijk gezegd dat het niet goed zou zijn als je daar als voorzitterschap inhoudelijk tussendoor zou willen fietsen. Met de toelichtende opmerking die ik wil maken, verwijs ik uitsluitend naar wat ik in het Europees Parlement heb gehoord. Wat de heer Buttiglione betreft, vielen de meeste woordvoerders in het Europees Parlement over de combinatie van zijn opvattingen en het feit dat hij voor deze portefeuille verantwoordelijk zou zijn. Ik zeg dat meer als toelichting. Dat staat nog even los van de vraag of hij voor andere portefeuilles of in een andere situatie misschien wel geschikt zou zijn bevonden. Ik wijs op het overheersende geluid in het Europees Parlement, zonder die discussie te willen heropenen.

Voorzitter. Er is al genoeg gezegd over de uitbreiding van de Unie met Roemenië en Bulgarije. Ik reageer alleen nog kort op de verwijzing van de heer Platvoet naar mijn bezoek aan Roemenië kortgeleden en mijn uitlatingen daarover. Hij vroeg of mijn uitspraak strookt met wat de Commissie en anderen daarover denken. Ik kan hem geruststellen: dat strookt precies. Wij hebben natuurlijk nauw contact met de Commissie, maar het is voor het voorzitterschap ook belangrijk om dat met

eigen ogen te zien. Wij delen de zorgen die net zijn besproken volledig. De Commissie blijft in zoverre optimistisch dat zij hoopt dat zij de laatste drie hoofdstukken, waaronder dat gevoelige hoofdstuk, op tijd kan afronden. Dan kunnen wij dat besluit in december nemen, maar ook dan zullen vast nog extra voorzieningen nodig zijn om Roemenië twee of drie jaar achter de broek te zitten. Tijdens mijn bezoek aan Roemenië heb ik gesproken met de president, de premier en de minister van Buitenlandse Zaken en zij hebben eigenlijk voor het eerst duidelijk gemaakt dat zij niet naar Europa of het voorzitterschap kijken om dit op te lossen, maar naar zichzelf. De nationale regering in Roemenië voelt zich verantwoordelijk voor het doorvoeren van de hervormingen die nog nodig zijn. Men staat ook open voor extra druk -- monitoring, benchmarks -- en de dreiging van een extra jaar. Dat is wat mij betreft een positievere houding dan de regering eerder had.

Over de Benelux is al gesproken, maar ik kan het niet nalaten om daar nog een positieve opmerking aan toe te voegen. De teneur van de heer Doesburg was misschien wat negatief. Hij vroeg ons of wij wel genoeg gebruik maken van de Benelux. Voor het nieuwe grondwettelijke verdrag hebben wij als Benelux heel hard en heel effectief opgetreden. Dat weet de heer Doesburg ook, maar ik hecht er belang aan om dat hier te herhalen.

Ik ben het niet eens met de negatieve bewoordingen van de heer Kox over de Lissabon-strategie. Hij sprak over een doodlopende straat. Nu kan het zijn dat het enigszins werd ingegeven door "wishful thinking", want de heer Kox ziet niets in de Lissabon-strategie. Dat is natuurlijk zijn goed recht.

De heer **Kox** (SP): In maart 2000 heb ik in Lissabon gedemonstreerd tegen wat er zou gebeuren. Dat klopt, dus in die zin is er wel enige genoegdoening. Ik heb het rapport van oud-premier Kok gelezen en dat zult u ook gelezen hebben. Wat je er ook van maakt, er staat eigenlijk dat men al vier jaar bezig is, maar dat het tot bijna niets heeft geleid. Daarom heb ik het volgende tegen de heer Van der Linden gezegd. De strategie was om tot een doel te komen, maar na vier jaar blijkt dat men nergens is gekomen. Dan is het misschien geen doodlopende weg; aan het einde van de tunnel zal licht zijn, maar dan moet je nog een heel eind lopen. Het is niet alleen mijn constatering dat het een doodlopende weg is. Volgens mij heeft de heer Van der Linden dat gezegd en volgens mij zegt oud-premier Kok eigenlijk precies hetzelfde. Het heeft vier jaar lang niet tot rendement geleid.

Staatssecretaris **Nicolai**: Gelukkig wordt de beelddispraak al een stuk beter, want nu zijn wij van een doodlopende straat naar een tunnel gegaan met het licht aan het einde van de tunnel. Dat is wel de kern van de zaak. De heer Kok concludeert het precies zo in zijn Mid-term Review. Als wij zo doorgaan, zullen wij het niet halen. Het schiet niet op. Hij is zeer kritisch -- daar heeft de heer Kox gelijk in -- maar hij hecht zeer veel waarde aan deze methode en aan de doelen. Die twee zaken staan dus nog recht overeind.

De heer **Van der Linden** (CDA): De heer Kox spreekt voor zichzelf en ik spreek voor mijzelf. Ik heb niet gezegd

dat het een doodlopende weg is; ik heb gezegd dat het geen resultaat opgeleverd heeft. Dat is iets heel anders. Het onvermogen en de onmacht van de Europese top om het in de jaren na 2000 te implementeren, creëert een perceptie bij de burger die zij niet aan Europa kunnen toeschrijven, maar juist aan de Europese regeringen en de parlementen. Het is zaak om daar iets aan te doen en niet door te gaan op die doodlopende weg. De heer Kox wil graag een doodlopende weg zien, maar ik wil juist verkeer op die weg zien.

Staatssecretaris **Nicolai**: Als wij met zijn allen naar Brussel blijven kijken en hopen dat het heil daar vandaan komt, komen wij er helemaal nooit met de Lissabon-strategie. Het is primair een verantwoordelijkheid van de nationale parlementen om die doelstellingen te verwezenlijken en een secundaire verantwoordelijkheid van de Commissie en Europese Unie om een aantal zaken beter te doen.

Ik ben het eens met de heer Hoekzema die bij zijn opmerkingen over de Lissabon-strategie en het rapport van de heer Kok benadrukt dat de prioriteit bij groei moet liggen. Omdat wij weten dat de Lissabon-strategie een balans zoekt tussen economische groei, de milieudimensie en de sociale dimensie, heeft de heer Kok in de Raad nadrukkelijk verklaard dat dit evenwicht van het grootste belang is, maar ook dat er primair groei nodig is om die andere pijlers overeind te houden en het Europese sociale model te garanderen. Ik denk dat dit een verstandige benadering is en ik hoor dit ook in de woorden van de heer Hoekzema.

Dit is een prioriteit van de nieuwe commissie. De heer Barroso heeft aangegeven dat hij hier een prestigezaak van maakt en als voorzitter van de Commissie zeer betrokken zal zijn bij het verwezenlijken van de doelstellingen om de meest concurrerende kenniseconomie te worden.

De heer Hoekzema heeft nog een specifieke vraag gesteld over de methode, het "naming and shaming", dat wil zeggen dat er scoringslijsten worden uitgebracht waaruit blijkt hoe goed of hoe slecht landen het doen. Ik vind dat wij hier absoluut mee moeten doorgaan. Het is juist winst dat wij het steeds meer aandurven om niet alleen best practices te benoemen, maar dat ook te doen als er dingen niet goed gaan. Ik weet dat dit gevoelig ligt en dat er landen zijn die hier tegen aan hikken, maar wij zijn er voor dat wij op die weg verder gaan.

Er is vooral in bezorgde zin gesproken over het stabiliteits- en groeipact. De vraag is gesteld of het pact niet te veel wordt opgerekt of uitgekleet. Nee, dit is in ieder geval niet de bedoeling van de Nederlandse regering, maar dat hoeft ik u niet te vertellen. Ik verwacht ook niet dat het gebeurt als ik zie hoe de discussie nu verloopt. Wij zijn wel op zoek naar een nieuwe adequatere invulling van de afspraken in het stabiliteitspact. Wij willen meer kijken naar de preventieve werking. Dit betekent dat er niet alleen ondergrenzen worden aangegeven voor die momenten waarop het slecht gaat in de economie. Als het goed gaat, moeten er voorzorgsmaatregelen worden genomen voor slechtere tijden. Er moet meer nadruk worden gelegd op de schuldquota en de duurzaamheid van overheidsfinanciën. Verder moet er meer worden gekeken naar

inspanningsverplichtingen dan naar resultaatsverplichtingen, omdat je nu eenmaal niet altijd alle factoren van de economische ontwikkeling in de hand hebt. Over die zaken wordt nu gesproken en ik hoop dat wij op niet al te lange termijn meer duidelijkheid kunnen geven over de richting die het nu uitgaat. Voorop staat echter dat de kernafspraken overeind blijven zoals de 3%, de 60% en het juridische karakter in die zin dat een afspraak een afspraak is.

De implementatie van richtlijnen heeft alles te maken met de Lissabon-strategie en de nationale verantwoordelijkheid. De heer Jurgens heeft hier terecht aandacht voor gevraagd. Los van de discussie of je een andere benadering van wetgevingsniveaus zou willen volgen, willen wij aan de implementatie van richtlijnen meer prioriteit geven door binnen de bestaande mogelijkheden een paar praktische en concrete afspraken te maken. Die hebben wij inmiddels in de ministerraad gemaakt. Dit betekent dat per richtlijn moet worden aangegeven wat het implementatieplan is, hoe het zal worden geïmplementeerd en op welke termijn. Verder zullen de vorderingen nauwkeuriger in de gaten zullen gehouden en

De heer **Jurgens** (PvdA): Misschien kan ik de staatssecretaris tijd besparen. Over de voorstellen van de ministerraad voor een tijdelijke oplossing van dit probleem zullen wij op 18 januari met minister Donner van gedachten wisselen. Het gaat mij nu uitsluitend om de vraag waarom er in de afgelopen drie jaar niet is gereageerd op de relatie Grondwet - Europese Unie, dat wil zeggen op het boek dat op verzoek van de regering is verschenen. Ik wil hem niet met die andere zaken lastig vallen, want die behandelen wij al op 18 januari.

Staatssecretaris **Nicolai**: Het rapport over de Nederlandse Grondwet en de Europese Unie is een uitvloeisel van een motie van de heer Jurgens. Het kabinet en meer in het bijzonder de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties zal in het voorjaar met een reactie op dit rapport komen. In deze reactie zal ook ingegaan worden op de gevolgen van het nieuwe grondwettelijke verdrag en de implementatie van richtlijnen.

De heer Jurgens vroeg welk percentage Nederlandse wetgeving het gevolg is van Brusselse besluiten. Hierover doen inderdaad heel veel verschillende percentages de ronde. Zo heeft de Leidse prof. Voermans vorig jaar een aantal percentages geanalyseerd, waaronder het percentage van 80. Hij concludeerde dat het het meest waarschijnlijk is dat het grootste deel van de Nederlandse regelgeving direct of indirect een gevolg is van Europese regelgeving. Overigens is dat ook het antwoord dat ik als staatssecretaris op vragen hierover geef.

Inmiddels is ook een rapport verschenen van Verweij en De Jong. Zij noemen een percentage van 16. Verder zijn er ook rapporten waarin over 23% of 36% wordt gesproken. Zo langzamerhand hebben wij bijna alle varianten gehad. De uitkomsten van deze onderzoeken zijn in belangrijke mate afhankelijk van de vraag wat men precies meet. Meet men alleen richtlijnen of ook verordeningen? Als je de verordeningen meeneemt, kom je immers veel hoger uit. Het is wel degelijk van belang om

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

meer zicht te krijgen op deze problematiek. Dat is ook de reden dat ik met het ministerie van Justitie overleg over een onderzoek dat een preciezer beeld moet opleveren.

Het laatste grote blok in mijn beantwoording zijn de financiële onderwerpen die aan de orde zijn gesteld. Van deze onderwerpen zijn de financiële perspectieven, de meerjarenbegroting van 2007, het belangrijkste. De heer Kox vroeg mij om een voorbeeld van een situatie waarin de rol van Nederland als EU-voorzitter botst met een Nederlands belang. Ik kan er niet omheen dat dit bij de financiën het geval is.

Bij de financiën speelt de regering primair zijn rol als voorzitter. Ik denk dan vooral aan de voorbereiding van de meerjarenbegroting. Een en ander laat natuurlijk onverlet dat wij het nationale belang van Nederland nooit zullen verloochenen. Dat kunnen wij ook doen, omdat wij ons als voorzitter van de EU erop willen richten dat de inhoudelijke discussie zo open mogelijk wordt gevoerd en dat in december conclusies kunnen worden getrokken.

Wij doen dat door per beleidsterrein aan te geven wat het voorstel van de Commissie is. Of een voorstel goedkoper of duurder is en of het inhoudelijk anders is, wordt per beleidsterrein geïnventariseerd. Dat moet leiden tot bouwstenen voor een nieuwe begroting. Wij zijn hiermee begonnen en het is onze hoop dat hierdoor de inhoudelijke discussie de meeste aandacht krijgt. Er zal immers eerst een antwoord gegeven moeten worden op de vraag wat meer en wat minder prioriteit verdient. Deze rol kan Nederland als voorzitter goed spelen. Vanaf 1 januari zullen wij ons natuurlijk wederom het Nederlandse belang in de financiële discussie goed voor ogen houden.

De heer Van der Linden merkt terecht op dat de Europese Unie niet zo heel veel geld kost. Hij zal het echter met mij eens zijn dat de lasten eerlijk verdeeld moeten worden. Op dit moment is het echter niet eerlijk verdeeld. Zo is het mesjokke dat Nederland per hoofd van de bevolking netto drie en een half keer zoveel betaalt aan Europa als Denemarken, terwijl dit land rijker is dan Nederland. Dat valt niet uit te leggen. Hij zal het dan ook wel met mij eens zijn dat wij dat gegeven niet moeten verbloemen in de gedachte dat de burger hier wel niet achter zal komen als wij het maar niet over geld hebben. Overigens pas zo'n opstelling helemaal niet bij de open benadering die voor de EU zo broodnodig is.

De heer Ten Hoeve zegt concreet over de nettobetalingspositie en de berekening daarvan dat hij het eigenlijk meer eens is met de berekening van de Commissie dan met die van Nederland. Dat is jammer. Het zou mooi zijn als Nederland gezamenlijk zou kunnen optrekken, maar het is zijn goed recht er anders over te denken. Ik denk dat onze berekening van onze nettopositie de meest zuivere is. Het is boekhoudkundig de meest cleane benadering. Bovendien wordt zij zo nu en dan wel degelijk gebruikt door de Commissie. De laatste wedt soms dus ook op twee verschillende paarden. Ik wil niet de interrumpant voor zijn -- ik zie hem aan komen lopen -- maar de kern van zijn opmerkingen was een andere. Daar ga ik graag op in.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Op deze manier telt u toch de invoerrechten mee die wij binnenkrijgen en die wij weer

moeten afdragen? Ik doel op invoerrechten op goederen die eigenlijk helemaal niet voor onszelf zijn bedoeld. Dat is toch een gekke situatie.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Ik vind het logisch om als je op dit punt een berekening maakt, alle middelen mee te rekenen. De heer Ten Hoeve heeft gelijk dat dit dus ook landbouw- en douaneheffingen betreft. Het zijn niet alleen maar EU-inkomsten, want ze belasten ook onze economie. Ik vind het daarom logischer om ze wel degelijk mee te rekenen. Als wij dat niet doen, zijn wij overigens nog altijd veruit de grootste nettobetalers, ook volgens de berekeningen van de Commissie. Wij het daarover allen eens, ook de Commissie en ook de heer Ten Hoeve.

Gevraagd is of het gaat lukken en wie de bondgenoten zijn. Met name de heer Van Middelkoop sprak daarover expliciet. Hij wees ook nog op Spanje dat nu profiteert en dat er misschien anders over moet kunnen denken. De Spaanse premier Zapatero bijvoorbeeld heeft in het gesprek met de Nederlandse premier en in het gesprek met de pers, erna, letterlijk gezegd dat Spanje zich moet realiseren hoelang en hoezeer het land heeft geprofiteerd van geld uit de Europese Unie en dat het tijd wordt om dat te veranderen. Ook voor een land als Spanje, waarnaar specifiek werd gevraagd, bestaat er een opening voor het openbreken van de discussie. Het blijft echter een probleem om bondgenoten te vinden, daarin heeft de heer Van Middelkoop gelijk. Want echte nettobegrenzen bij het streven naar een nettobegrenzer zijn alleen landen die er beter van worden. Er zijn maar een paar landen die zo exceptioneel, excessief nettobetaler zijn dat ze er wat mee opschieten. Gelukkig is het onderwerp opgenomen in de voorstellen van de Commissie. Wij hebben daaraan hard getrokken. Dat is vast een goede basis om mee te beginnen.

De heer Van Middelkoop sprak ook over het belang van het vetorecht bij behandeling van de meerjarenbegroting én de nettobegrenzer. Ik moet daarbij iets rechtzetten. De ironie was dat hij dacht dat de staatssecretaris voor Europese Zaken op dat punt afhoudend was geweest. Het vetorecht is vooral nodig om eerst een goede nettobegrenzer te regelen. Als wij dat hebben, kan het vetorecht worden opgegeven. Het afdwingen van een nettobegrenzer is daarbij de belangrijkste reden voor het vetorecht. Dat is precies wat ik als staatssecretaris heb betoogd. De verwarring is misschien dat er daarna enige discussie was over de vraag of dat eigenlijk al niet prijsgeven was van enige onderhandelingspositie en of wij dat wel moesten zeggen. Dat was de kern van het belang, van het vetorecht.

De heer Van Middelkoop vroeg verder naar het groeifonds, dat hij een twijfelachtig initiatief vond. Gelukkig stelt de heer Kok het in zijn rapport niet voor. Ik deel de twijfel die de heer Van Middelkoop daarover uitspreekt.

Omdat ik u, voorzitter, op de klok zie kijken, zal ik niet te principieel ingaan op de eurotaks. Ik volsta met één opmerking. Het onderwerp is genoemd door zowel de heer Ten Hoeve als de heer Van der Linden. Als overheidsinstantie de betrokkenheid van burgers vergroten door belasting te heffen is niet altijd de meest adequate manier.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Er is gevraagd naar de éénprocentsbenadering die wij met een vijftal andere landen hebben gekozen. Zij betekent feitelijk dat wij tegenstander zijn van een verhoging van het totale budget van de Europese Unie.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik moet het allemaal weerspreken, omdat in het verdrag zit dat ...

De **voorzitter**: Mijnheer Van der Linden, wij hebben nog een tweede termijn. U plaatst een heel korte interruptie van maximaal één zin of anders is het punt voor de tweede termijn.

**

De heer **Van der Linden** (CDA): Dan vraag ik de staatssecretaris of het juist is dat in de bijeenkomst in Amsterdam over Communicating Europe, die hij heeft aangehaald, dit element nadrukkelijk is genoemd.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Doelt de heer Van der Linden daarmee op het geld?

De heer **Van der Linden** (CDA): Is het juist dat dit element in de bijeenkomst "Communicating Europe" in Amsterdam nadrukkelijk is genoemd?

Staatssecretaris **Nicolaï**: Met "dit element" bedoelt u het geld?

De heer **Van der Linden** (CDA): De eurotaks.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Ik heb die bijeenkomst zelf voorgezeten, maar ik kan mij niet herinneren dat daar sprake van was.

De heer **Van der Linden** (CDA): Uit de media begrijp ik dat het een belangrijk instrument ter vergroting van de betrokkenheid van de burger bij Europa zou zijn als een gedeelte van de BTW afgeteld zou worden van het bestaande systeem in plaats van er bovenop.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Voorzitter. Ik zal dat graag nog een keer bekijken. Ik heb de bijeenkomst voorgezeten en daarbij zeer intensief geluisterd en iedereen samengevat. Ik heb dit niet samengevat, dus ik heb het niet gehoord. Als het wel gezegd is, dan spijt het mij dat ik het niet gehoord heb. Eigenlijk spijt het mij ook een beetje dat het gezegd is, maar vooral dat ik het niet gehoord heb.

Tot slot ga ik in op de vraag naar de positie van Nederland als tegenstander van een aanzienlijke verhoging van het totale budget van de EU. Er is door de Europese Commissie een zeer, zeer aanzienlijke verhoging voorgesteld. Waarom is Nederland daar toch tegen, vroeg de heer Van der Linden en, zij het met een andere achtergrond, de heer Van Middelkoop. Als veel landen met zulke vergaande bezuinigingsmaatregelen bezig zijn, is het nogal logisch dat je kritisch kijkt naar het zomaar de pan uitrijzen van de kosten op Europees niveau. Ik vind dat zo duidelijk en zo belangrijk dat ik hoop dat iedereen het daarmee eens is: wij kunnen niet zomaar accepteren dat er een ongebreidelde verhoging plaatsvindt, want ik vind het huidige voorstel neerkomen op een ongebreidelde

verhoging. In feite wordt niet gedaan wat je altijd doet bij een begroting, namelijk naast de prioriteiten ook posterioriteiten vastleggen, dus niet alleen vastleggen wat wij meer en beter willen, maar ook waar kan geld gevonden kan worden. Eigenlijk heeft de Commissie daar haar vingers eenvoudigweg niet aan willen branden. De heer Van Middelkoop vraagt of ik dat wel wil en wat mijn suggesties zijn, waar dat geld vandaan zou kunnen komen. Die suggesties hebben wij. Als Nederlandse lidstaat hebben wij die heel uitgesproken. Als EU-voorzitter hebben wij ze wat minder uitgesproken, dus ik hoop dat u ze niet doorverteld. De positie van Nederland als lidstaat is dat er heel veel geld gevonden kan worden in het zogenaamde structuurbeleid, het rondpompen van geld naar armere streken in landen die rijk genoeg zijn om die streken zelf te kunnen bedienen. Daar kan heel veel geld gevonden worden. Nog meer geld zou op termijn gevonden moeten kunnen worden in het landbouwbeleid, waar nog steeds zo'n 40% van de begroting heengaat, naast de ongeveer 30% voor structuurbeleid. Deze bakens enkele procenten verzetten, levert al heel veel geld op voor nieuwe prioriteiten.

Ik denk dat ik hiermee zo kort mogelijk de gestelde vragen heb beantwoord.
De vergadering wordt van 18.40 uur tot 18.55 uur geschorst.

*N

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. Ik denk dat deze tweede ronde kort kan zijn, maar ondanks de pogingen van de bewindslieden om ons van antwoord te dienen, zijn er dingen blijven liggen. In mijn geval betreft dat twee kleinere punten. In de eerste plaats heb ik gevraagd of de regering bereid was om een procedure te overwegen voor de benoeming van de Nederlandse commissaris in de Europese Commissie, waarin ook een rol voor het parlement zou zijn weggelegd. Nu is er een lid benoemd in de Commissie van de heer Barroso.

De tweede vraag betrof de rol van de permanente vertegenwoordiging in Brussel. Politiek gezien is dit een buitengewoon belangrijke plaats, in sommige opzichten misschien belangrijker dan Den Haag zelf. Het feit dat daar politiek wordt gemaakt door onderling overleg in werkgroepen maakt dat wij vaak voor een fait accompli worden gesteld. De ministerraad moet A- en B-besluiten nemen. Als er overeenstemming is binnen Coreper, is het buitengewoon lastig om daarvan af te wijken. Toch worden daar wezenlijke politieke beslissingen genomen. De wijze waarop daarover verantwoording wordt afgelegd aan de nationale parlementen schiet tekort. Ik heb het voorstel gedaan om de PW staatssecretaris te maken. Dat had ik al voorgesteld toen de heer Bot permanent vertegenwoordiger was. Het is jammer dat dit niet toen al gelukt was, want dan zou hij ervaring hebben opgedaan voor zijn huidige ambt. In elk geval is er het probleem van de politieke verantwoording. Hoe dat moet worden opgelost, is een andere zaak. Naarmate de beslissingen die in Brussel binnen Coreper worden genomen wezenlijker en beslissender zijn, neemt de vraag naar de politieke verantwoording in betekenis toe. In 1994, toen ik nog lid

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

was van de Tweede Kamer is er in opdracht van de Kamer een onderzoek uitgevoerd naar de invloed van ministeries. Het ging om de vraag of de ambtenaren in de werkgroepen van de Raad, die daar onder leiding van Coreper werken, duidelijke instructies kregen. Uit de drie dossiers die wij hebben onderzocht, bleek dat er geen duidelijke instructies waren gegeven. De ambtenaren opereerden op eigen gevoel en deden dat overigens voortreffelijk. Het is echter toch te gek dat er geen duidelijke politieke aansturing plaatsvindt.

Dan kom ik nu toe aan het hoofdpunt, waarover ik blijkens de beantwoording vooral in discussie ben met de staatssecretaris. Het gaat om de vraag of Europa een waardengemeenschap is. Mijn suggestie is om die pretentie niet te hebben en heel praktisch te zijn. Laat de taak van het uitleggen van de waarden over aan de Raad van Europa. Die is daarvoor speciaal opgericht en hij is ook breder dan de Europese Unie. De Raad van Europa is ervoor om democratie, rechtsstaat en mensenrechten na te streven en te bevorderen. Zeg niet dat waarden het criterium zijn voor de grenzen van Europa. Ik kreeg van de staatssecretaris als antwoord dat hij wel met mij meevoelde op dat punt en dat wij daarmee moesten oppassen.

Er zijn zeer interessante studies verschenen over nationale identiteit, bijvoorbeeld van Gelmer, Hobsbaum, Smith en vele anderen. Zij hebben onderzocht waarom interne saamhorigheid binnen staten, en dus de identiteit van staten, is ontstaan en wat daarvan de elementen zijn. Dat zouden wij moeten toepassen op de Europese Unie. Uit die studies blijkt vaak een buitengewoon nuchtere benadering, Menno, ter Braak, die ik citeerde, had het er ook al over. Jongelui zijn tegenwoordig helaas niet geïnteresseerd in de waarden van de Europese Unie, maar in allerlei zeer praktische dingen die ermee samenhangen, zoals mobiliteit en dezelfde munt. Die vormen net zozeer, en misschien wel meer dan de waarden, de gemeenschappelijke identiteit. Dat is heel platvloers, maar zo zijn Monnet en Schuman ook begonnen: kolen en staal, en een gemeenschappelijke markt. Het ging om de heel gewone koopmansproblematiek. Dat is wat Europa bijeen heeft gebracht.

En toen wij eenmaal samenwerking en integratie hadden, bleek dat wij ook samen waarden konden vormen en uitdragen. Dat is prima, maar "erst das Fressen und dann die Moral", zei een bekende Duitse denker al in de vorige eeuw, een denker uit de bevolkingsgroep waarvan de heer Schuyer zei dat de Duitse bezetter er indertijd bijzondere aandacht voor had. Het beschavingsideaal en de waarden dus niet als pretentie gebruiken, maar echt zoeken naar heel praktische redenen voor saamhorigheid in de Europese Unie en die proberen te versterken. Daarbij kunnen waarden een rol spelen, maar dat is waarschijnlijk niet het allerbelangrijkste.

Ik denk niet dat burgerschap het antwoord is, want ook dat is weer zo'n theoretisch ideaal. Helaas voelen ook in Nederland heel weinig mensen zich burger van Europa zoals Couperus. Je moet dus nog praktischer zijn: de consument gaat voor de burger, degene die door het ontstaan van de Unie makkelijk kan reizen van de ene lidstaat naar de andere, is daar waarschijnlijk dankbaar voor, niet voor het Europees burger zijn. Het burgerschap

lijkt mij dus niet de aangewezen invalshoek, maar een reeks heel praktische dingen. Wij moeten proberen om die boven tafel te halen als wij naar de Europese identiteit zoeken. Ik vrees dat onze minister-president, die een bijzondere gevoeligheid heeft voor waarden en de daarbij behorende normen, wel eens ontuchtterd zou kunnen raken als hij leest waarom de mensen Europa een goede zaak vinden. Ik ben de idealist die dat vindt vanwege de gebeurtenissen; "na bittere ervaring herenigd", citeerde de staatssecretaris terecht uit de preambule van het nieuwe grondwettelijke verdrag. Dit is inderdaad een prachtige toevoeging, maar ik vrees overigens dat hiermee vooral bedoeld wordt op de scheiding van West en Oost, de Muur. Maar het geldt evenzeer voor alle andere gruwelijkheden die wij elkaar door de eeuwen heen hebben aangedaan, zelfs recentelijk nog.

*N

De heer **Doesburg** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister en de staatssecretaris voor hun uitstekende beantwoording. Ik kan mij er bijna helemaal in vinden. Mijn tweede termijn is dan ook eigenlijk alleen bedoeld voor de Handelingen.

Het pièce de resistance van mijn inbreng was de vraag hoe wij verder gaan met het interparlementaire overleg. De regering vindt dat wij dit mooi in de COSAC kunnen doen, maar als parlementariër vind ik een orgaan dat alleen gericht is op informatie-uitwisseling, eigenlijk wel wat eenzijdig. Het gaat om het geweldsmonopolie en de controle daarop. Die vindt plaats binnen de nationale parlementen. De minister vindt ook dat die daar thuishoort. Geen land in Europa kan dit soort operaties nog zelf uitvoeren. Zo is terrorismebestrijding per definitie grensoverschrijdend, geen enkel land kan daar meer alleen voor zorgen. Wij zien dat er een tekort aan controle is bij de nationale parlementen en bij het Europees Parlement, dat deze bevoegdheden nog niet heeft gekregen. Wij hebben hiervoor op dit moment nog geen goede oplossing en die kan het parlement ook eigenlijk niet van de regering verwachten. Ik verzoek de voorzitter van de commissie voor Europese samenwerkingsorganisaties dan ook om dit punt binnen afzienbare tijd samen met de commissie voor Defensie aan de orde te stellen, opdat wij eens in eigen kring over dit probleem kunnen praten en eens kunnen denken over een oplossing. Dat zou eventueel een gereorganiseerde COSAC kunnen zijn, maar de huidige organisatie lijkt mij onvoldoende.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor hun inzet en uithoudingsvermogen. Ik kan ze nu ook nog danken voor de antwoorden die ze hebben gegeven. Het kostte wat tijd, maar daar kregen we ook wat voor! Ik dank de voorzitter en het personeel van de Kamer voor de kroketten en frikadellen, toch hét middel om het volk bijeen te krijgen! Samen met mevrouw Van den Broek heb ik daar een lekkere frikadel staan eten. Na dat "fressen" is er nu nog wat "moraal" voor de tweede termijn, hoop ik.

De staatssecretaris heeft vooral gesproken over de relatie tussen burger en Unie. Ik ben blij van hem te horen dat de regering nu ook zo ver is om te zeggen dat kritiek niet slecht, maar goed is. Voor een debat heb je immers meningen nodig, liefst niet met elkaar in lijn liggend. Sceptis en kritiek zijn namelijk andere woorden voor betrokkenheid, en juist niet voor apathie. Als we het daarover eens zijn, kunnen we het er verder over eens zijn dat we het oneens zijn over heel veel andere zaken rond EU. Op dit moment staat de regering aan de kant van de meerderheid, maar dat kan veranderen. Naast die 58 zetels waar mijnheer Doesburg het over had, gaat het ook met mijn partij uitermate goed in de peilingen. Wie weet wat er allemaal nog kan gebeuren!

Ik dank de staatssecretaris voor zijn opmerking dat vragen naar Europese meerwaarde alleszins correct is. Je mag echt vragen wat je eraan hebt, maar het antwoord hoeft niet alleen in materiële waarden te luiden, maar ook in immateriële waarden. Je mag dus vragen wat je eraan hebt, en je hoeft als jongere van ouderen niet te horen dat het in het verleden nu eenmaal goed was. Dat is onvoldoende. De jeugd van tegenwoordig mag op haar manier vragen wat er voor haar inzigt.

Ik dank de staatssecretaris voor zijn verhaal over de identiteit. Mijnheer Schuyer citeerde Couperus: een Hagenaar is ook een Europeaan. Maar wat moet je als Hagenaar anders, als je niet eens weet of je Hagenaar of Hagenees bent? Dan heb je erg weinig identiteit, en heb je wel iets anders nodig. Dat geldt overigens niet voor alle delen van dit land! De staatssecretaris heeft over de grondwet gezegd dat er geen Brusselse coördinatie is, zij het dat er wel veel uitwisseling zal plaatsvinden. Dat is toch een soort gezamenlijke poging om de grondwet erdoor te slepen. Hij begrijpt met mij dat dat nog een hele klus wordt in 25 landen. Ik kan hem zeggen dat ik mijn best zal doen om in Nederland het volk voor te houden dat "nee"-stemmen ook heel fatsoenlijk en creatief is. Ik ben wel benieuwd wat er voor middelen beschikbaar komen voor de campagne. Wij moeten ons goed realiseren dat wij geen ervaring hebben als land. Natuurlijk, iedereen die vindt dat wij ons niet moeten vergelijken met Wit-Rusland en Oekraïne, heeft gelijk. Maar ik hoop dat ook na het referendum niemand die vergelijking maakt. Wij moeten dat referendum dan wel goed organiseren. Dat is niet makkelijk met een brede parlementaire meerderheid voor een jaar.

De staatssecretaris heeft over de Lissabonstrategie uitgelegd dat de weg niet doodlopend is, zij het dat we nog geen meter zijn opgeschoten. Dat is een definitieprobleem. Een doodlopende straat houdt in dat je op een gegeven moment niet meer verder kan. De Lissabonstrategie is: we lopen niet en we komen geen stap verder. Het resultaat is per saldo gelijk, en de vraag is waarom we niet lopen. Ik denk omdat we ondertussen een doodlopende bocht hebben gezien. Wij hebben ons het verkeerde doel gesteld om de meest concurrerende kenniseconomie te worden, we hadden ons beter ten doel kunnen stellen de meest sociale en solidaire samenleving te worden. Dat was meer haalbaar, en effectiever geweest. Maar ik begrijp dat de regering met oud-premier Kok zegt: we komen geen meter vooruit, maar we gaan eensgezind door. Ik wens de regering daar veel sterke bij.

Ik denk niet dat het nodig is dat deze Kamer in een motie uitsprekt dat zij de toetredingsverdragen van Roemenië en Bulgarije apart hier wil hebben. Van VVD tot en met SP is duidelijk geworden wat wij ervan vinden.

Ik vraag de regering moeite te doen om dat bij andere landen duidelijk te maken. Dat dit niet eenvoudig is, begrijp ik wel, zeker als het 24 tegen 1 is, maar wie niet waagt die niet wint.

Ik dank de minister voor zijn opmerkingen over Irak. Ik moedig hem aan om te blijven doorgaan met te zeggen dat er een EU-vertegenwoordiging behoort te komen in Irak. Dat geldt zeker waar Nederland de oorlog aldaar politiek heeft gesteund en daarmee ook, naast de bevrijding, de vernietiging. Het is dan ook onze plicht om alles te doen om de wederopbouw van Irak ter hand te nemen. Dat is voor het volk van Irak van belang maar eigenlijk ook voor heel veel andere mensen.

De toezegging van de minister dat hij bij Secretary of State Powell binnenkort opnieuw de kwestie rond Guantanamo aan de orde zal stellen, stel ik bijzonder op prijs.

De staatssecretaris heeft ons uitgelegd dat Denemarken rijker is en minder betaalt. Dat doet mij de vraag stellen: zijn zij nu zo slim of zijn wij nu zo dom? Het blijft natuurlijk een rare zaak dat wij meer betalen en niet eens een opt out op welk punt dan ook hebben.

*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Ik bedank beide bewindslieden voor hun beantwoording en hun optimisme. Dat laatste geldt in het bijzonder waar de staatssecretaris heeft gezegd dat er weliswaar geen plan B is als er een paar landen nee zeggen tegen de constitutie, maar dat Nederland zich er dan niet bij neer zal leggen. Daar ben ik het zeer mee eens, hoewel ik benieuwd ben wat er dan gaat gebeuren.

De minister heeft ten aanzien van Turkije gezegd dat wanneer aan alle verplichtingen is voldaan dit leidt tot toetreding. Er zijn dus twee situaties denkbaar. Of Turkije wil zelf niet meer op een bepaald moment en dan houdt het natuurlijk op. Of de onderhandelingen gaan zo lang door tot wij dit punt bereikt hebben. Toch zie ik er een tegenstrijdigheid in wanneer dit als Europese Unie wordt vastgesteld en tegelijkertijd op bepaalde plaatsen de zaak zal worden onderworpen aan een referendum. Dat kan je toch in een heel onmogelijke positie brengen. Ik weet niet hoe dat opgelost moet worden mocht daar iets fout gaan.

In mijn eerste termijn heb ik aangegeven dat het mij wat vreemd voorkomt dat het vrije verkeer van personen eventueel permanent voor Turkije geblokkeerd zal worden. Dat lijkt mij evenwel niet in overeenstemming met de positie van een volwaardig lid. Ik interpreteer het zo dat de Nederlandse regering de mogelijkheid wil openhouden om het vrij verkeer van personen aan banden te leggen als dat nodig is. Dat is dan wel in strijd met het EU-uitgangspunt inzake vrij verkeer van personen. Als je volwaardig lid bent, doe je volwaardig mee. Als je niet volwaardig lid bent, ben je daar dus nog niet aan toe of kom je er wellicht nooit aan toe. Als je als volwaardig lid

op elk moment dat oordeel over je afgeroepen kunt krijgen, dan lijkt mij dat een vreemde gang van zaken. Ik vraag mij af of dit op termijn niet tot zeer veel onvrede bij Turkije zal kunnen leiden.

Op de eurotaks zal ik nu niet al te uitgebreid meer ingaan. Op het ogenblik verkeren wij in een situatie waarin nog onduidelijk is wat er precies met de financiën van de Unie aan de hand is. Een eurotaks zou transparantie kunnen scheppen. De regering wil dat ook wel, zij het op een wat andere manier. Ik zou de voorkeur hebben voor een eurobelasting, maar dan moet het wel zo zijn dat er niet meer gekeken wordt naar wat men er qua financiën voor terugkrijgt. Wat je ervoor terugkrijgt, is afhankelijk van het Europees beleid. Daar moet je het met elkaar over eens zien te worden. Als je het er niet met elkaar over eens wordt, dan heb je iets om verder met elkaar over te praten. Maar dan is het geen kwestie meer van: ik betaal dit en ik moet zoveel terugkrijgen.

De minister heeft wat mij betreft goede dingen gezegd over de Balkan. Ik ga er nog even wat nader op in, omdat ik van mening ben dat je ook de bereidheid moet hebben om van je fouten te leren. Naar mijn gevoel hebben wij in Macedonië de goede weg gekozen. Daar treedt een soort van kantonisering op die in dit geval wellicht de enige manier is om er echt uit te komen.

Bij Kosovo heeft de internationale gemeenschap noch Europa de moed gehad om op tijd beslissingen te nemen. Dat traineert de zaak. Bij Montenegro is dat naar mijn mening ook het geval geweest. Wij hebben daar niet willen breken en op deze manier de zaak drie jaar opgehouden. Je moet gewoon constateren dat er zolang niks gebeurt.

Bosnië-Herzegovina is het moeilijkste geval. Daarbij hebben wij vanaf het begin de stelregel gehanteerd dat aan de oude grens helemaal niets mag veranderen en dat de boel bij elkaar gehouden moet worden. Het is vreselijk moeilijk om daar een oordeel over uit te spreken. Dat doe ik dan ook niet in absolute zin, maar ik constateer wel dat de economie zich in Kroatië voortreffelijk ontwikkelt. Als Herzegovina bij Kroatië was gevoegd, was het daar waarschijnlijk ook prima gegaan. Zonder daarover een oordeel uit te spreken, constateer ik ook dat in Servië de politiek min of meer wordt bedorven door het gevoel door de internationale gemeenschap in de hoek getrapt te worden. Dat hangt voor een groot deel af van het feit dat Servië allen Serven heeft willen verenigen en daar nergens de kans toe heeft gekregen. Als het die kans in het Servische deel van Bosnië wel had gekregen, was de binnenlandse situatie in Servië daardoor wellicht fundamenteel anders geweest. Ik beweer niet dat het zo had moeten, maar ik vind dat wij ons wel moeten realiseren dat de keuzes van toen nog heel lang doorwerken.

In mijn eerste termijn heb ik de grenzen van Europa aan de orde willen stellen. Daar zijn de bewindslieden niet zozeer op ingegaan. Dat hoeft ook niet in concrete zin, maar ik denk wel dat de druk om duidelijk te maken waar men vindt dat de Europese grenzen dienen te liggen, zo groot is dat wij ons daarmee bezig moeten houden. Na verloop van tijd moeten wij dat toch duidelijk kunnen maken aan alle landen in het oosten.

*N

De heer **Van der Linden** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik wil graag beginnen met het uitdrukkelijk bedanken van de bewindslieden voor de uitvoerige beantwoording van de meest gestelde vragen. Daarnaast merk ik op dat mijn mening inzake Buttiglione duidelijk afwijkt van hetgeen de bewindslieden hier hebben gezegd. Daar laat ik het nu bij. Over de rode kaart, de betekenis daarvan en hoe vooral de regering daarmee moet omgaan, komen wij te spreken bij de behandeling van de Europese Grondwet.

Ik wil wel terugkomen op de burgers en de perceptie. De staatssecretaris zei in een interview dat wij het idealisme moeten vervangen door pragmatisme. Hij heeft dat nu genuanceerd en daar ben ik het mee eens. Een samenleving die uitsluitend is gebaseerd op een pragmatische samenwerking zou ik namelijk armoedig vinden. Idealisme hoort er immers bij. Ik heb op dat punt misschien veel meer vertrouwen in de huidige jeugd dan menigeen hier uitstraalt. De jeugd doet veel vrijwilligerswerk en op scholen is veel belangstelling voor lezingen. Vandaag de dag staat de boekenweek in het teken van de geschiedenis. Ik heb al verwezen naar het boek van Mak. Ik wil de staatssecretaris vragen om juist bij de communicatie in Europa het onderwijs niet te vergeten. Dat moet een heel centrale plek in de politiek van de Europese Unie krijgen.

Ik dank de minister voor zijn toezegging de gedetailleerde vragen over de agentschappen schriftelijk te beantwoorden en daarbij met name in te gaan op het agentschap van Wenen. Wil de minister in de toekomst bij de discussies binnen de Europese Unie over de nabuurschapspolitiek juist een link te leggen naar de Raad van Europa? Dat wil ik terugvinden in de conclusies van de raden van de Europese Unie. De minister heeft geen antwoord gegeven op de vraag hoe hij de derde Europese top ziet, in Warschau op 29 mei aanstaande.

Tot slot wil ik nog twee punten naar voren brengen. Ik ben blij met de brede steun in deze Kamer voor de opvattingen die de minister hier over Turkije heeft uiteengezet. Dat geeft de regering de steun om in Brussel op 17 december goede resultaten te behalen. In ieder geval heeft het voorzitterschap geen spaak in de wielen gekregen.

Uiteraard moet er worden gesproken over een faire verdeling van de financiën, maar dat moet in het systeem zitten. Zit het er niet in, dan moet u het systeem veranderen. Daarop wil ik aandringen. Wie anders dan juist de CDA-fractie, zowel aan de overzijde als hier, heeft gekeken naar de kritische beoordeling van de uitgaven van de Europese Unie? Terecht wordt daarop aangedrongen, maar je kunt niet de Europese Unie met tien landen uitbreiden en bij een uitgavniveau van 1,07% zeggen: u mag niet meer uitgeven dan 1%, u moet uw uitgaven procentueel terugbrengen. Ik vind dat een verkeerd signaal naar de nieuwe lidstaten. Daarom blijf ik erbij dat Nederland zich in het verkeerde hok heeft laten zetten bij de zes lidstaten die de 1%-grens hebben aangehouden. Ik sluit mij aan bij degenen die zeggen dat de Europese taks,

een Europees belastingdomein, zoals ook door jongeren in Den Haag naar voren is gebracht, een fantastisch instrument is om van de hele discussie over nettobetalers en netto-ontvangers af te komen.

*N

De heer **Schuyer** (D66): Voorzitter. Uiteraard sluit ik mij aan bij de waarderende woorden voor het antwoord. In de krockettenpauze heb ik even een blik in de NRC geslagen. Daarin stond: Nederland gezakt op de lijst van corruptielanden naar de negende plaats, drie plaatsen lager, het laagst in tien jaar. De reden daarvoor is waarschijnlijk de bouwfraude. Dat geeft na de recente ontwikkelingen in de afgelopen weken en maanden in ons land toch reden voor enige bescheidenheid, wanneer wij allerlei eisen stellen aan anderen.

Ik zeg dit, omdat de minister in de discussie over Roemenië en Bulgarije een aantal behartigenswaardige dingen heeft gezegd. Als je in de geschiedenis terugkijkt naar het Spanje van Franco, het Portugal van Salazar en het Griekenland van de kolonels, dan lijkt dat eeuwen geleden. Dat die landen nu volledig democratisch functioneren en ook volledig geaccepteerd zijn in de Europese Unie, is zeker niet alleen op het moment van de toetreding aan de orde geweest, maar ook in de ontwikkeling na het lidmaatschap. De minister heeft er nadrukkelijk op gewezen dat, wanneer een land is toegetreden, er sprake is van kruisbestuiving waardoor er heel veel beter gaat. Misschien moeten wij dat betrekken bij de discussie over Roemenië en Bulgarije, zij het dat ik met velen in de Kamer bepleit dat wij deze landen separaat mogen beoordelen.

De minister heeft het een en ander gezegd over de Benelux, maar hij heeft weinig gezegd in het kader van het toekomstperspectief. Laat ik een heel concreet punt noemen. Ziet hij iets in een overleg met de Beneluxpartners over een routerend commissariaat? Dat zit er toch aan te komen, want wij blijven niet met 25 commissarissen functioneren.

Ik heb ervoor gepleit om in de voorlichting analyses te maken over generaties. De heer Platvoet merkt over de oorlog op: dat is voor mij ook nooit meer oorlog op het Europese grondgebied. Dat is een element, maar 20- en 30-jarigen hebben daar toch echt een wat glazige kijk bij. Zij ervaren dat als een vanzelfsprekendheid en denken dat het eeuwig zo zal blijven.

Het aspect van de marginalisering, het onbetekenende Europa dat wij moeten tegengaan, moet wellicht duidelijk worden genoemd. Ik wil mij aansluiten bij twee opmerkingen van collega's. Doe dat maar inderdaad met het koopmanschap, heel triviaal. Ik begrijp nu ook waarom de heer Jurgens het altijd over het Handelsblad heeft. Dat had ik natuurlijk kunnen bedenken: hij is een fervent lezer van Olle Kapoen en de NRC was alleen Bommel en zo. Dat begrijp ik wel. Maar dat koopmanschap is een belangrijk punt.

Een ander element is door de heer Van der Linden genoemd: sla het onderwijs niet over. Dat geldt zeker voor het voortgezet onderwijs. Daar zitten bovendien jonge

kiezers. In dat opzicht is dat een belangrijk element. Doe dat zorgvuldig, bijvoorbeeld ook met lesbrieven die zouden kunnen worden ontwikkeld door een organisatie zoals de Stichting voor de leerplanontwikkeling. Dan heb je zekerheid over de input.

Tot slot de kwestie van de referenda. De gevaren van het referendum in een land dat geen referendum gewend is, zijn levensgroot. Het kan immers gaan over alles behalve over datgene wat eigenlijk gevraagd wordt. Het zal een kunst zijn om in dat opzicht Turkije in dit geval buiten de deur te houden. Het referendum gaat immers niet over Turkije. In dat opzicht zal het overleg op 17 december van groot belang zijn: zal men erin slagen om een formulering te vinden die, in heel Europa uitwaaiend, duidelijk maakt dat het gaat om een Grondwet en niet over de toetreding van Turkije tot de EU?

De **voorzitter**: De heer Van Middelkoop laat zich verontschuldigen wegens bezigheden elders, maar meende ook dat zijn vragen naar genoegen waren beantwoord.

**

*N

De heer **Hoekzema** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Ook ik wil de bewindslieden natuurlijk graag bedanken voor hun echt zeer uitgebreide beantwoording. De heer Schuyer heeft het al gezegd: met betrekking tot Turkije is het, ook in het kader van de referenda, van het grootste belang dat op 17 december de sfeer wordt uitgesproken die ook vanmiddag in deze Kamer naar voren is gekomen. Het is van het grootste belang dat een zo breed mogelijke positieve, doch kritische benadering aan de orde komt. Ik wens de regering in het voorzitterschap op 17 december veel succes bij het streven om tot duidelijke "tweeënhedenuitspraken" te komen.

Dan de problematiek ten aanzien van Roemenië en Bulgarije. Het stelt mijn fractie een beetje teleur dat de regering gezegd heeft dat er toch een koppeling gaat komen met betrekking tot het toetredingstraktaat. Ik vraag beide bewindslieden nogmaals om duidelijke pogingen te doen om dit te verhinderen, niet alleen omdat wij vorig jaar in deze Kamer een duidelijke uitspraak hebben gedaan, maar ook omdat het om een buitengewoon belangrijke zaak gaat. Het toetreden tot onze gemeenschap dient immers op kwalitatief zeer goede gronden te gebeuren. Wij geven de regering dus in sterke overweging om deze koppeling nadrukkelijk van tafel te krijgen.

Natuurlijk ook nog een kort woord over het interparlementaire overleg over het EVDB. Ik heb intussen kort gesproken met de heer Van der Linden. Het is mij duidelijk geworden dat het binnen COSSAC toch wat lastiger ligt omdat daar geen defensiewoordvoerders aan de orde zijn. Met de heer Doesburg, met wie ik ook heb gesproken, zijn wij bereid om als voorzitters van de commissie voor Europese Samenwerkingsorganisaties, de commissie voor Defensie en de commissie voor Buitenlandse Zaken om de tafel te gaan zitten om te bespreken op welke wijze wij hier invulling aan zouden kunnen geven. Ik ben blij dat dat een mogelijk resultaat

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

kan opleveren van onze beraadslagingen van vanmiddag en vanavond.

Ik ben blij dat de staatssecretaris zo uitvoerig is ingegaan op rapport van het SCP 2004 en op mijn vraag hoe de burger meer bij de besluitvorming kan worden betrokken. Ik vind dat hij dat met elan benadert. Het spreekt mij zeer aan om de transnationale benadering te stimuleren door zoveel mogelijk gezamenlijke activiteiten over de grenzen heen te ondernemen, maar ik denk dat er ook wat pragmatisme in de benadering moet komen.

*N

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Ik sluit mij aan bij de voorgaande sprekers die hun dank uitspraken voor de vrij uitgebreide beantwoording. Er zijn nog enkele dingen blijven liggen en ik wil nog enkele zaken becommentariëren. Met de uitspraken van de regering over Buttiglione en Barroso kan ik het alleen maar eens zijn. Na de interrupties die nodig waren om het precieze standpunt op tafel te krijgen, heb ik daar vrede mee. Ik denk wel dat de regering wat soepel heeft meegebogen met de gang van zaken, maar dat is ook een kwaliteit die zij af en toe moeten hebben. De vraag wat er zou zijn gebeurd als mevrouw Kroes was meegesleept in deze crisis is natuurlijk hypothetisch. Dat is terugkijken en dat moeten wij niet te lang doen.

Ik zal nu vooruitkijken. Het is duidelijk dat een meerderheid van deze Kamer vindt dat er voor Roemenië en Bulgarije twee aparte verdragen moeten komen. Ik vind dat ook, maar dan niet omdat wij tegen de toetreding van Roemenië in 2007 zijn. Dat oordeel is wat ons betreft nu niet aan de orde. De zuiverheid gebiedt mij om daarvoor te pleiten. Dat hebben wij een jaar geleden gedaan en dat doen wij nu weer. De minister moet aan de onderhandelingstafel ook maar inbrengen dat de Eerste Kamer van het Nederlandse parlement dat vrij unaniem zo ziet. Als men wil dat die verdragen erdoor komen, is het misschien toch verstandiger om op twee verdragen uit te komen.

Over de communicatie binnen de EU heeft de staatssecretaris een uitstekend verhaal gehouden. Hij heeft de euroscepsis ook de plaats gegeven die zij verdient. Dat hij daar wellicht ook zijn eigen achterban mee bedient, neem ik dan maar op de koop toe. Ik vind het op zichzelf een heel realistische benadering. Er wordt steeds gezegd dat er in dit land geen ervaring is opgedaan met referenda. Dat is zo, maar sommige gemeenten hebben dat wel. Amsterdam heeft daar bijvoorbeeld een ruime ervaring mee. Het is gewoon dat ook de tegenstanders van de vraagstelling kunnen peuren uit het gemeentelijke budget. Ik vind het een terechte vraag van collega Kox om dat ook op landelijk niveau zo te regelen.

Eigenlijk vond ik de staatssecretaris heel enthousiast over het referendum. Hij werd steeds enthousiaster toen hij over het referendum praatte en over de manier om mensen erbij te betrekken. Toen hij daar zelfs al een invulling aan begon te geven, kwam ik tot de conclusie dat de regering uiteindelijk een voorstander van het referendum is geworden. Ik zei net al dat de regering soms soepel is. Ook op dit punt ervaar ik die soepelheid.

Uit de woorden van de staatssecretaris maak ik tenminste op dat de regering het referendum een goede zaak vindt. Dat de regering op haar standpunt blijft staan, ook als een meerderheid "nee" zou zeggen, vind ik heel logisch. Het is niet aan de regering, maar aan het parlement om het oordeel te wegen van degenen die hebben deelgenomen aan het referendum.

Over het Midden-Oosten heeft de minister van Buitenlandse Zaken enkele behartigenswaardige dingen gezegd.

In het rijtje van initiatieven dat hij noemde, mis ik de omstreden muur die Israël heeft opgetrokken. Is dit ook een onderwerp van de besprekingen die de EU zal voeren?

Hij heeft niet geantwoord op mijn vraag over de plaats van het graf van de heer Arafat. Ik weet dat dit een delicate kwestie is, maar ik vind dat de regering als voorzitter van de Europese Unie het initiatief zou moeten nemen om te bereiken dat Israël daar het nodige respect voor weet op te brengen. Is de minister het hiermee eens? Is hij bereid dit op de een of andere manier in te vullen?

Ik deel de lijn die de regering in navolging van de Europese Commissie inzet voor Turkije. Ik begrijp heel goed dat een permanente uitsluiting niet tot in de eeuwigheid geldt, maar het is wel mogelijk om die uitsluiting steeds opnieuw te verlengen. De facto is er dan toch sprake van een permanente uitsluiting. Ik begrijp echter uit de woorden van de bewindslieden dat dit niet de inzet is van de Nederlandse regering. Ik begrijp dit te meer nu in de brief van 8 november aan de Tweede Kamer in antwoord op de motie-Van der Staaij met geen woord meer wordt gerept over een permanente vrijwaring. Mag ik daaruit afleiden dat dit voor de regering een minder heikel punt is?

*N

Minister **Bot**: Mevrouw de voorzitter. Ik dank de leden voor de complimenten die zij hebben uitgesproken voor onze beantwoording. De staatssecretaris en ik waarderen deze uitwisseling van gedachten bijzonder. Het leidt tot een verdieping van het debat als wij op een aantal punten wat verder kunnen ingaan en beseffen hoe uw Kamer hier over denkt.

De heer Jurgens heeft nog gevraagd naar de procedure voor de benoeming van commissarissen. De regering is van mening dat die twee procedures gescheiden moeten blijven; zij passen in de Europese context van het democratische proces. Regeringen dragen kandidaten voor en het is vervolgens aan het Europees Parlement om in hoorzittingen te toetsen of deze personen geschikt zijn of niet. Ik zou het niet wenselijk vinden als er vooraf nog een procedure in de nationale parlementen plaatsvindt. Het zou tot een extra complicatie leiden als een regering en een parlement iemand hebben geselecteerd en het Europees Parlement vervolgens een of meerdere commissarissen van de hand wijst. Ik ben er dus voorstander van om die procedures gescheiden te houden. Het Europees Parlement bepaalt of de Europese Commissie op haar taak berekend is en of de nationale lidstaten terecht iemand hebben voorgedragen. Als dit niet het geval is, wordt betrokkene

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

afgevoerd en kan er een ander worden voorgedragen. Dan treedt opnieuw het democratische proces in het Europees Parlement in werking. Zo is dit afgesproken en in het verdrag vastgelegd.

Doordat ik zelf ruim 10 jaar als permanent vertegenwoordiger heb gewerkt, kan ik uit eigen ervaring zeggen dat een permanent vertegenwoordiger geen politieke besluiten neemt.

Alles wat daar gebeurt, gebeurt op instructie van Den Haag. Bovendien worden de besluiten van Coreper altijd als een A- of een B-punt ter goedkeuring worden voorgelegd aan de Raad. Het is belangrijk dat het zo is geregeld, omdat de coördinatie in Den Haag plaatsvindt en dient plaats te vinden. Alle ministers zijn hierbij betrokken. Zij zijn hierover ook verantwoording verschuldigd aan het Nederlandse parlement.

Het moet een helder proces blijven en daarom ben ik geen voorstander van het idee dat een permanente vertegenwoordiger een staatssecretaris zou moeten zijn.

Als je daarvoor kiest, raken namelijk verantwoordelijkheden vermengd die gescheiden moeten blijven. De minister en staatssecretaris in Den Haag zijn dan verantwoordelijk voor het beleid, terwijl er ook nog eens een staatssecretaris in Brussel zit met een eigen verantwoordelijkheid. Ik vind dat niet zuiver.

In Den Haag dient het beleid te worden gecoördineerd. Deze coördinatie is een complex maar compleet proces. Er wordt ook zorgvuldig op toegezien dat de instructies worden gedragen door de desbetreffende ministers. De ministers zijn immers verantwoording verschuldigd aan het parlement over deze instructies. Al met al vind ik het dus niet wenselijk om een extra staatssecretaris in het leven te roepen met een onduidelijke politieke verantwoordelijkheid. Als die staatssecretaris net zo vaak als ik ter verantwoording wordt geroepen door het parlement zal die staatssecretaris/permanent vertegenwoordiger overigens vaker in Den Haag dan in Brussel vertoeven.

Er wordt over alle internationale vredesoperaties uitvoerig overlegd met de Kamer. Dat is ook zo vastgelegd in het Toetsingskader, dat gebaseerd is op artikel 100 van de Grondwet. Verder is vorige week bij de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken in de Tweede Kamer uitvoerig gesproken over de verhouding preëemptief en preventief optreden en de vraag of het optreden in het geval van een terroristische aanslag, valt onder preëemptief of preventief optreden en of hierop artikel 97 of 100 van de Grondwet van toepassing is. Verder is er ook gesproken over de vraag of artikel 51 van het Handvest van de VN of artikel 5 van het NAVO-verdrag op dergelijke situaties van toepassing is. De AIV heeft hierover overigens een interessante studie het licht doen zien.

In deze discussie heb ik toegezegd dat de regering in alle gevallen, zelfs als er twijfel is over de vraag of artikel 100 van toepassing is en troepen snel uitgezonden moeten worden, de Kamer vooraf zal inlichten en dat het Toetsingskader zal worden toegepast. Ik denk dan aan de mogelijkheid dat er onmiddellijk op een dreiging moet worden gereageerd. Wij hebben verder gesproken over onmiddellijk ingrijpen en de Caroline-criteria.

De democratische controle is dan ook gegarandeerd. Zelfs als er onverhoopt binnen een of twee

dagen moet worden ingegrepen, zal er onmiddellijk na afloop verantwoording worden afgelegd aan het parlement over de gang van zaken.

Als Nederlandse troepen ter beschikking worden gesteld aan "battle groups" van de EU of een "rapid reaction force" van de NAVO, zal daarover in zijn algemeenheid worden gesproken voordat de troepen ter beschikking worden gesteld. De Kamer weet dan binnen welk kader dat wordt gedaan en welke voorwaarden hieraan zijn verbonden. Het parlement kan dan natuurlijk altijd beslissen dat Nederland hieraan niet moet deelnemen. Als je eenmaal "ja" hebt gezegd, moet je ook accepteren dat de "battle groups" binnen zeer korte termijn kunnen worden opgeroepen. In dat geval zal de regering in het kader van het Toetsingskader met de Kamer in overleg treden om tekst en uitleg te geven.

In het afgelopen jaar is bij besluiten over verlenging of bij een besluit over Altea dan ook altijd overlegd met de Kamer.

Ik geloof dat de democratische controle wat dat betreft nog steeds in volle omvang van toepassing is. Als men daarover graag een interparlementaire saus gooit, zodat men weet wat andere landen die eraan deelnemen, vinden en hoe zij handelen, dan kan ik alleen maar zeggen dat ik het daarmee eens ben. Maar zoals ik eerder heb gezegd, geloof ik niet dat daarvoor een aparte, nieuwe assemblee moet worden opgericht. Ik zou het eerder toejuichen dat de Kamer in COSAC-verband of in een ander kader bekijkt op welke manier zij de coördinatie kan bevorderen. Het is echter aan de Kamer om daarover te besluiten.

De heer Kox heeft het gehad over de EU-vertegenwoordiging in Irak die nodig is. Ik kan dat alleen maar ondersteunen. Ook wij blijven er bij de nieuwe Commissie en bij het raadssecretariaat op aandringen dat ze er het nodige voor doen. Bij Powell zal ik Guantanamo Bay eens ter sprake brengen.

De heer Ten Hoeve heeft het gehad over Turkije. Hij heeft gezegd dat er een probleem is als dat onderwerp wordt onderworpen aan een referendum. Dat ben ik volmondig met hem eens. Ik vind dat een onjuiste zaak. Het kader is duidelijk gezet. Wij weten op welke manier wij omgaan met toetredingsonderhandelingen. Dat ligt verdragsrechtelijk vast. Je moet daarover niet halverwege of aan het eind een referendum houden. Dan creëer je een foute situatie. Ik voeg er echter aan toe dat aan het eind van iedere onderhandeling een ratificatie volgt. Dan hebben alle nationale parlementen de gelegenheid om ja of nee te zeggen, want toetredingsonderhandelingen zijn intergouvernementele onderhandelingen. Dat wordt wel eens vergeten, ook al hebben wij aan de Commissie de taak gegeven om de onderhandelingen feitelijk te voeren, overigens wel in aanwezigheid van de lidstaten. Daarmee willen wij het intergouvernementele karakter duidelijk benadrukken.

Een aantal vragen is gesteld over het vrije personenverkeer en het permanent blokkeren. Ik heb het gevoel dat daarover nog steeds wat misverstand bestaat. Het woord "permanent" betekent niet "eeuwig". Het betekent alleen dat lidstaten het recht krijgen om beperkingen aan te brengen in het vrije personenverkeer, als blijkt dat dit nodig is. Vrijwaring betekent dat je vindt dat er een te grote toestroming is en dat je land daardoor

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

gelaedeerd wordt. Op dat moment kun je een vrijwaringsclausule opnemen. Het woord "permanent" impliceert niet dat je dat voor tien jaar kunt doen.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Maar de mogelijkheid blijft wel en alleen bij Turkije.

Minister **Bot**: De mogelijkheid blijft. Mits zij in het onderhandelingsresultaat is ingeschreven, kun je te allen tijde, als je vindt dat het nodig is, de vrijwaringsclausule inroepen om het personenverkeer te beperken. Dat kan ieder land afzonderlijk doen. De procedures en voorwaarden moeten tijdens de onderhandelingen overeengekomen worden met Turkije, dat spreekt voor zich. Ik kan denken aan verstoring van de arbeidsmarkt, de openbare orde of een andere gewichtige reden. De Commissie zal daarbij zeker een rol krijgen. Waarschijnlijk zal bovendien een jaarlijkse reviewprocedure worden gevolgd. Daarbij wordt bekeken op welke manier de maatregel uitwerkt binnen de Europese Unie. Dat zijn allemaal onderhandelingsdetails. Het gaat erom dat je niet een van de vier vrijheden die de basis van de Europese Unie vormen, permanent kunt uitsluiten. Wel kun je ervoor zorgen dat er een permanente vrijwaringsclausule is, die je te allen tijde kunt inroepen.

Vragen zijn gesteld over de Balkan. Ik ben het helemaal eens met de opmerkingen die de Kamer heeft gemaakt. Ik heb gezegd dat het uiteindelijke doel en de enige echte oplossing voor de Balkan is dat de landen in dat gebied worden ingekapseld in de Europese structuur. Dat is de beste garantie voor de veiligheid, de stabiliteit en de oplossing van al de problemen. De Kamer heeft een aantal individuele landen opgesomd, zoals Kroatië. Daar gaat het inderdaad goed. Maar ja, als Bosnië-Herzegovina zou zijn opgedeeld, dan had het er misschien beter uitgezien voor Herzegovina en misschien slechter voor Bosnië; dat weet ik niet. Ik weet alleen dat Perry Ashdown daar een geweldig werk heeft verzet. Het gaat ook in Macedonië wat beter. Wij zijn hard bezig om te bezien of de situatie in Kosovo een beetje in het gelid kunnen krijgen.

Tijdens mijn bezoeken aan de regio merk ik ook hoe belangrijk dat is. Het perspectief op de inkapseling in Europa is de enige garantie dat er een einde komt aan de corruptie, aan de smokkel, aan de inertie en dat daardoor, naar wij hopen, ook de economie zich wat beter zal ontwikkelen.

Op zijn vraag naar het agentschap krijgt de heer Van der Linden een schriftelijk antwoord. Wij zullen letten op de Raad van Europa en de link met de "Neighbourhood Policy". Wat de Warschau-top betreft, weet u dat Nederland oorspronkelijk geen voorstander was, omdat wij van mening waren dat er te weinig substantie is. Ik herinner mij nog levendig dat wij dat tijdens het Nederlandse voorzitterschap hebben omgedraaid, omdat er toch een positievere kijk op de zaak is gekomen. Wij werken op het ogenblik met de Polen en de Noren aan een substantiële agenda en wachten natuurlijk met name op de bijdrage die de Raad van Europa, vanuit zijn kerntaken politieke stabiliteit, conflictbeheersing en bevordering van de mensenrechten, kan leveren aan een bredere Europese agenda. Ik denk dat de 45 leden van de Raad van Europa

zelf ook de nodige initiatieven kunnen nemen. Eveneens zeer belangrijk zijn suggesties zoals u die gedaan hebt met uw aansporing aan de EU om ook met de Raad van Europa rekening te houden en te kijken hoe beide organisaties actief kunnen zijn waar het die grenslanden, die buurlanden betreft. Ik wacht dus ook met spanning op wat de Raad van Europa zelf zal inbrengen. Ik ben er een voorstander van, wij hebben er tijdens het voorzitterschap aan getrokken en ik ben blij dat dit zal doorgaan.

Over Roemenië en Bulgarije is het nodige gezegd. Ik was blij met de opmerkingen van de heer Schuyer die nog eens de kruisbestuiving in herinnering riep die volgde op de toetreding van Spanje, Portugal en Griekenland tot de EU. Ik heb getracht uiteen te zetten dat er een geweldige positieve werking zal uitgaan van de EU als je dat doortrekt in de komende drie jaar en daarna. Ik heb ook Turkije genoemd en gememoreerd dat wat daar de afgelopen twee jaar is bereikt, nooit mogelijk zou zijn geweest zonder de druk van de EU. Laten wij blij zijn dat mensen in dat land zo graag lid willen worden van de EU dat zij bereid zijn deze offers te brengen en als het ware door de vlammeende hoepel te springen, terwijl zij eigenlijk liever zouden kijken hoe de leeuw dat doet. Ik heb toch bewondering voor de bereidheid die al deze landen tonen om zich aan te passen, gegeven de situatie van waaruit zij komen. Ik heb goede hoop dat het ook binnen niet al te lange tijd zal lukken, omdat zij a) zo graag willen, b) hun best doen en c) weten dat er een heel stevig monitoringmechanisme achter komt te staan. Wij moeten heel erg opletten.

Wat de pogingen tot verdragsplitsing betreft, heb ik uiteengezet dat wij daarvoor hebben gepleit, maar dat ik er geen handen voor op elkaar krijg. Het is een hopeloze zaak, dat zeg ik u in alle eerlijkheid. Dat geldt zeker nu wij zo kort voor de finale afsluiting staan voor wat betreft Bulgarije en, naar ik van de Commissie verneem, ook Roemenië. Wij zijn natuurlijk degenen die daar uiteindelijk het groene licht voor moeten geven, maar ik vind het echt een hopeloze zaak. Ik wil het best nog een keer vragen, maar ik ken het antwoord al.

Ik geloof niet dat het erg zinvol zou zijn om in de Benelux afspraken te maken over de roulerende Commissaris en vervolgens te moeten onderhandelen met de 25, 27 of 30 lidstaten die er tegen die tijd zullen zijn. Croatië meegeteld zijn wij alweer bij 28. Wij doen er beter aan om even te kijken wat voor systeem eruit komt rollen. Wij hebben in de Benelux een heel intensief contact over dit soort vragen. Wij hebben in de opmaat naar het Grondwettelijk Verdrag en ook daarvoor in Nice en Amsterdam altijd heel intensief contact gehad. Daar zal zeker over gesproken worden, maar ik zou het niet verstandig vinden om nu al in zo'n delicate zaak als je Commissaris afspraken te maken over hoe je met elkaar gaat rouleren.

Ik denk dat Nederland zijn kansen daarmee aanzienlijk verkleint, omdat wij ook te maken hebben met een land als Luxemburg. Ik weet wel dat alle landen gelijk zijn, maar wij komen dan ook al vlug terecht bij de vraag of wij een zware of een lichte positie in de Commissie krijgen. Ik ben er dus niet zo'n voorstander van.

De heer Platvoet heeft een opmerking gemaakt over Roemenië en over de twee aparte verdragen. Ik heb gezegd waarom dit zo is. Hij vroeg ook of de muur een onderwerp is wat betreft het Midden-Oosten. Ja, in de "final status" die wij aan het bespreken zijn is dat een onderwerp. De grenzen vormen een van de onderwerpen. Wij blijven vasthouden aan de grenzen van 1967, met eventuele correcties, maar dat laatste alleen met wederzijdse instemming. Ik denk dat dit een onderdeel is waar wij niet aan mogen tornen. Wij komen dan vanzelf ook bij die muur terecht.

Het graf van Arafat is een heel delicate zaak. De kwestie die nu besproken wordt, is: waar krijgen wij hem begraven? U weet wat Israël heeft gezegd: niet in Jeruzalem. Ik heb gesproken met vertegenwoordigers van de Palestijnse autoriteit. Zij zeggen: wel in Jeruzalem. Dat is een vechtpartij, waar wij wel overleg over plegen, maar waarvan ik vind dat wij ons daar in eerste instantie niet al te zeer in moeten mengen. Het is een horzelnest, ook omdat er binnen de Palestijnse Autoriteit en binnen de PLO de nodige strubbelingen aan de gang zijn; over velerlei zaken, maar met name natuurlijk over de macht. Wij proberen voorzichtig te vernemen hoe de situatie is en of er enige coulantie mogelijk is, maar ik heb niet het gevoel dat Israël bereid is om terug te keren op zijn uitspraak dat er niet in Jeruzalem wordt begraven. Van de Palestijnen heb ik begrepen dat zij de begrafenis wel in Jeruzalem willen doen plaatsvinden. Wij zullen moeten bezien welke alternatieven mogelijk zijn.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik begrijp dat het delicaat is, maar het is ook een politiek beladen kwestie. Als u het toch op behoedzame wijze agendeert, hebt u er toch ook een opvatting over?

Minister **Bot**: Neen, daar heb ik geen opvatting over. Op het ogenblik is de kwestie: waar krijg je hem überhaupt begraven? Het is een delicate zaak, waar wij hier niet over moeten speculeren. Ik heb er geen idee van wat de uitkomst uiteindelijk zal zijn. Dit hangt af van zoveel partijen en van zoveel vragen, dat ik niet denk dat wij dit hier zouden kunnen oplossen.

Wat Turkije betreft, weet ik niet precies wat bedoeld wordt met permanente uitsluiting. Wij gaan onderhandelingen aan. Deze zijn "open ended". Ik heb een aantal mogelijkheden genoemd die zich kunnen voordoen. Permanente uitsluiting doet zich alleen voor als een aantal landen na de onderhandelingen vindt dat Turkije niet voldoet en geen lid moet worden en als die landen daarom niet ratificeren. Ik vind dat wij permanente uitsluiting op bepaalde deelgebieden niet kunnen accepteren. Dan is er geen sprake van toetreding. Het vrije verkeer is een van de vier vrijheden. Wij kunnen er allerlei formules op loslaten die een tijdelijke mogelijk van vrijwaring in zich bergen, maar dit kan niet betekenen dat wij een aantal van die vrijheden permanent uitsluiten.

*N

Staatssecretaris **Nicolai**: Voorzitter. Ik dank de Kamer voor de opmerkingen in tweede termijn en voor het zeer

inhoudelijke en inspirerende debat dat hier vandaag over Europa is gevoerd.

Over de Lissabonstrategie worden de heer Cox en ik het nooit eens. Ik zal dat ook niet proberen. De heer Cox heeft geprobeerd of ik mij zou herkennen in de vergelijking met een doodlopende straat. Daar is geen sprake van. Ik zeg wel dat ook ik vind dat wij veel te weinig zijn opgeschoten op de weg van Lissabon, maar zelfs op dat punt ben ik het niet met de heer Cox eens, want hij vindt helemaal niet dat wij te weinig zijn opgeschoten; hij wil namelijk helemaal niet opschieten. Dat is ook wel logisch, want in een doodlopende straat ga je ook niet je best doen om verder te komen. Wij worden het dus niet eens. Niet alleen is het geen doodlopende straat; het is echt de enige weg. Het is de enige weg om Europa, en dus Nederland, concurrerende te maken in de wereld, juist op het gebied van de kenniseconomie. Dat is de enige manier om onze banen te behouden en om de uitkeringen te behouden. Volgens mij zou ook de heer Cox dat moeten willen. Gelukkig zijn velen het op dit punt wel met mij eens, onder wie de heer Kok en de vakbonden.

Er zijn ook nog een paar opmerkingen gemaakt over het referendum en over het grondwettelijk verdrag voor Europa. De heer Kox gaat in de campagne hierover een negatief advies geven. Ik verheug mij zeer op zijn uitleg waarom hij niet wil dat Europa democratischer wordt, waarom hij niet wil dat Europa besluitvaardiger wordt, waarom hij niet wil dat Europa transparanter wordt en waarom hij niet wil dat wij een betere manier hebben om af te wegen wat Europees en wat nationaal moet worden geregeld. Ik zie hiernaar uit.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter, ik zie dan uit naar de uitleg van de staatssecretaris waarom Europa als enige instantie een vastgelegde marktordening moet krijgen, waarom Europa minder democratisch moet worden en waarom Europa gemilitariseerd moet worden. Dat kan nog een interessant debat worden.

Staatssecretaris **Nicolai**: Voorzitter, ik zal nu niet op de inhoud ingaan, maar dat Europa democratischer wordt, kan niemand ontkennen, want met dit verdrag krijgen wij nu pas het volwaardige Europese Parlement dat iedereen altijd al wilde, in plaats van een Parlement dat maar over de helft gaat.

De heer Kox, bijgevallen door de heer Platvoet, maakt zich er enige zorgen om dat hij vindt dat ook een "nee-campagne" ruimte moet krijgen. Ik kan hierover niet meer zeggen dan wat ik in eerste termijn al zei, namelijk dat dit vooral een verantwoordelijkheid is van de initiatiefnemers voor het wetsvoorstel en van de onafhankelijke referendumcommissie. Die hebben primair de taak om dit op een verstandige manier te regelen. Ik zeg wel tot de heren Kox en Schuyter dat wij in Nederland helemaal geen ervaring met een nationaal referendum hebben. Dit is lastig, het is een risico, het luistert nauw. Ik probeer wel te leren van ervaringen elders. Ik ben in Ierland geweest en ik heb gesproken met de Denen en met vertegenwoordigers van andere landen waar wel al nationale referenda over bijvoorbeeld Europa zijn

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

gehouden. Anderen in de referendumcommissie zullen dit ongetwijfeld ook doen.

Terecht noemde de heer Schuyer opnieuw het risico dat een referendum over een grondwet ook over heel andere dingen zou kunnen gaan. Daar zijn wij het over eens; iedereen zou willen dat een referendum gaat over het onderwerp waarvoor het is uitgeschreven, maar iedereen weet ook dat het bij een referendum in veel gevallen om andere dingen gaat. Het kan bijvoorbeeld over de vragensteller in plaats van over de vraag gaan. In dit verband is het belangrijk dat de vraag in feite door het Parlement wordt opgeworpen, maar dat er zeker in deze Kamer ook steun voor is. Er lopen dus geen scheidslijnen tussen de coalitie en de andere partijen, als het erom gaat of iemand voor of tegen het standpunt van het kabinet of voor of tegen maatregelen is. Maar er blijven andere risico's bestaan en wij zullen er alles aan moeten doen om in de campagne duidelijk te maken waarover het gaat. Dat is het verdrag en dat is de toekomst van Nederland in Europa.

De heer Platvoet ziet mij steeds enthousiaster worden over het referendum. Ik kan dit hem in een paar zinnen uitleggen. Je kunt heel verschillend over een referendum denken, maar je kunt er toch zeker vraagtekens bij zetten of de burger bij een referendum het meest serieus wordt genomen. En je kunt er lang en breed over praten of het de taak van een politicus is om de meerderheid van de bevolking te volgen of dat hij een eigen verantwoordelijkheid heeft. Maar als het tot een referendum komt, vind ik het mooi dat het over Europa gaat, omdat het wel degelijk een manier is om mensen dichter bij Europa te brengen. Natuurlijk zullen wij dit met beide handen aangrijpen om uit te leggen wat Europa is, hoe het werkt en waarom het belangrijk is.

De heer Ten Hoeve heeft begrijpelijkerwijze opnieuw de eurotaks genoemd. Ik wil hem niet met een kluitje in het riet sturen en op zichzelf begrijp ik de overwegingen die hieraan voor hem ten grondslag liggen. Ik ben het zelfs met hem eens als hij zich afvraagt of wij geen eenvoudiger, duidelijker manier van het heffen van belasting en de afdracht daarvan aan de EU zouden moeten kunnen vinden. De regering zou dit willen zoeken in een vast percentage van het BNP, opdat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Dat is ook een vorm van verhelfden en verduidelijken.

De principiële discussie over Eurotaks is niet gestopt, en ook de regering is er helemaal niet doof voor dat we daar verder over zullen kunnen spreken.

Ik maakte de vergelijking tussen Denemarken en Nederland, waaruit blijkt dat Nederland 3,5 keer zoveel kwijt is aan de EU als Denemarken, terwijl Denemarken rijker is. De heer Kox vroeg of zij nu zo slim zijn, of wij zo dom. Zij zijn slim, want zij dragen niet alleen weinig af, maar ze zijn ook nog rijker. Wij zijn niet dom, maar dat oordeel laat ik graag aan het parlement over. Het is in ieder geval gelukt hieraan iets te verbeteren, doordat de Commissie is gekomen met de netto begrenzer. Dat is tegen de klippen op, want er zijn maar een paar landen die daar belang bij hebben, namelijk die paar die netto veel te veel betalen. Op zich is dat een stap in de goede richting.

De heer Ten Hoeve vroeg of er een systeem kan worden ontwikkeld waarin we niet steeds hoeven te

zeggen dat we zoveel terug moeten krijgen. Op zich is dat mooi, dan hoeft je daarom niet te zeuren, maar dan moet je wel eerlijke criteria hebben. Het is, kan ik de Kamer verzekeren, een permanente strijd in Europa, of het nu gaat om het verdrag, of om de nieuwe meerjarenbegroting. Criteria buitelen over elkaar heen. Als het maar afgelegen is, er veel bommen staan en er weinig mensen wonen, is dat reden voor extra geld. Ik heb in die discussie voorgesteld om ook gebieden beneden de zeespiegel in aanmerking te laten komen voor extra geld. Als ze dat doen, ga ik mee met de heer Ten Hoeve dat we wat minder moeten zeuren over wat we terugkrijgen.

Ook de heer Van der Linden maakt zich daar opnieuw een beetje druk over. Als we zo'n netto begrenzer hebben, hoeven we juist niet meer voortdurend te zeuren over wat we kwijt zijn en wat we terugkrijgen. Dan hebben we immers een eerlijk systeem. Als we dat hebben, hoeven we daarvoor minder de aandacht te vragen, en dan storen we de heer Van der Linden in dit opzicht minder. Hij blijft vinden dat wij als regering een verkeerde positie innemen met ons pleidooi om geen verhoging van het totale EU-budget na te streven. Ons standpunt van 1% is in feite ongeveer hetzelfde als reëel constant houden. Om te beginnen vloeit dit direct voort uit het regeerakkoord, waarbij ook het CDA betrokken was, maar de Eerste Kamer wat minder. Belangrijker is dat we echt niet kunnen uitleggen dat we, naast wat we in Nederland nodig vinden aan bezuinigingen, tegelijkertijd accepteren dat de Europese begroting omhoog gaat, en niet ten behoeve van nieuwe landen of nieuwe prioriteiten, maar omdat we niet in staat zijn om het systeem zo om te vormen dat er geld vrijkomt voor nieuwe landen of nieuwe prioriteiten.

De heer **Van der Linden** (CDA): U overtuigt mij niet, omdat ik vind dat Nederland buitengewoon veel schade heeft opgelopen in Europa door de perceptie die wij hebben gecreëerd. Als wij dat gedaan hadden met het oog op het beleid zelf, had u een punt gehad. Ik ben in de kou blijven staan, ook na Edinburg. Ik heb mij keer op keer verzet tegen het Engelse rabatsysteem. Ik vind het slecht dat Nederland zich nu in Europa van die kant laat zien, zodat ik mij daartegen verzet. We hebben een betalingskrediet van 1,07%. Met de uitbreiding naar 25 lidstaten zegt Nederland: niet verder dan 1%. Als u onder die 1% terechtkomt met goed beleid, doe ik mee. Maar als u zegt dat het niet meer dan 1% mag zijn in de huidige EU, met deze perceptie richting de burgers, doe ik niet mee.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Wij overtuigen elkaar helaas niet. Het is niet mijn ervaring dat Nederland hierom verkeerd of met de nek wordt aangekeken in de internationale gemeenschap. Integendeel, als er nu één punt is waarvan iedereen begrijpt dat Nederland zich er druk over maakt, is het dat wij 3,5 keer zoveel betalen als Denemarken. Ik vertelde mijn collega van Finland nog niet zo lang geleden wat de situatie was. Hij was één van de laatsten die het nog niet scherp voor ogen had. Als dat in Finland de situatie zou zijn, zei hij, zou daar een revolutie uitbreken. Ik denk dat de heer Van der Linden zich daar niet zo'n zorgen over behoeft te maken. In ieder geval zullen wij er onverdroten mee doorgaan.

Door bijna alle sprekers zijn opmerkingen gemaakt over het geheel van communicatie, legitimatie, waarden en identiteit. Ik vind het heel verheugend te merken dat er van alle kanten een grote overeenstemming lijkt te zijn over hoe wij als politiek met Europa zouden moeten omgaan, namelijk op een wat meer kritische, meer open en misschien meer pragmatische manier.

De heer Van der Linden maakt zich enige zorgen, in de zin dat hij zich afvraagt of niet te veel wordt doorgeslagen naar de pragmatische kant. Het idealisme vervangen door pragmatisme is natuurlijk niet aan de orde. Wij blijven uitleggen dat "nooit meer oorlog" de reden was en blijft. Dus dat geven wij niet op. Er werkt jeugd in vrijwilligerscentra. Er zijn jongeren met idealisme maar er zijn ook heel veel jongeren die niet in vrijwilligerswerk zitten en die willen wij ook bereiken. Daarvoor moeten wij wel degelijk de bakens enigszins verzetten.

Heel terecht hebben de heren Van der Linden en Schuyer gewezen op de rol die onderwijs hierbij kan spelen. Wij kunnen dit nooit oplossen als wij niet op een betere en andere manier in het onderwijs met Europa omgaan dan nu. Dat kwam ook naar voren in de bijeenkomst in Amsterdam "Europa breed". Ik heb mij zelf voorgenomen om volgend jaar, na dit voorzitterschap, concreet met de minister van Onderwijs hierover nader te spreken. Wat gebeurt er en wat kunnen wij verbeteren om ook in het onderwijs de betrokkenheid bij het Europees burgerschap te bevorderen?

De heer Jurgens heeft gesproken over waarden. Zijn betoog op dat punt is niet veel anders dan ik het probeerde te verwoorden. Natuurlijk zijn er veel waarden die wij delen in Europa. Dat zijn voor het grootste deel universele waarden die niet exclusief Europees zijn en die dus niet met de Europese identiteit te maken hebben. Daarnaast zijn er waarden die wel degelijk iets specifieker te maken hebben met Europa. Ik denk dan aan zaken in de sfeer van tolerantie, diversiteit, pluriformiteit en doodstraf. De kern is en blijft hoe wij met de waarden omgaan. Dat is ook een stuk praktischer. Ik zou ook hopen dat dit de uitkomst gaat worden van de conferenties waarvan de laatste op 4 december zal worden gehouden. Ik denk wel degelijk dat zo iets als Europees burgerschap daarbij nader ingevuld kan worden. Het is ook iets wat juist met onderwijs en democratie te maken heeft, met het transnationale discours.

De heer Jurgens haalde mij bijna in mijn pragmatisme in met het citaat van Brecht: "erst das Fressen, dann die Moral". Gelet op de identiteitsdiscussie en op de schorsing van zo-even, dacht ik vooral aan: "erst die 'Kroketten', dann die Moral". Wij hebben de kroketten gehad. Ook de heer Jurgens zal er niet tegen zijn dat wij zo nu en dan over de moraal praten, zoals het Europees Parlement dat de vorige week heeft gedaan, mits wij dat maar terughoudend doen, met een goed besef van de beperkingen die wij als overheden in dat debat hebben en met een goed besef van de waarden van de verschillende morele opvattingen die er bestaan en moeten blijven bestaan.

De voorzitter: Ik dank ook de staatssecretaris voor zijn reactie in tweede termijn, al hoop ik niet dat wij vanaf nu verder als krokettenkamer door het leven gaan.

**

De beraadslaging wordt gesloten.

Sluiting 20.20 uur.